<table align="center"

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

1922:2

GENOM **B. RUD. HALL**

VOL. VI.

LANKASTERSKOLOR

INTERIÖRER FRÅN DALARNE, GÄSTRIKLAND, UPPLAND, SMÅLAND, VÄSTERGÖTLAND, HALLAND OCH SKÅNE

AV A. P. ANDERSSON m. fl.

LUND C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG (I DISTRIBUTION)

LUND 1922, Aktiebolaget Skånska Centraltryckeriet

Förord till den elektroniska utgåvan

Denna skrift från 1922 ger inblickar från 1800-talet i en skolform som då ansågs kostnadsbesparande och rationell. Exemplaret i Linköpings universitetsbibliotek avfotograferades i november 2016.

Samma bok har även digitaliserats i serien **Årsböcker i svensk undervisningshistoria**.

Figurer som utvisa alla rörelser uti en Lankastersk Skola. *Monitörn på sin Bänk Barn inkomma i Classen Hattar — af Hattar på Ryggen I Bänkar Händer — ner Händer — opp Rengör Taflan Vis — Taflan Taflan — ner Färdiga Gegynn Barn som skrifva i Sand Ur — Bänkar* Bild ur [J. A. Gekelius] Det Brittiska eller Lancasterska Uppfostringssystemet. Sthlm 1820.

FÖRORD.

Flertalet av efterföljande uppsatser ha nedskrivits för en mansålder sedan, i anslutning till de skolhistoriska pristävlingar, som då upprepade gånger utlystes av Centralstyrelsen för Sverges allmänna folkskollärareförening. Denna styrelse har jämväl med 500 kronor bidragit till deras utgivande, för vilket — liksom för de synnerligen verkningsfulla pristävlingarna — den är förtjänt av svensk skolas och forsknings tacksamhet. En förnyad pristävlan skulle törhända sporra dels till fortsatt och ökat arbete på området (medelst nedtecknande, avskrifter, forskning, eftersökande, bevarande osv.), dels till framdragande av en mängd äldre självbiografiska manuskript o. a. undervisningshistoriska framställningar, vilka nu gå sin undergång till mötes på skolvindar eller i äldre lärares o. a:s gömmor och som man t. ex. av bristande företagsamhet eller av falsk

blygsamhet ej ännu tryckt eller insänt till SAF:s arkiv eller till det allmänna undervisningshistoriska arkiv och museum, som Föreningen för svensk undervisningshistoria håller på att bilda.

I manuskripten hava vissa, ibland nog så stora strykningar företagits — det gäller även vol. II och III —, bl. a. för att upprepningar ej skulle komma för ofta. Att vissa upprepningar förekomma i sådana sammelband är gagneligt, i den mån därigenom ådagalägges att ifrågavarande metodiska o. a. inslag förekommit allmänt och likformigt.

Rörande den jämförelsevis ringa förekomsten av källor och litteratur om svensk växelundervisning må hänvisas dels till minundervisningshistoriska katalog (Pedagogiska skrifter n:o 69) t. ex. sid. 224—262, 295 o. f. passim, dels till O. E. L. Dahm Skolmästarekonst, A. Oldberg Praktisk Handbok i Pedagogik och Methodik, P. R. Svensson Praktisk handledning för vexelundervisning i folkscholor, C. O. Fineman Anvisning till folkscholors organisation och ledning efter vexelundervisningsmethoden, A. J. D. Cnattingius m. fl. Redovisning och berättelser ... i sällskapet för vexelundervisningens befrämjande (1823 o. f.), C. O. Arcadius, Bilder ur svenska folkundervisningens historia (sid. 66 o. f.) samt »Sällskapet för folkundervisningens befrämjande 1822—1922, Minnesskrift» av N. G. W. Lagerstedt.

Lund i oktober 1922.

B. Rud. Hall.

NÅGRA BIDRAG TILL SVENSKA FOLKSKOLANS HISTORIA

UPPTECKNADE [1890]

AF

A. P. ANDERSSON

NORRSUNDA, ROSERSBERG**Mitt tillträde till folkskollärarebefattningen.** Sedan 1842 års folkskolestadga utkom, skulle det vara åtminstone en skola i hvarje församling. Derför byggdes i de flesta församlingar nya skolhus vid kyrkorna. I många församlingar åter användes sockenstugan till skolrum. Men ju mera intresset för den goda saken började vakna, dess mera fann man, särdeles i de större socknarna, att en enda skola var otillräcklig, synnerligast då många barn fingo en à två mil till skolan och de befintliga lokalerna voro otillräckliga för ett större antal lärjungar. För att på något sätt utjemna förhållandet, inrättade man ambulatoriska skolor, hvilka voro i verksamhet hela året, enär de vanligen flyttade på tre à fyra stationer. Att i en hast få lärare till alla dessa, var ibland ganska kinkigt, hvarför ofta den utvägen togs att, då ej examinerade lärare kunde erhållas, någon skrif- och läskunnig person antogs. Sålunda voro många lärare på den tiden f. d. underofficerare, korporaler eller sådana, som hade genomgått någon lärdomsskola men af en eller annan orsak ej kunnat fortsätta vid gymnasium. Vare sig läraren var examinerad eller icke, skedde hans antagande vanligast på så sätt, att den sökande hos pastor företedde sina intyg, vare sig skriftliga eller muntliga, och antogs omedelbart af skolstyrelsen. Såsom exempel härå vill jag anföra huruledes jag blef antagen. Jag hade ett vikariat uti en församling i Östergötland, då jag genom en god vän fick underrättelse om att en »skolmästare» önskades i den stora församling, der han bodde. Jag skickade följaktligen de »papper», jag för denna sak kunde prestera, till honom med benägen anhållan om hans bemedling. Det dröjde ej heller längre än ett par veckor, förr än jag erhöll svar med förständigande att ofördröjligen resa dit och infinna mig hos Doktor X, församlingens dåvarande pastor. Denne man var vida beryktad för sin skicklighet att lära folk läsa; var en myndig herre, som förstod att sätta sig i respekt;tillika humoristisk och temligen het till lynnet, men god och bottenärlig samt sade alltid sin mening rent ut. Då jag mycket hört talas om denne man, var det ej utan en viss fruktan jag inträdde till honom och af den nämnda goda vännen, som var mig följaktig, presenterades. Jag blef då sålunda tilltalad: »Du lär vara skicklig att smörja upp ostyriga pojkar, efter hvad jag hört». Jag svarade att om så någon gång verkligen behöfdes, skulle jag

nog söka göra efter bästa förstånd, hvarpå jag erhöll följande besked: »Det är bra, du är antagen till skolmästare i G. rote och får 200 riksdaler i lön. Gå upp till Magistern (adjunkten) och bed honom skrifva derom till rusthållaren P. i G., som är medlem af skolstyrelsen för den roten, och far dit, så får du besked hvarest skolan skall öppnas. Gud vare med dig! Lycka till!» Dermed var audiensen slut, och ingenting vidare var att säga. Sålunda »i embetet installerad» afreste jag till vederbörlig ort, försedd med en trekantig liten breflapp till mannen i fråga.

Fyra särskilda skolrum. Skolan var flyttande inom tvenne rotar med 2:ne stationer i hvardera, så att flyttningen alternerade på så sätt, som följande figur visar

14
32

, d. v. s. från 1 till 2, från 2 till 3 och från 3 till 4. Skolhus funnos ej, utan fingo åboarne i byarne efter tur hysa skolan, hvarför också på en del ställen rummen blefvo derefter. Man fick åtnöja sig med hvad som var att tillgå. Hände det att någon förmögen hemmansegare, som hade flere större rum att tillgå, fick ifrågavarande onus, ville man ogerna upplåta rum i huvudbyggningen, då man ville vara fredad för det stoj och obehag, som alltid åtföljer en skola. En och annan var dock vänlig nog att upplåta sin »nattstuga», belägen en trappa upp öfver den egentliga bostaden. Men på många ställen funnos ej sådana; men rum skulle det vara. Se här beskrifning på fyra sådana! Uti en by bestods en vindskammare, 7 alnar lång och 6 alnar bred med ett fönster, 1 aln högt och ¾ aln bredt. Höjden i rummet var 3 alnar i midten och cirka 2 alnar vid sidoväggarne. Taket var nemligen brutet. Att rummet var ganska mörkt, faller af sig sjelft. Uti detta kyffe inpackades omkring 30 barn. Kom så dertill de s. k. skolmöblerna, kan lättare tänkas än beskrifvas detutrymme och den luft, som var i rummet, synnerligast som fönstret ej gick att öppna. Då skolan var der på sommaren, hade man dock skugga, emedan fönstret vette åt norr. — På ett andra ställe inhystes skolan i en s. k. brygghuskammare. Detta rum var cirka 9 alnar långt, 5 alnar bredt och 3 alnar högt. På ena långväggen voro 2 små fönster, en half aln i fyrkant. Golfvet var enkelt och som huset var bygdt på pålar ute i sjökanten, hörde man vågornas sqvalpande under golfvet. Läsning var der ock om sommaren, hvadan luften var angenäm, dels genom afdunstningen från vattnet, dels genom att dörren till rummet, som saknade förstuga, kunde hållas öppen. Ett tredje slags skolrum var i en by, hvarest husen voro mycket gamla och der ej annat fanns att få än en drängstuga. Hvad utrymmet angår var detta rum något större än de båda förut beskrifna och hade tre små fönster. I detta rum logerade ett par drängar om nätterna och var det ej ovanligt att på samma bord och bänkar, der bibeln och psalmboken om dagen brukats, man under aftnarna öfvade sig i boken med de femtiotvå bladen. Återstår nu det fjärde skolrummet, också beläget i en mindre by. Det var en liten mörk och låg stuga, hvarest tvenne inhysehjon, en gammal afskedad soldat och en dito f. d. piga, hade sin bostad. Dessa personer lågo i rummet under nätterna och uppehöllo sig på dagarna i en till stugan gränsande liten kammare. Aromen i rummet var ej på morgnarne särdeles behaglig, och ej blef den just förbättrad genom de många skolbarnen och af deras i rummet befintliga matkorgar med diverse innehåll. Hände så ett par gånger dagligen att gubben midt under pågående lektion inkom och ur sitt i stugan varande skåp framtog »tobak, som han sjelv planterat och skurit», stoppade och antände sin pipa, hvarigenom atmosferen i rummet blef ännu »ljufligare». Naturligtvis voro skolrummen på åtskilliga ställen af bättre beskaffenhet; men flerstädes på landsbygden torde den beskrifning, jag här gjort, öfverensstämma med vanliga förhållanden. På många ställen hände det ofta att läraren var nödsakad bo i skolrummet.

Skolmöbler och undervisningsmateriel voro på den tiden, särdeles i de flyttande skolorna å landsbygden, af primitivbeskaffenhet. Möblerna, om man så får kalla dem, utgjordes af några »dubbelbänkar», ett slags långa, lutande bord med vidfasta säten utan ryggstöd, verkliga pinoredskap för det uppväxande slägtet och äro hos de äldre lärarne nog i friskt minne åtminstone från deras egen skoltid. Dessa bänkar voro vanligen omålade och försedda med diverse inskärningar och andra märken efter gossarnes fällknifvar. Vidare var en större koffert, hvari skolans böcker m. m. förvarades. Dessutom fanns en svart väggtafla. Dessa saker flyttades från den ena stationen till den andra. Ett bord med en trästol för läraren lemnades välvilligt på hvarje ställe som lån. Då jag

tillträdde befattningen, bestod undervisningsmaterielen af några utnötta föreskrifter, några dito Junkers räknetabeller, 4 stycken griffeltaflor, några exemplar Åkerbloms bibliska historia, den förut nämnda svarta väggtaflan, några staf- och renläsningstabeller samt ½ dussin s. k. monitörskäppar. Hvad som erfordrades i öfrigt fingo barnen hålla sig sjelfva, såsom bläck, pennor, papper och böcker i allmänhet. Det som fanns i skolan, var hufvudsakligen afsedt att utlånas till de mest fattiga barnen. Någon läsebok fanns ej, utan användes hufvudsakligen nya testamentet till öfningsbok i innanläsning. Dervid uppstod mången gång stor olägenhet, enär somliga barn hade Tingstadii öfversättning, andra den med kyrkobibeln öfverensstämmande och åter andra sådana nya testamenten, der det gamla stafningssättet förekom, såsom tå, the och them o. s. v.

Lärotiderna. Den årliga undervisningstiden var från den 15 Januari till dagarna före Jul med fjorton dagars ledighet under Juli eller Augusti och fem dagars läsning i veckan. Den dagliga lästiden varade från klockan 8 f. m. till 6, 7 eller 8 på e. m., beroende på lärarens flit att »ligga i». Under den mörka årstiden började och slutade man med dagen. Hvarje dag gafs en halftimmes lofstund för- och eftermiddagen samt en timmes middagsrast om vintern och 2 timmars dito om sommaren. Jag sade att Lördagen var fri. Detta gällde icke läraren; ty då måste han fara till någon af de andra stationerna för att hålla s. k. repetitionsförhör. Det var endast i de s. k. »storskolorna» (fasta folkskolorna) som läraren förunnades ledighet på lördagarna.Man ser häraf att de stackars ambulatoriska lärarne ärligt fingo göra skäl för 200 à 250 kronor brutto.

Undervisningssättet. Allmänt var den s. k. vexelundervisningsmethoden förherrskande i folkskolorna. För de lärare, som ej genomgått något seminarium — sådana lärare voro på den tiden många — fanns ej annan råd än att grundligt studera »Dahms Skolmästarekonst». Vidare måste man genom egen eftertanke söka ordna så godt sig göra lät. För många »examinerade» gick det ej heller att i sina skolor införa den ordning, som de lärt i »Normalskolorna»; detta i synnerhet med hänsyn till de flyttande folkskolorna. Många lärares underbyggnad var ej heller så stor, enär efter 1842 års folkskolestadgas utfärdande det lades an på att i hast skapa en lärarekår; ej heller hade alla seminarier en Oldberg, Schmidt eller Ekendahl till lärare. För att åskådliggöra saken, vill jag införa läsaren i en af de bäst ordnade »storskolorna» på landet anno 1848.

Klockan är half åtta på morgonen. I de tvenne till skolan hörande afklädningsrummen sitta en del barn, ifrigt öfverläsande sina lexor; andra åter äro ute på gården i full lek, hvarvid man fick höra följande ramsa för att utröna hvem som först skulle »stå» i leken »kurra gömma»: »Annika dannika doxa me, hyfvel dyfvel domare me, nigga nugga poff». Nu hördes »magisterns» ringklocka och med ens blef det tyst. Alla barnen, 114 till antalet, gingo stilla och ordentligt en trappa upp till skolsalen och intogo sina platser. Derefter gjordes bön jemte afsjungande af en psalmvers och sedan bönen var slut, kommenderades: På nummerplatser, marsch! Dessa platser voro medelst en svart trälist längs med väggarne, på vilken hvita numror voro sålunda målade: $^1{}_2$ $^3{}_4$ $^5{}_6$ osv., utmärkta. Hvarje barn hade sitt nummer i journalen, och kommandot åtlyddes sålunda, att flickorna gjorde höger, gossarne venster om samt marscherade ur bänkraderna och uppställde sig på två led utefter väggarne, hvarje barn midt för sitt nummer, de med udda talen intill väggen och de med jemna framför. Nu begynte uppropet, dervid endast numret nämndes, och nagelfors ganska skarpt med dem, som dagen förut varit borta utan giltig anledning. Äfven ålåg det »monitörerna» att vid tillfället anmäla dem, som dagen förut fått »baklexa»,och erhöllo dessa s. k. »latmärken» i journalen. Efter uppropet kommenderades: I bänkarna, marsch! Komne på sina platser togo barnen de böcker, hvari de hade lexor för dagen, hvarefter det åter löd: I lexförhöringscirklar, marsch! Barnen gingo åter ut ur bänkarne och ordnade sig i cirklar utefter väggarne, omkring 10 i hvarje med en s. k. monitör för cirkeln. Dessa monitörer voro af de äldre, mera försigkomna barnen, och skulle dessa nu förhöra lexorna. Inga gemensamma lexlag funnos, utan hade hvarje barn sitt särskilda stycke i katekesen, bibliska historien eller någon annan bok, allt efter olika framsteg. Sjelfva förhöret tillgick så, att hvarje barn utantill fick uppläsa det föresatta; något utfrågande af innehållet kom naturligtvis ej i fråga. Stakade man sig på ett enda ord, så hade man baklexa, då man i lindrigaste fall gick miste om middagsrasten. Derför var under lexförhöringen »klagolåt och mycket skrän» i skolan. Vid detta tillfälle gåfvos äfven nya lexor af monitörerna; någon gång hände äfven att en och annan fick »taga så mycket den ville». Under denna timme var läraren sysselsatt med att dels lemna undervisning åt dem, som »läste högre stycken», såsom geometri, algebra, främmande språk, osv.,

hvarom mera längre fram, dels ock att gå omkring och se efter att allt tillgick skickligt och ordentligt, samt slutligen äfven att, sittande i katedern, röka långpipa och genomse skriftliga uppsatser. Då varje monitör slutat i sin cirkel, gick han fram och anmälde detta, hvarvid han lade på kathedern en bit af en griffeltafla, hvarpå baklexorna voro antecknade; såsom exempel: 24. K. H. L. (= Katekesen, hela lexan), 108. B. H. L. osv., stundom blott någon del, då numret på frågan i katekesen var antecknad. Sedan nu all lexförhöring var slutad, blåste läraren i en hvisselpipa och det blef tyst. Nu var klockan half tio och det kommenderades: Lofstund, marsch! Barnen gingo nu ordentligt, cirkel efter cirkel, till sina bänkrum med böckerna och derifrån ut ur skolsalen. Lofstunden varade en half timme, hvarefter barnen »ringdes in». Nu vidtog innanläsningen, som var gemensam för hela skolan under lärarens omedelbara ledning för alla, som kunde läsa rent i bok, då de mindre försigkomna fingo skrifva under någon monitörs tillsyn. Stundom kommenderades barnen efter lofstundens slut att marschera i »staf- ochläsecirklar», då, som vid lexförhöringen, hvarje cirkel hade sin monitör. Vid dylika tillfällen var ett sorl i rummet, lättare att tänkas än beskrifvas. Somliga stafvade eller läste på tabeller; andra läste i nya testamentet eller psalmboken, de vanliga innanläsningsböckerna, och för att höras, var det nödigt att man »talade ur skägget». Denna öfning fortgick till klockan 12, då hvisselpipan ljöd och det blef tyst. Nu kommenderades till platserna, och sedan böckerna voro nedlagda på hyllorna i bänkarna, kommenderades: Middagslof, marsch! Nu hade man ledighet till klockan 2. Icke alla fingo glädja sig deråt; de som hade baklexor fingo sitta inne; ja det hände ibland att en och annan ej fick ens gå och få sig en bit mat. Häraf kom sig att baklexor ansågs för det värsta som kunde vederfaras en menniska, och för dem, som hade svårt att »lära utantill», var skolan ett pinorum. Mången gång hände det ock att fusk bedrefs genom att muta monitörerna. Detta skedde i all hemlighet, hvarför oskicket ej alltid af läraren kunde beifras.

Eftermiddagens arbeten voro vanligen skrifning, räkning, sång; historia, geografi, grammatik, teckning osv. för de mera försigkomna. Någon läs- och arbetsordning förekom icke, hvarför man ej den ena timmen visste hvad under en följande komma skulle. Läraren bestämde detta efter omständigheterna; ej heller begränsades någon lektion till timtal, utan fortsattes dermed tills man ordentligt genompluggat det föresatta. Lofstund gafs vanligen kl. 4 på e. m., hvarför det blef slut mellan 6 och 7. Mången gång, särdeles under sommaren, inträffade att man ej slapp förrän efter kl. 8. Att barnen under sådana förhållanden öfveransträngdes faller af sig sjelft, synnerligast de, som hade mindre godt minne och således dagligen erhöllo baklexor, hvarför de fingo sitta qvar i skolan en à två timmar, hvaraf följden blef att de kommo hem mycket sent och tiden för öfverläsning af nya läxor blef snart sagdt ingen. Dertill kom stundom att rottingen, denna på den tiden mycket använda gren af kunskapens träd, begagnades för att skärpa fliten och minnet. Jag hörde en prestman en gång berätta, hurusom en gammal skollärare en gång yttrat till honom, att rottingen vore ett af skolans yppersta bildningsmedel.Jag har påpekat barnens öfveransträngning; men hur läraren kunde hålla ut, är lika oförklarligt. Den lärare som i denna skola verkade i nära fyratio år, hade varit student vid universitetet i Uppsala, hvarefter han, sedan han beslutit egna sig åt skollärarekallet, genomgick seminarium i Stockholm under den bekante rektor A. N. Schmidts ledning och tog samtidigt organistexamen vid Musikaliska akademien. Tilläggas må, att han i Uppsala var medlem af akademiska kapellet och exeqverade flere instrumenter, särdeles väl violoncell och fagott. Uppstigandet var i regel kl. 5 på morgonen, då han strax derefter i nattrock gick under den varma årstiden att taga en kall dusch i en närbelägen inrättning; under den kalla tiden skedde dylikt i köket, då en skolgosse fick med en trädgårdskanna öfversprita honom med iskallt vatten. Allt detta var gjordt till kl. 6, då han gick att väcka de vid skolan boende fattiga barnen samt tillsåg att dessa gjorde sig rena och snygga. Sedan började arbetet med egna studier eller stundom att undervisa några äldre gossar i främmande språk eller andra ämnen utom folkskolans område. Dermed fortsattes till kl. ½ 8, då kaffe intogs, hvarefter det egentliga skolarbetet begynte. Den enda tid på dagen han tog någon hvila, var under middagslofvet. Efter slutadt arbete i skolan fortsattes undervisningen med de äldre, då äfven musik öfvades med åtskilliga gossar, som spelade viol, flöjt eller piano och orgel, så att kompositioner, såsom duetter, trior, stråkqvartetter och qvintetter, utfördes. Lördagarne voro vanligen fria från det egentliga skolarbetet; men då fingo de, som läste extra ämnen eller spelade, arbeta så mycket ifrigare. Ej ens söndagarna voro fria, ty på eftermiddagarne öfvades sång i stämmor. Hvarje dagslösen var arbete, och på ferietiderna måste en del barn dagligen vara i skolan, synnerligast de, som läste för att komma in på gymnasium

eller i någon teknisk skola; äfven öfvades flitigt musik under dessa tider. Allmänna meningen var att »magistern ej kunde lefva, om han ej dagligen hade barnungar att stimma med».

Nu torde någon tänka att denne lärare skulle förtjena mycket genom ett sådant öfverarbete. Så var dock ej fallet. Det var mestadels fattiga gossar med god vilja och godt hufvud, somhan på detta sätt antog sig, hvadan han ej hade ett enda öre för sin möda. Tvertom hände det ofta att han af egna kläder tog en röck eller något annat plagg och lät göra om det åt någon behöfvande gosse. Var det någon gång en gosse, hvars föräldrar voro välbergade, som önskade erhålla »högre undervisning», så inskränkte sig hela beloppet derför till högst tio kronor för året, ehuru vanligen sådana föräldrar på ett eller annat sätt sjelfmant visade sin erkänsla »in natura». Sådan var denne lärare, och han var tillika som en far för sina lärjungar. Sant är att många af hans lärjungar af kortsynthet misskände honom för hans mången gång öfverdrifna nit; men flertalet af hans ännu lefvande, gamla elever skola välsigna hans minne och om de någon gång kommit till den plats, der han sedan några år hvilat under den gröna, med hans älsklingsvext granen omgifna torfvan, torde minnet af honom framkalla en tår i ögat. Ja, sådan var han och sådana voro många af den gamla stammen. Misskända, obemärkta och glömda hafva många af dem gått ur tiden; men den gode fadern i himmelen vet deras gerningar, och med afseende på deras jordiska verksamhet kan man med rätta säga att mången fått ordnar och medaljer för långt mindre än så.

Folkets förhållande till skolan. Folkskolan, som nu var en ny inrättning, betraktades af många såsom onödig. Man resonerade så, att om man gåfve allmogen för mycken upplysning, skulle den blifva trotsig och svår att leda och att litet hvar ville blifva herre. En del personer tyckte att »mina förfäder hafva varit aktningsvärda utan så mycken lärdom»; det vore af föga nytta att folk, som endast finge handtera plog, spade och yxa, skulle nöta bort sin ungdom med att läsa om gamla kungar, »jordegrafi» och hvad annat dessa krångliga böcker heta. Allmänna meningen var att folkskolan var ett intrång i folkets personliga fri- och rättigheter. Dock funnos äfven personer, som med glädje helsade det tillfälle, som nu vore beredt deras barn att få lära något. Ty dessa resonerade, att ett litet mått af vetande ej vore tungt att bära för någon. Om jag undantager förenämnda skola, var skolgången i högsta grad oordentlig. Många föräldrar tyckte att de kunde sjelfva lära sina barn läsa, hvadan många betraktade det som en synnerlig gunst mot läraren,

ifall de skickade barnen i skolan. Alla framsteg betraktades efter det större eller mindre omfång, som barnen hunnit lära utantill i katekesen. Sålunda hette det: Jag begriper ej hur eller hvad barnen nu få lära; min gosse är på tionde året och kan ej halfva katekesen; då jag var 7 år kunde jag hela boken. Jag minnes särskildt ett husförhör, då församlingens kyrkoherde tillsporde en åttaårig pys: Hvad kan du, min gosse? Denne svarade då med triumferande uppsyn: »Ut' a». (= Ut hela boken»). Beträffande läroämnena ville föräldrarna, synnerligast mödrarna, hafva ett ord att säga. Sålunda ansågs förutom historia, geografi osv. äfven biblisk historia obehöflig. Jag hade en gång sällskap med en bondhustru från kyrkan, då hon ganska skarpt klandrade mig för att jag understod mig att låta barnen börja läsa biblisk historia *före* katekesen. Skäl och föreställningar tjenade till intet. Jag blef litet småförargad, då jag visste att jag ville det bästa. Emellertid glömde jag bort hela saken; först ett par år efteråt erinrades jag derom, då samma gumma kom på ett repetitionsförhör och efter det jag slutat förrättningen, gick fram till mig samt yttrade i närvaro af barnen och flere äldre personer: »Kom, broder, räck mig här din hand till vänskap och försoning!» Och hvilken kunde motstå ett sådant handlingssätt? — Beträffande skrifning och räkning, så ansåg man i allmänhet dessa stycken nog vara bra; men obehöfliga för flickorna. För gossarne deremot vore det praktiskt. »Pelle-pojken» kunde ju stiga till nämndeman med tiden eller »sitta i fattigvården» eller blifva auktionist, och då vore det dumt att ej kunna skrifva. — På den tiden vore ej många skrifkunniga, och de, som voro något hemmastadda i konsten, hade mången gång rätt god inkomst deraf, hvarjemte de hade ett visst anseende, enär annars endast klockaren var den, som tillhandagick allmänheten med skrifbiträde. De personer, som på landsbygden voro skrifkunnige, hade mestadels lärt sig konsten själfve, och deras sätt att stafva var ej så regelrätt. Mången gång hade presterna ganska knaggligt att få begripligt innehållet af en och annan kungörelse. Så minnes jag en auktionskungörelse, utfärdad af en den tidens mest anlitade auktionister, der till salu bland annat utbjöds »mållade boll och stollar, ålder och harfar, tister och skrinn», hvilket alltaf presten ledigt och obehindradt upplästes som det rätteligen skulle vara (nemligen målade bord och

stolar, årder och harfvar, kistor och skrin).

Tillsynen öfver skolan var öfver hufvud taget så godt som ingen. Nog funnos skolstyrelser i hvarje församling — på papperet; men sällan tog någon reda på huru undervisningen bedrefs; läraren fick styra och ställa efter godtfinnande. Prästerna voro med på examina och gingo ofta lärarne till handa med råd och dåd. Så fortgick detta förhållande i flere år, tills inspektionen, denna för vårt lands folkskoleväsende välsignelsebringande institution, inrättades. Och på mer än många ställen är förhållandet med afseende på tillsynen öfver skolan den dag, som i dag är, ej stort bättre. Med inspektionen började så att säga en sol gå upp öfver skolan. Nya skolhus uppfördes i församlingarna, ändamålsenlig undervisningsmateriel anskaffades, och lärarnes löner höjdes. Uti den församling, der jag verkade, uppfördes ej mindre än tio skolhus på en gång; ett tillräckligt talande bevis på att man i allmänhet ifrade för den goda saken.

Dessa skolhus voro väl beräknade för utrymmet i skolsalarne och att ordning och snygghet skulle råda i skolrummet, hvarför ett särskildt afklädnings- eller samlingsrum, någon gång två sådana, inrättades, hvarest, som slutorden i ett sockenstämmoprotokoll angifva, »barnen må upphänga sina ytterplagg och förvara sina matsäckar, för hvilket allt skolsalen bör vara fredad». Deremot var lärarens bostad ganska obeqväm. Han hade tak öfver hufvudet, det är sant, men bodde temligen trångt. Från början utgjordes bostaden af ett kök på nedre bottnen samt en liten kammare å den öfra. På ett par ställen voro två små gafvelrum uppförda i andra ändan af vinden; dessa voro från början ej afsedda för lärarens behof utan att hyras ut, på det någon »afkastning» måtte erhållas af de dyra husen. Kom så på senare tiden derhän att läraren skäligen borde hafva två rum och kök. För att då åstadkomma detta, hade man ej annan utväg på de flesta ställen, än att aptera afklädningsrummet till boställsrum åt läraren. Hvad trefnad läraren och skolan skulle få genom slik anordning, kan lättare tänkas än beskrifvas. På sista tiden började småskolor inrättas, och för att få utrymme åt dessa, togman afklädningsrummet till lokal för dylik skola och ett rum från läraren för lärarinnans behof.

Då efter år 1842 en lärarekår uppkom, blef det något så nytt, att folk i allmänhet hade svårt att få i sitt hufvud att en »skolmästare» var annat än ett nådehjon, som man hur som helst kunde behandla. Blott *en* tilldragelse från den tiden må här anföras. Vid en gästgifvaregård uppkom en dag tvist emellan en handelsresande och gästgifvaren för det att denne hemsändt den budade skjutsen, som fått vänta i 2:ne timmar efter att vara beordrad inställa sig vid gästgifvaregården. Uti tvisten deltogo många närvarande; somliga sade att gästgifvaren hade rätt, andra att den resande egde i sitt skön att resa när honom behagade, oaktadt skjutsen vore till viss tid beställd. En av ortens skollärare, som äfven var tillstädes, gaf sig, dumt nog, äfven med i grälet, troende sig kunna göra sin åsigt gällande. Men han fick af en uppretad hemmansegare följande tillrättavisning: »Det går för långt, då tiggare skola lägga sig i saker, som ej angå dem. Har du betalt rocken, du bär på dig»? Flere dylika exempel kunde anföras både från den förflutna och den närvarande tiden; men för att vara opartisk vill jag äfven anföra något af annan art. Läraren måste ju lefva på 200 kronor årligen. Att detta var möjligt, derför hade han att tacka den enskilda välviljan. Tänkom oss att i allmänhet få kost, logis, tvätt och ljus för 16 skilling per dag! Och sådan kost sedan! Det bästa huset förmådde åstadkomma bullades upp åt »skolmästaren». För egen del kan jag ej nog vara tacksam för all den välvilja, som jag rönte i den församling, der jag oafbrutet verkade i 28 år.

SKOLMINNEN FRÅN HUSBY I DALARNE

A) PÅ 1830-TALET

OMTALADE I FEBR. 1891 AV MIN FAR.

B) FRÅN SENARE HÄLFTEN AV 1850-TALET.

AV

JOHAN CARLSSON

SMEDBY, DALA HUSBY.

A.

De skolor, som funnos på 1830-talet, voro s. k. byskolor. Undervisningen däruti bedrevs på ett och samma sätt, och så snart man därför känner förhållandena uti en, så vet man, huru alla inom socknen voro anordnade. I några byar funnos särskilda skolstugor uppförda av byamännen; de bestodo av en mindre byggning om ett rum, försett med fasta bänkar omkring väggarna, varpå lärjungarna sutto, och s. k. brasspis för uppvärmningen. För lärarens räkning fanns ett större bord. Där skolstuga ej fanns, hölls skolan uti gårdarna.

Den skola, som min fader besökte, hölls uti Koberga, en by belägen strax invid Husby kyrka på motsatta sidan av Dalälven. I därvarande skolstuga undervisade vid den tiden korpralen J. Vikman från Övernora 20 à 30 barn. Han var då en man uti sin bästa kraft och upprätthöll sträng disciplin; om ej annat hjälpte, tillgreps karbasen. Vikman var mycket uppburen och eftersökt som barnalärare både av föräldrar och församlingens v. pastor J. Bärsell. Att hans begåvning var över den vanliga, visas därav, att han befordrades till underofficer (furir, motsv. 2:e sergeant).

Skolan fortgick under vintrarna mellan jul och påsk, samt började varje dag kl. 8 à 9 och slutade vid mörkrets inbrott med uppehåll för middagsmåltiden. Morgon och afton förrättades bön samt övades psalmsång med ledning av psalmodikon. All undervisning leddes av läraren. De, som läste abc-boken förhörde han och gick därpå igenom följande läxa med dem. Var och en läste sin läxa för sig och inga läxlag funnos. På samma sätt tillgick det vid katekesens inlärande. Så snart en läxa var förhörd, fick barnet en ny att överläsa o. s. v. hela dagen igenom. Något annat än utanläsning av katekesen kom naturligtvis ej i fråga.Skrivning och räkning övades endast av dem, som inlärt katekesen. De, som skrevo, sutto på stolar vid lärarens bord och övade sig först på tavla, som efter någon tid utbyttes mot bok. Skrivningen skedde i början efter lärarens förskrift, men slutligen fick man skriva efter tryckt förskrift, sedan man vunnit någon färdighet. Räkningen lärdes efter räknebok. De, som lärde räkna och skriva, läste ej katekes annat än på lördagarna, då de deltogo med katekesläsarna som då repeterade vad de inlärt under de föregående veckodagarna. Nödiga böcker måste varje lärjunge skaffa sig.

Man besökte skolan, till dess man lärt sig katekesen, så vida man ej ville lära sig skriva och räkna. Mer behövdes ej för att mottagas vid konfirmationsundervisningen, som fortsattes under 2 år vid 15—16 års ålder.

Avlöningen till läraren var 1 skill. b:ko (3 öre) om dagen för varje barn och dessutom mat, som tillhandahölls honom av föräldrarna i tur. Den, som för dagen bespisade läraren, skulle också hålla ved till skolstugans uppvärmning. Eldningen verkställde barnen.

Ett slags fortsättningsskola hölls vid denna tid några veckor på försommaren till bärgningstidens början av församlingens v. pastor J. Bärsell. Däruti fingo sådana barn deltaga, som avslutat läsningen uti byskolorna, men önskade vinna större utbildning, än de voro i stånd att lämna. Deltagande däri stod öppet för barn från hela socknen och undervisningen var alldeles kostnadsfri.

Skolan hölls uti tingssalen, och undervisning meddelades omedelbart av läraren uti följande ämnen:

Stavning övades på tabeller och innanläsning uti lämplig läsebok. I geografi gick läraren igenom vissa stycken och utvisade pä karta, varefter lärjungarna fingo memorera det utan bruk av lärobok. På samma sätt gick han till väga uti svensk historia.

Ofta föreläste han själv, under det att lärjungarna fingo åhöra, ur lämpliga böcker, såsom berättelser ur Sveriges historia, Robinson o. s. v.

Välskrivning började vid kritbänk med staplar och fortsattes uti bok, då de skrivande voro placerade vid tingsbordet. Räkning övades på tavla av lärjungarna var för sig,För undervisning i gymnastik hade han i tingssalen låtit uppsätta en linja, stång och stege (d. v. s. en stolpe med inborrade pinnar, som sköto ut på bägge sidor därom), och gossarna övades därpå. Fristående gymnastik förekom ej. På middagsrasterna deltog han uti gossarnas badning och sökte bibringa dem färdighet i simning, eller lät dem hoppa bock på varandra utefter landsvägen. Även uti trädplantering gav han dem praktisk övning. Under dessa övningar undervisades flickorna av hans fru uti handarbeten.

Två gånger företog han utflykter till fots med dem bland gossarna, som voro hågade att medfölja. Den ena gången besöktes Ornäs och Rankhyttan, den andra voro de till Ornäs, Rankhyttan, Falu gruva och Falun samt Grycksbo pappersbruk, varvid han anvisade dem det sevärda på de skilda ställena. Den senare utfärden upptog 4 à 5 dagar. Han förde dem därvid in uti Falu lankasterskola, att de skulle få se, huru det där tillgick. Nätterna tillbragte han med gossarna på höskullarna, som för dem upplätos till nattläger, och då de bjödos på förplägning under färden, fick han hjälpa de tafatta till rätta.

Examen hölls vid läsningens avslutning varje år, då föräldrar och intresserade närvoro såsom åhörare. Då han ej mottog kontant ersättning, gottgjordes han vanligtvis av barnens föräldrar efter råd och lägenhet in natura, såsom med mjölk, smör, kött o. s. v.

På söndagseftermiddagarna meddelade han dessutom undervisning uti skrivning och räkning även åt den vuxna ungdomen, som avslutat nattvardsläsningen. Över byskolorna höll han flitig tillsyn och besökte dem ofta.

Hos dem, som ännu leva och varit hans lärjungar eller eljest minnas honom, är han i kär och vördnadsfull hågkomst såsom lärare, präst och människa.

Försök gjordes att fästa honom vid församlingen, men tillintetgjordes genom beslutets överklagande och upphävande.

Bärsell, född 1798, blev pastorsadj. här 1823 och var v. pastor 1829—1841. Han avflyttade till Rättvik 1843, såsom utnämnd skolpräst, och dog där som komminister och ledamot av Vasa orden. Han var folkskoleinspektör en tid vid institutionens uppkomst. Under sin vistelse här verkade han mycket kraftigtför den då pågående nykterhetsrörelsen genom bildande och befordrande av en nykterhetsförening. Sparbanken i Husby stiftades även på hans initiativ, och är hans porträtt i olja, målat av ritläraren C. E. Källström i Falun, uppsatt i dess lokal. — — —

B.

Om folkundervisningen uti Husby av Falu län till år 1881 har författaren utgivit ett arbete i tryck, vilket i manuskript jämväl insänts till S. A. F. Författarens högst radikala och synnerligen svårlästa rättskrivning är här ändrad.

Så snart man å 1850-talet inskrivits uti skolan (vid 6 à 8 års ålder), fick man börja med abc-boken, i vilken de första stapplande stegen togos under en monitörs ledning, då lärarens tid naturligtvis ej kunde medgiva något sysslande med nybörjare. Hemläxor gåvos, som uti skolan upplästes, och hjälp lämnades vid deras förberedelse. Sedan detta var undangjort, fick överläsningen på egen hand upptaga återstoden av den tid, som var avsedd för

läxuppläsningen; men huru mycket därvid uträttades, är lätt att förstå, när lärjungen runt omkring sig hörde ett oredigt sorl av högt överläsande och läxuppläsande röster. Det var därför lämpligast slå sig lös från läxan och underhålla sig så gott man kunde med sina närmaste kamrater på sidorna.

Vanligen kunde likväl barnet igenkänna och skilja bokstavstecknen (»räkna orden») samt t. o. m. stava vid skolgångens början, beroende på föräldrarnas olika omsorgsfullhet och goda vilja, ty det ansågs nästan skamligt och som bevis på stor likgiltighet, om barnet var alldeles okunnigt, när det begynte bevista skolan.

Det dagliga arbetet vidtog kl. 9, då läraren förrättade bön, sedan en psalmvers avsjungits. Härvid omväxlade han med 3 à 4 verser, så att man fick ej synnerligen stor vana vid kyrkosång, och någon vidare övning eller undervisning i sång meddelades ej. Läraren saknade också alla förutsättningar för en sådan undervisning, såsom totalt i saknad av både röst och öra.

Sedan morgonbönen avslutats, utdelades nya testamenten,

varpå läsning däri började under lärarens ledning. För varje dag lästes vanligen ett kapitel utan förklaring eller utfrågande av innehållet, så att man snarare kan kalla denna läsning en innanläsningsövning än bibelläsning i den betydelse, som man nu fäster därvid. Den främste i skolan började uppläsa en vers och sedan fortsatte de följande, så att lika många lärjungar läste för varje gång som för handen varande kapitel innehöll verser. Alla skolans lärjungar deltogo visserligen däruti, men man hann likväl ej så långt ned att de yngre fingo läsa. Sedan ett kapitel var genomgånget, sammanslogos och hopsamlades böckerna. Synnerligen långt framåt kom man ej uti nya testamentet, ty läsningen på stället fortgick endast sex veckor för varje gång, och då ny termin åter började, vidtog läsningen ånyo med början av Matt. evangelium.

Härefter började uppläsningen av dagens läxa uti katekes eller biblisk historia, därvid alla voro uti samma läxlag, som genomgått den del därav, varinom man för tillfället var sysselsatt. Läsningen häruti var alltid en repetition, ty så snart man kommit till den punkt, varpå ett barn befann sig med sin läsning, fick det frånträda och fortsätta för sig självt. Antalet av dem, som tillhörde detta gemensamma läxlag, förminskades sålunda allt mer och mer, ju längre man framskred, och bestod slutligen endast av dem, som inhämtat hela de i fråga varande läroböckerna. Katekesen, varav Lindbloms upplaga med förändrade språk användes under min skoltid, inlärdes med språk, hustavla och botpsalmer.

Läsningen av katekesen började alltid långt före bibliska historiens, beroende pä lärarens gottfinnande att låta lärjungen begynna läsa senare, så snart han enligt hans åsikt gjort tillräckliga framsteg i den förra. Då läsningen endast fortgick fem dagar varje vecka, lästes katekes tre och biblisk historia två gånger i veckan.

När den gemensamma läxan var förhörd, utsåg läraren några bland de mest framskridna lärjungarna att såsom monitörer förhöra de övriga. De uppstodo då från sina platser och satte sig på bänkarna omkring rummets väggar samt framgingo i ordning till monitörerna, som voro placerade i närheten avlärarens bord, varpå de, sedan läxan upprepats och ny erhållits, återgingo till sina vanliga platser. Läraren gick härunder från den ene till den andre monitören såsom åhörare.

Vid uppläsningen av den gemensamma läxan fingo vi antingen kvarsitta på våra vanliga platser och endast den läsande resa sig, eller framträda till lärarens bord och ställa oss uti en stor halvcirkel däromkring. Härvid fick man läsa i samma ordning, som man hade sin plats i skolan; läraren upprepade frågan ur katekesen och lärjungen upprepade svaret därpå och varje följande ett dithörande språk. Sålunda fortgick det till den siste, varpå åter den förste fortsatte o. s. v. så långt läxan räckte till. Biblisk historia förhördes i samma ordning, dock med den olikhet att ej lärobokens (Åkerbloms) frågor under texten användes, utan framställdes sådana på egen hand av läraren, och varje lärjunge fick upprepa lärobokens mot de särskilda frågorna svarande mening.

De yngsta barnen, som stavade eller läste rent, kvarsutto på sina platser, där en monitör fick sätta sig vid vart och ett under förhöret av deras läxor. Sedan alla barnen voro förhörda, sammanslog läraren händerna till tecken att en fristund inträdde och avlägsnade sig från lärorummet, varvid lärjungarna kastade sina böcker ifrån sig, och en del utrusade med sådan fart, att man riskerade att fastklämmas uti skolrummets och förstugans alls icke rymliga

dörrar.

Efter 15 minuters avbrott, som använts till lekar eller att smaka litet på matsäckarna, började åter läsningen med indelning uti läscirklar på det sätt, att lärjungarna uppstodo från sina platser och ordnade sig vid läsetabellerna, som voro uppsatta på spikar omkring skolrummets väggar. På varje spik funnos 5 à 6 tabeller, dels för stavning dels för renläsning, ordnade efter svårighetsgraden. Skolans lärjungar voro vanligen fördelade på 7 läscirklar. Under en monitör, som skötte pekpinnen och övervakade ordningen inom varje grupp, fortgick läsningen därinom dels av en och en lärjunge i tur, dels av alla i kör. Sedan tabellerna sålunda blivit genomgångna, stavades ord, som förekommo på dem, utantill efter monitörens val, om tiden det tillät. Vanligen drevs arbetet härmed i stark fart. Läraren gickdärunder såsom åhörare från den ena läscirkeln till den andra samt uppflyttade lärjungarna i mån av deras visade färdighet och övning.

På denna läsning följde skrivning. Undervisningen eller snarare övningen däruti började under min skoltid med att lära sig bilda bokstavsformerna på kritbänk. Uti skolan fanns en sådan bänk, som var svartmålad med röd linjering. Därvid fick man inöva det mindre alfabetet efter lärarens föreskrift. Bänken hade utrymme för 7 à 8 skrivande lärjungar, och utmärktes den del, varinom man skulle skriva, med ett uppdraget kritstreck. Krita fick man av läraren, så snart man uppräckte handen och visade ett rakt finger. (Visade man två finger, tillkännagavs, att man önskade gå ut från lärorummet av ett eller annat behov). Läraren avhögg kritbitarna med hammare och kniv utav ett större stycke. Avgången härpå var vanligtvis ganska stor, emedan lärjungarna ofta funno smak uti att uppäta bitarna. Två bänkar funnos, som voro avsedda för skrivning uti sand, men bruket därav var bortlagt, när jag började bevista skolan.

Skrivningen med krita avlöstes av griffel och tavla, på vars ena sida var inristad linjering för storstil, — den andra sidan var slät samt begagnades vid räkning — som övades efter förelagd tabell. Slutligen fick man skriva med bläck på papper efter tabeller, som voro 16 till antalet, tolv för större stil, och de fyra återstående för mindre stil och brevstil. Vanligen brukades stålpennor; men vid början av min skoltid funnos åtskilliga lärjungar, som använde gåspennor, och läraren måste då stå till tjänst att uppskära dem. Tabellerna utdelades för varje lektion, och man övade samma tabell, tills läraren fann för gott att bevilja övergång till den följande. I sådant avseende uppvisade man sitt arbete för honom, så snart man fullbordat en sida eller öppning uti skrivboken. De, som befunno sig på skolans högsta stadium, genomskrevo i hast tabellerna vid varje termins början och fingo sedan skriva efter någon lämplig bok; ganska ofta sysslade de även med räkning, vilket på anhållan tilläts, emedan de då kunde sitta på en fast bänk efter väggen, så att utrymmet för de skrivande blev i någon mån tillräckligt. Med skrivningen, som upptagit tiden till kl. 12, avslutades förmiddagens arbete,och en timmes middagsrast inträdde, varunder läraren begav sig till sitt, ett stycke från skolan belägna hem att intaga sin måltid.

Sedan man spisat sin middagsmåltid ur de medhavda matförråden eller i de närbelägna hemmen, vilket alltid skedde med stor skyndsamhet, användes den övriga tiden till lekar av ett eller annat slag. På därtill lämplig tid åkte gossarna skridskor på den förbiflytande Dalälven eller togo sig bad vid en i närheten av skolan däruti fallande mindre bäck, där älvens stränder voro långsluttande och vattnet i följd därav föga djupt.

Eftermiddagens läsning började med förhör av läxor uti geografi och svensk historia, bland vilka det ena ämnet lästes tre, det andra två gånger i veckan. Härvid sammanhöllos alla i vartdera ämnet undervisade i ett läxlag och förhördes av läraren, som bestämde, när varje lärjunge skulle börja deltaga i denna undervisning, som inträdde samtidigt för både geografi och historia. En del av skolans lärjungar, som voro mindre begåvade, avslutade skolgången utan att hava mottagit undervisning i dessa ämnen.

I historia läste man den grova stilen från Gustav I till närvarande tid samt regentlängderna för föregående tidevarv, och av den finare skulle man hava reda på varje konungs gemål under nyare tiden; i geografi fick man inhämta kännedom om världsdelar och världshav, Europas berg, floder, vikar, stater med huvudstäder samt Sveriges berg, floder, sjöar, landskap och län med städer; uti bägge dessa ämnen efter Hägermans läroböcker.

För undervisningen i geografi fanns och användes Mentzers karta över Skandinavien; vad man därutöver inhämtade, lärdes som utanläxa. Endast man kände och ihågkom namnen och deras plats på kartan, redde man

sig gott med läxan, ty djupare ingick ej läraren på ämnet. Läroböckerna borde varje lärjunge skaffa sig; men att någon i hemmet kunde inlära en geografiläxa med tillhjälp av karta, förekom icke. De kartor, som då funnos, voro väl dyra att av lärjungarna anskaffas och dessutom ansågo de flesta föräldrar dylik kunskap såsom alldeles överflödig och onödig, en åskådning som ännu i dag ofta gör sig gällande hos ganska många. Vi måste därför på middagsloveteller före arbetets början på morgnarna söka bliva nödtorfteligen hemmastadda med kartan.

Förenämnda kurser genomgingos varje läsetermin, sålunda tre gånger årligen och en följd därav blev, att nybörjaren ej vårdade sig så noga om överläsning, och de äldre barnen uttröttades genom det oupphörliga omtröskandet av samma sak. En vanlig föreställning var även rådande bland lärjungarna, att man ej vid första läsningen skulle grundligt lära sig något, och därav alstrades, oaktat bakläxa gavs ganska ofta, slarv och liknöjdhet, så att helt få vid skolgångens avslutning voro hemmastadda uti de alls icke vidlyftiga kurserna.

Följde så räkning, varvid var och en räknade på sin tavla. Läxlag funnos sålunda icke. Så snart man uträknat några tal, fick man säga upp dem för läraren eller någon bland de mest framskridna lärjungarna. Då man ej kunde lösa en uppgift, fick man vända sig till läraren eller, såsom vanligast skedde, till någon medlärjunge för att erhålla nödig hjälp. Härav blev följden, att man vanligen alltför mycket kom att lita på andras hjälpsamhet, så att framstegen blevo både kvantitativt och kvalitativt små; men det kunde ej hjälpas, då anordningarna voro sådana eller snarare inga, och det dessutom betydde föga, huru och vad man lärde sig, då barnens föräldrar inskränkte sina fordringar därhän, att de kunde upprepa katekesen ord för ord utantill, då ej mer behövdes och knappast det för att tillåtas deltaga uti nattvardsläsningen. Sedan tavelräkningen fortgått den därför bestämda tiden, kunde läraren understundom, sedan tavlor och räknetabeller hopsamlats och inlagts uti skolans skåp, framställa några frågor uti huvudräkning, som likväl var mycket begränsad, i det att de stående exemplen häruti rörde sig om ökning och fråndragning. Omväxlande härmed genomgingos och inpräglades uti minnet några regler, som kunde hänföras till rättskrivningslära, men vilka inskränkte sig till ljudens indelning i konsonanter och vokaler, samt de senares uti hårda och lena med uppräkning därav samt reglerna för ords avdelning på två rader. Särskild övning uti rättskrivning förekom ej, om man icke vill giva detta namn åt skrivningen efter bok, då skrivtabellerna blivit genomgångna.I språklära meddelades icke någon undervisning och endast ett par gånger under min skoltid fingo de mest framskridna lärjungarna öva ett slags uppsatsskrivning, bestående uti uppsättande av ett brev, som först avfattades på griffeltavlan och sedan renskrevs på papper. Denna övning skedde på den till välskrivning anslagna tiden. En annan gång skrevo vi, vad vi kände om ett län i Sverige (Skaraborgs), varvid naturligtvis lärobokens ordalag användes, så vitt de voro inpräglade i minnet. En av de skrivande begick därvid det felet att förväxla Lidköping och Linköping.

På den tid, som omedelbart föregick skolarbetets avslutande för dagen, kunde även någon gång företagas ett slags katekisation. Läraren begagnade härvid en »frågkatekes», varur han till oss framställde däruti förekommande frågor, på vilka den som kunde fick avgiva svar. Då sådant uteblev, upplästes det för oss ur boken. Dagsarbetet avslöts omkring kl. 4 eftermiddagen med bön.

På sådant sätt fortsattes skolarbetet dag efter dag och år efter år under hela den tid, jag besökte skolan, tills jag vid ej fyllda 13 år (hösten 1862) överflyttade till högre allmänt läroverk. Vanligen gingo barnen uti skolan till den ålder, då de började nattvardsläsningen. Framstegen för de flesta voro ändock ej synnerligen lysande. En och annan kunde visserligen inhämta ganska mycket, om begåvning och flit råkade sammanträffa; men deras antal var lätt räknat. Huru mycket man i varje ämne i allmänhet inlärde, synes av det föregående; blott här tillägges, att man i räkning lärde hela tal, reduktioner och sorträkning utan bråk efter Junkers tabeller.

Beträffande upprätthållandet av ordningen inom skolan kunde ej annat än stora svårigheter möta. Det var nästan aldrig tyst under lektionerna, vilket ej heller fordrades från lärarens sida, lika litet som det var möjligt att åstadkomma. Omedelbart före uppläsningen av de gemensamma läxorna tillätos vi överläsa dem en eller annan gång, varvid vi fingo läsa högt, då surrandet tilltog allt mer och mer, emedan den ene sökte överrösta den andre. När oväsendet blev alltför högljutt, nedtystades det väl av läraren; men tilltog genast ånyo och övergick till ytterlighet.Under uppläsningen därav skulle visserligen de övriga, som ej deltogo däri, hålla sig tysta och stilla,

men huru det skulle vara möjligt, inses lätt. Det var nästan ogörligt att överläsa en läxa tyst, och om man ej kunde syssla därmed, måste man skaffa sig tidsfördriv på ett eller annat sätt, vilket så mycket lättare kunde låta sig göra, som lärarens uppmärksamhet då var tagen i anspråk på annat häll, och han i vilket fall som helst hade svårt att övervaka det hela.

Det knappa utrymmet och lärjungarnas sammanpackning gjorde det nästan omöjligt att upprätthålla god ordning. Skolrummets dimensioner voro omkring 20 × 25 och däruti inrymdes skolans fem bänkar, besatta med 50 à 60 barn, som överhuvud dagligen voro närvarande bland de omkring 80 inskrivna. Skolförsummelser voro nämligen på denna tid mycket vanliga och någon åtgärd däremot vidtogs icke, om man undantager, att skolrådets ordförande, som vanligen övervar årsavslutningen, vid detta tillfälle med examenskatalogen i sin hand och hoppande av ilska uppräknade de mest försumlige, dundrande väldeligen mot deras föräldrar, som underläto tillhålla sina barn att gå uti skolan; men naturligtvis infunno sig ej dessa föräldrar vid examen (vilket även ett par mödrar funno sig föranlåtna att därvid påpeka såsom en protest mot hans uppträdande, varav han bragtes att någorlunda behärska sig). Inspektörsinstitutionen var då ännu ej införd och vederbörande skolrådsledamot visade sig nästan aldrig i skolan, oaktat han var ägare till skollokalen och bodde på samma gård.

Att läraren av slapphet eller efterlåtenhet ej bestraffade förseelser, kan man icke påstå, ty ej så få gånger tillgreps rottingen. Det vanligaste straffet både för okynne och bristande överläsning var att ställas i skamvrå; stundom fick även håret sitta emellan.

Skolan pågick under sex veckor för varje gång, emedan läraren därefter lika lång tid läste uti en annan by på omkring ½ mils avstånd från kyrkbyn, där han bodde uti hyrd lägenhet, bestående av ett större rum jämte två kamrar. Till den andra stationen gick han varje dag fram och åter. Jag bevistade även under en vinter därvarande skola, emedan mina föräldrar ansågodet bättre, än att jag skulle gå sysslolös under mellanterminen. Varje morgon och afton var jag i sällskap med läraren dit och hem, varvid jag fick småspringa efter honom, emedan han gick mycket fort. Skolans bänkar och material flyttades mellan stationerna. Under läsningen på denna station hade vi uti kyrkbyn veckoförhör varje lördagsförmiddag, till vilka barnen vanligen inställde sig ganska fåtaligt. På dem förhördes och gåvos läxor endast uti förut genomgångna delar av katekesen och bibliska historien; dessutom upplästes vad man utöver läxorna kunde lära sig i hemmet under veckans lopp.

Läsåret på vardera stationen bestod av tre terminer om sex veckor. Två terminer avslötos av läraren, men den tredje på läsåret med examen vanligen i medlet av juli. Till denna skurades lärorummet, som av barnen pryddes med löv och blommor. Vid detta tillfälle infunno de sig högtidsklädda och i närvaro av pastor och anhöriga till barnen anställdes förhör uti varje ämne och framlades av dem skrivna provsidor. Sedan förhöret var avslutat, utdelades premier åt de flitigaste barnen enligt lärarens förslag, växlande mellan 1 kr. och 25, någongång 10 öre, av medel, som under några år anslogos därtill. Sedan avslöts läsåret av pastor med ett lämpligt tal och bön, varpå barnen i ordning framgingo ur bänkarne samt tackade pastor och lärare. Även de närvarande föräldrarne framförde sina tacksägelser till läraren. Examen räckte vanligen från kl. 9 till 12.

Skolans undervisningsmateriel, vilken under läseterminen förvarades uti ett gammalt skåp, som förmodligen tillhörde skolrummet, men vid flyttningen till den andra stationen nedpackades uti en koffert, utgjordes av ett antal nya testamenten och psalmböcker, vilka sällan voro i bruk, en kurs skriv- och läsetabeller samt Junkers räknetabeller i två kurser, utan och med bråk, varav den senare föga användes, och Mentzers karta. Dessutom funnos några läroböcker uti språklära och geometri, vilka aldrig användes. Tavlor tillhandahöllos lärjungarna likasom grifflar under första delen av min skoltid. Någon läsebok fanns ej eller nyttjades förutom nya testamentet. På fredagarna under fastlagen plägade vi omedelbart före middagslovet genomläsa pinohistoriens akter uti egna psalmböcker, ty skolans (den s. k. Gävle skolupplaga) innehöllo endast psalmerna.Skolan hölls uti förhyrd lokal. Under min första skoltid bestod den av en sal på övre botten uti en gård, belägen 0,2 mil från Husby kyrka. Detta rum var försett med kakelugn och ganska väl ombonat; så att någon svårighet fanns ej att med måttlig eldning hålla värmegraden tillräckligt hög; och emedan barnantalet uti skolan på den tiden ej var så stort, som det sedermera blev, var utrymmet där tillräckligt och lokalen tillfredsställde i varje avseende de

anspråk, man då hade på ett skolrum. Snart nog flyttades skolan likväl därifrån till kyrkbyn (Smedby), där den inrymdes uti ett större rum, en s. k. utestuga, som lämnade så stort utrymme, att skolans fem långbänkar där kunde insättas och en gång blev övrig vid deras bägge ändar; men de minsta barnen, som sutto på främsta bänken, riskerade att stekas av värmen från brasan på spiseln. Omkring väggarna funnos fasta bänkar, tillhörande rummets inredning. På dem lades matsäckar, huvudbonader o. s. v. Rummet var mycket kallt och dragigt. Fönster — innanfönster funnos ej — dörr och golv voro otäta; hela rummet var med ett ord uti mycket dåligt skick; men det måste duga, då det ej var möjligt att erhålla ett bättre, emedan man i allmänhet ej var hågad att upplåta ett hyggligt rum av fruktan dels för att få det alldeles förstört dels för det obehag en mängd stojande barn orsakade.

Då det var kallt, överdrogos fönsterrutorna, som voro sex uti varje av rummets fyra små fönster, med ett tjockt islager. I mån av rummets uppvärmning upptinade isen, och vattnet rann ned på golvet. De i fönstren placerade bläckhornen fastfröso vanligtvis och hunno knappast lossna, tills vi skulle begagna dem. Bläcket måste man bringa i flytande form genom att blåsa uti bläckhornen eller genom att uppvärma dem uti händerna. Rummets uppvärmning skedde med en öppen s. k. brasspis, däruti veden upprestes i full längd. De barn, som först ankommo om morgnarna, fingo draga försorg om att anskaffa en sprakande brasa. Däromkring fick man sedan upptina de av köld stelnade lemmarna, och då det ej alltid var så lätt att erhålla plats framför densamma, sökte man bereda sig sådan genom knuffningar och brottning. Sällan eldades mer än en brasa för dagen, så att vi ofta frösö om händer och fötter. De förra uppvärmdes dåmedelst gnidning och de senare sökte vi genom stampningar uti golvet skydda från att alldeles stelna av köld. Dylika stampningar måste läraren tåla, fastän därvid ett förskräckligt oväsen uppstod. Genom eldning torde visserligen en drägligare temperatur kunnat åstadkommas i rummet, om det blott varit tillåtet att elda flitigare, än som skedde. Tillräcklig ved för skolans och lärarens behov var nog anslagen; men lärarens hustru bedrev bakning av vetebröd till försäljning, och ju mer kunde inbesparas på åtgången vid skolan, desto mer fick läraren kvar för detta behov.

Städning, d. v. s. sopning av lärorummet verkställdes varje fredags kväll av flickorna i tur, och skurning vid terminens slut bekostades av skolroten.

VALDA ACTA etc.

OM HUSQVARNA SKOLA

1822—1843

AFSKRIFTER m. m. AF

L. J. GUSTAFSSON

HUSQVARNA

1822 i februariFörfattaren, lärare vid Huskvarna folkskolor, är född $^{31}/_{12}$ 1856, avlade examen i Linköping 1886, blev vik. lärare i Huskvarna $^{1}/_{9}$ 1887, ord. $^{1}/_{1}$ 1889. Detta enligt *Alfr. Lindén* Huskvarna skola 1882—1916. Jkpg 1916. Denna bok är försedd med porträtt av A. F. Norlander, S. Adrian, C. Schermanson, W. Tham och Alfr. Dalin. blef den förste läraren antagen af egarne till Husqvarna Gevärsfaktori, Öfversten och riddaren Baron Gustaf Sture och Öfverstinnan Enkefriherrinnan Charlotte Florentine Sture, född Ingelotz, hvilka ädelmodigt påtänkt inrätta en Bell-Lancasterskola, eller Vexelundervisningsanstalt. Nämnda metod började då allmännare antagas. Den 26 april ankom läraren. Då var ej någon lärosal påtänkt af factorie Disponenten, Majoren och riddaren J. H. Hane, fastän han kände egarens vilja och beslut, samt intet rum för läraren att bebo, hvadan på

Göransberg, i socknen, blef hyrd en ledig byggning. Der inrättade läraren en provisorisk läroanstalt, hvilken sedan i slutet af oktober månad samma år flyttades till Husqvarna söregård, där en dylik anstalt inrättades i Corps de Logis byggnadens sal. Nu var fattigstugubyggnaden utrymd och något upphyfsad för lärarens räkning, der han inflyttade och fick sex rum och kök, huggbod med vedbod, tomt till grönsakers odling samt 8 kappland jord på åkern till potäter och lin.

Den 29 april 1822 var inskrifning af barnen.

1823. Om hösten flyttade nu för tredje gången skoleinrättningen till forna krutmagasinet, som dertill accepterades. Det aftogs i höjden 17 alnar på rustningen, 2 alnar af muren; fenster öppnades åt alla väderstreck, tillsammans 8; 2:ne kaminer uppfördes. Estrad m. m. iordningställdes, så att lärosalen var en vacker, ljus och rymlig byggnad och kunde rymma minst 200 barn. Nu var man då ändtligen kommen till ro. Sedan ha öfningarna fortgått terminvis, enligt reglementet. Åldernpå stenbyggnaden är betydlig, ty på södra gafveln stod med alnslånga jern: Anno 1701.

1825 fick läraren, som var studerad, Venia Concionandi af Biskop Esaias Tegnér och predikade i Hakarp första gången midsommardagen detta år och sedan många gånger der och i alla nästgränsande kyrkor. Samma år dog socknens Barnlärare, då Läraren här sökte och fick denna syssla förenad med sin, emot 1 tunna 10 kpr Råg, 1 t:a 10 kpr. hafre från sockenmagazinet och ett ystesammanskott i socknen.

1826. Började svamp synas på en gång till en sådan mängd i skolhuset, att golf, estrad och bänkar nästan förstördes. Samma år gjorde läraren ansökning i Högrespective Ägarnes namn, på deras uppmuntran, att få begagna skolhuset till Bruks Capell och Läraren sjelf antagen till Brukspredikant.

1827 febr. 17 Biföll Kongl. Majestät denna ansökning. Julii 1. Reste Läraren, som till Skara stift hörde, till Skara, för att fråga efter när prestordination blef. Den 3 uppvaktade han Biskop Videman, som befallte honom qvar, ty den 12 var fataliedag till prestansökningarne. Den 13 började tentamina, den 18 och 19 voro examina, den 20 aflades declamationsprofven. Den 21 blef läraren tillika med 14 andra Candidater på sitt 38:de år ordinerad, med Videtur af approbatur af alla, utom af förste Theologiæ Lectorn, der han fick admittitur, och i aritmetik och geometri non sine Laude, hvarpå han tillträdde sin syssla.

1831 företogs en betydlig reparation å skolhusets innanrede, då en modern talarestol uppbyggdes, flere bänkar vid husets sidor gjordes, ett nytt plankgolf inlades, ett litet altare med altarerund förfärdigades och taket späckades. Den 10 september skänkte Pistolsmedsmästaren Nils Vetterholm i Husqvarna till Brukskyrkan 72 större och 36 st. mindre Psalm Numrer af mässing, polerade, till 2:ne nummertaflor, till ett värde af minst 20 Rdr B:co, såsom en tacksam erkänsla derföre att 3:ne dess söner och en dotter i detta skolhus lärt sig läsa, skrifva och räkna, samt derifrån utgått till nyttige och hedrande medlemmar i samfundet.

På ansökan om någon liten lämplig lönförhöjning afskollärarens lön, kom resolution den 13 Nov. detta år, af innehåll: Att Läraren erhåller för »sin skicklighet» 30 Rdr B:co årligen i gratification, samt allt hvad de betalande barnen gifva. Hvaremot läraren skall af egna medel hålla alla skrifmaterialierna.

1832 den 29 april firades med musique och Gudstjenst Decennii fest, för Skolans stiftande.

1834 Vårterminen, var här ett antal af barn, till 52 st. 1834 blef Höst Terminen upskjuten, 3:ne veckor, för den rysliga dödligheten, som farsoten Cholera Morbus orsakade uti Jönköpings stad och trakten häromkring, och hvilken sjukdom man hade stor anledning befara skulle utbreda sig här vid Factoriet, då dagligen menniskor här insjuknade, men blefvo genast botade med ½ qvarter varmt vatten, i hvilket var uplöst 2:ne matskedar koksalt; sedan gafs kräkpulfver och mycket varmt fläder eller krusmynthe the, att dricka, samt nerfvindroppar. Kuren lyckades altid, om den sjuke fick svetta starkt i 12 timmar uti sin säng, påhöljd af fällar och täcken. Likväl dogo på 32 dagar i Jönköping 600 personer och i angränsande socknar flere menniskor.

1837 i Maij blef läraren Fredr. Villh. Norlander antagen till komminister i Sandhem och flyttade dit 1839 den 30 April.

Inventarii Förteckning vid Husqvarna skola.

1822
Maij

22

Ankommet från Stockholm

»

50 st. Engelska Griffeltaflor med 100 st. griflar.

»

5 st. Bläckhus af bly —

»

12 Ark Räkningstabeller, som blifvit uppfordrade så att de utgöra 24 st. d:o.

»

2 Ark Monitörstabeller, hvaraf 6 st. äro uppf. på papp.

26

Ankom från Gädelenäs:

19 st. Renläsnings Tabeller, oklistrade

7 st. Föreläsnings d:o klistrade på papp

4 st. Cateches d:o d:o —

26

Förfärdigat vid Husqvarna:

2:ne Sandbord med 2:ne Slätthyflar och 2:ne Bänkar

9 st. Monitörskäppar.

8 st. Tabellhängare

6 st. Telegraf Lappar med sine stänger.

12 st. Straffbricker.

8 st. Pulpeter med 8 Bänkar.

Aug.

31

köpt i Jönköping:

2:ne Dussin Catecheser.

4 st. Engelska Föreskrifter.

1823
April

12

6 st. Eckerbergs A. B. C. Böcker

16

1 Charta öfver Sverige och Norrige.

Maj

9

1½ Dussin Griffelskaft af Bläck.

Aug.

27

Från Stockholm med Högvälborne Herr Baron Sture.

»

1 Dussin Nya Testamenten af Svenska Bibel Sällskapets

»

8 st. Kron Prinsens A. B. C. D. böcker.

»

7 st. Svenska Historier för Begynnare af Salvius

»

6 st. Alphabet Tabeller, deraf 4 st. Stafnings Tabeller.

»

32 st. Helarks Tabeller för Renläsning.

»

2 st. Räkne Tabeller — alla desse från Stockholm komne äro klistrade.

»

36 st. Qvarts Tabeller för Stafning och Renläsning d:o

1823
Sept.

13

1 Dussin svarfvade pinnar att skrifva med i Sandbordet.

»

1 st. Estrad med lådor och pulpett, hvarföre är lås o. gångjern.

1827
Mars

9

Vidare är genom Högvälborne Herr Baron G. Stures ömande försorg från Stockholm till skolan ankomne Tjugu stycken nya inbundna Catecheser —

»

En Biblisk Historia för ungdom, Nya Testamentet efter Fr. Kohlrausch, med grundtexten jämfördt och rättadt af T. Otto Söderlund.

»

En Biblisk Historia för ungdom, Gamla Testamentet utdrag efter Grundtexten af Olof Carling —

1830
Maij

11

Inköpt 12 st. Enkla Nya Psalmböcker

1831

Mars

6

Inköpt 16 st. Bibliska Historier af A Lundgren.

1832
Dec.

12 st. A. B. C. Böcker af Cnattingius

16 st Gagners Catecheser.

1838
Febr.

12

8 ark Sv. H. Tabeller.

9 d:o Bibliska d:o

4 ark IV Sp. Tabeller med facit Bok.

1 Tankledningstabell

½ ark Elem. Föreskrift.

1839
Nov.

13

Junkers Arithmetiska Tabeller i 2:ne Courser innehållande tillsammans 142 st. med 2:ne Facit Böcker.

Förteckning öfver Husqvarna skolas tillhörigheter 1839.

48

st. Griffeltaflor, hvaraf 13 st. söndriga, tillkommer 1 söndrig af okänd händelse.

5

st. Bläckhus af Bly.

12

ark Räknings Tabeller, deraf hälften ofordrade utgöra 24 st.

2

D:o Monitours D:o 6 D: Tabeller

4

D:o Quattuor Species Tabeller med Facit Bok.

1

D:o Tankelednings Tabell

8

D:o Sv. Historiska Tabeller

9

D:o Bibliska Tabeller

19

st. Renläsnings Tabeller

12

st. Föreläsnings Tabeller

4

st. Catheches d:o

2⅔

Dussin Catecheser

6

st. Eckerbergs A. B. C. Böcker.

10

st. Nya Testamenten. (finnas)

8

st. Kronprinsens A. B. C. Böcker

5

st. Sv. Historie Böcker (mindre)

1

Biblisk Historia af Söderlund

1

D:oD:o af Carling

12

st. Psalmböcker

16

st. Bibliska Hist. af Lundgren.

12

st. A. B. C. Böcker Cnattingius

15

Catecheser af Gagner

1

Bok för Vexelundervisnings Sällskapet.

5

Föreskrifter

2:ne

Kartor

6

Alfabet Tabeller

27

Stafnings D:o

2

Ziffrors Tabeller

36

Qvarts D:o för Stafning och Renläsning

½

Ark Element. Föreskrift.

1

Låda

6

Tabellhängare

9

Monitours käppar

6

Telegraf Brickor med 8:ta stänger

12

St. Lösa Bänkar

13

st. Straff-Brickor

8

Sand Batoner

2

Sandbord med 4 lådor och 2:ne hyflor

8

Skrifpulpeter

1

Klocka

2

Nummertaflor med 72 större o. 36 mindre Messings Numror o. 2:ne ljusarmar (numrorna tillhöriga Hakarp kyrka).

1

Altare med sin prydnad enligt anteckningsboken.

3:ne

Pallar

1

Pullpet med Lås och Låda

1

Kassa Bok.

1

Inventarie och Anteckningsbok

1

Special Bok

1

Album

1

Gåfvobok

1

Skollag

1

Eldgaffel

1

Vedbod

1

Afträdeshus

2:ne

Curser af Junkers Aritmetiska Tabeller med Facitböcker

Husqvarna d. 2:re Maij 1839
Gust. Mellberg.

Tillkomne:

12

Catecheser

8

st. Förklaring öfver Cateches af Sch- - -

1

Tilén Aritmetik

1

d:o Grammatica

1

Ekelund m. Sv. Historia

1

Exempelbok för hufvudräkning

1

Anvisning för folkskolors - - - -

Barnpredikningar 2 expl.

1858 tillkomne:

2

kurser skriftabeller

12

exmpl. af Vinges historia

1860 tillkom:

2

ex. Vinges Geografi

14

ex. Åkerbloms bibl. Historia

2:ne

Chartor öfver Sverige af Ström.

1861 tillkom:

9

st. Räknetaflor, 2 små Chartor öfver Sverige

1

kurs Skriftabeller, 2 ex. Vinges Geografi.

1862 tillkom:

4

Vinges Geografi, 1 ex. Flodmans Cateches, 2 kartor öfver Europa, 28 ex. Fjellstedts Psalmbok 28 ex. Berlins Naturlära, 1 Karta öfver Palestina 20 Nya Testamenten, 28 ex. Hägermans Svensk-historia.

1863 tillkommer:

En jordglob, 20 exempl. Hemskolan, 10 griffeltaflor, 1 kurs skrif Tabeller.

1865 tillkommer:

En karta öfver Skandinavien.

1866 tillkommer:

Förskrifter — Mentzers karta öfver Skandinavien, 6 st. Skriftaflor.

1867 tillkommer:

Ett vattenämbar, en skopa och en eldgaffel. 3:ne Starbäcks kartor öfver Skandinavien.

1869 tillkom:

10

st. Räknetaflor.

1870

1

ex. Dahm Atlas — 2,00

2

» Starbäcks karta — 1,80.

1871.

Läse- och lärobok à 0,60, 20 Böcker för Småskolan 12,00.

1872

30

exempl. Lundeqvists Sv. Historia — 3,00

1873.

30

ex. af Folkskolans Läsebok.

Räkneram för Småskolan.

37

Läse- och Lärobok för småskolan.

Junkers Räknetabeller.

10

Psalmböcker.

14

Renläsningstabeller.

6

Starbäcks karta.

1

Atlas.

5

ex. Geografi.

Hahrs karta öfver Sverige.

Karta öfver Europa.

2

Sångböcker.

1874.

4

ex. Erslew, Geografi.

2

» Odhner, Svensk historia.

1

» Esthers Söndagsbok.

2

» 2 Kindvall räknelära.

1875.

9

ex. Lundeqvist Svensk historia.

20

» » Geografi.

6

» Lundeqvists Svensk historia.

40

» » Rättstaf. lära.

116

» Skrifkurser.

1876.

6

ex.

Bergs & Lindstedts Räknebok,

1

»

Sandberg, Folkskolans sångbok.

1

—

Jordglob

6

ex.

Lundqvists Hemlexor.

1877.

16

ex.

Rättskrifningsläror.

20

»

Odhner, Svensk historia.

20

»

Lundeqvists naturlära.

1

—

Gradskifva.

1

—

Globkarta.

8

ex.

Erslews geografi

30

»

Bergs räknebok.

Segerstedts Hufvudräkningskurs (1,25).

Karta öfver Skandinavien med namn.

1878.

40

ex.

Kastmans »Läsebok för Småskolan».

En Cirkel.

Blanketter till dagbok, matrikel o. examenskatalog för folkskolan och småskolan.

12

ex.

Erslebs geografi.

16

»

Mentzer, Atlas.

Köhler Ritkurs 1. 2.

Karta öfver stjernhimmelen.

Steinmetz, Räknestafvar.

100

afgångsbetyg.

4

ex.

Ersleb, Geografi.

6

ex.

Lundeqvist, Naturlära.

10

»

Lundeqvists hemlexor.

6

»

Odhner, Historia.

30

—

Griffeltaflor.

*

23 exempl. Hultkrantz katekes skänker jag till skolan, om några fattiga äldre barn deraf kunna hafva gagn.

d. 30 Apr. 1879
C. Schermanson.»Protokoll hållet vid första Examen med de barn, hvilka bevistat Bell Lancasterska Skoleinrättningen vid den nu i år af högvälborne Herr Baron, Öfversten o. Riddaren Gustaf Sture på Husqvarna inrättade Skole, Vår Terminen 1822.

Sedan reglemente af Höga Stiftaren blifvit aflämnadt till skoleinrättningen, instälde sig undertecknad Inspector Scholæ, till följe af samma, tillika med v. Ordföranden Majoren och Riddaren Välborne Herr J. Hahne, uti lärosalen, som för närvarande är på Göransberg, under den tid, som Skolehusets inredning på Husqvarna varar, d 27 Julii, hvarvid utom Barnens föräldrar, en talrik samling af Herrskap och Allmoge infant sig, och blef efter en kort och passande bön, offäntligt tillkännagifvit af Läraren hvilka och huru många stycken Barnen förkofrat sig uti, examen började för öppne dörrar, som följer.

§ 1. Större delen af Barnen, som inalles voro trettiotre hade utantill läsit Lutherii Lilla Cateches och första

hufvudstycket af förklaringen, de öfrige läste rent innan i Bok och några hufvudstycken af Lilla Catechesen. Härutinnan blefvo de examinerade och ägde en kännedom, som fullkomligt svarade mot den förmodan man ägde om denna skolas nyttiga och användbara Method, att snart kunna bibringa barnen tillräcklig kunskapsgrad. I synnerhet utmärkte sig häruti Ynglingarne Johannes Hakberg, Nils Svensson, Sven och Johannes Rudberg.

§ 2. Ren- och Välskrifning var öfvad så, att de mer försigkomne visade en vacker Engelsk styl, de öfrige skrefvo alphabetet.

§ 3. Uti räkningen voro de öfvade uti Qvatuor Species i den grad, att de tillfredställde Examinatorns förmodan

§ 4. På tillfrågan af Inspector, angående sedlighet och ett anständigt uppförande, förenadt med flit, tillkännagaf Läraren, att intet något dylikt motstridande förspörjts, utan en synnerlig harmoni och täflan Barnen emillan varit hela terminen, samt utmärkte framför de öfrige ynglingarne Sven och Johannes Rudberg från Husqvarna, hvilka, fattige, förenadt sedlighet och flit, hvadan Inspector, i samråd med läraren, beslöt att tilldela desse något såsom uppmuntran, och blef tillfölje häraf tilldelt ynglingen Sven Rudberg åtta S:r Banco af skolekassan, ochJohannes Rudberg ett Nytt Testamente af Inspectors egna förråd, samt alla de öfrige något litet premium, af skolekassan, svarande mot den flit, de som monitörer ådagalagt.

§ 5. Sedan såväl Inspec. som v. Ordf. betygat sin fägnad och tillfredställelse öfver hvad de hört och förnummit, samt uppmuntrat åhörarne att begagna en så nyttig och gagnande inrättning för sina barns väl, slutades denna första examen af Läraren med en varm tacksägelse bön till Gud och uppläsande af ett Capitel ur Nya Testamentet Hvarefter Barnen hemförlofvades och tillsades infinna sig, om de så önskade, den förstkommande Augusti tjugusjette dag.

Jöransberg år och dag som ofvan.

Jn fidem Protocolli
Johan Filén F. V. Norlander.»

»Protokoll, hållit med Eleverna vid Husqvarna Vexelundervisningsskola den 13:de December 1822.

Till följe af Reglementet för skolan, infant sig undertecknad Inspector, ofvanskrifna dag, uti nuvarande lärosalen å Södra Husqvarna, för att examinera de Barn, som höstterminen begagnadt inrättningens förmoner, hvarefter, sedan bön var förrättad, upprop skedt och offentligen tillkännagifvit hvilka och huru många barn, som under terminens lopp bevistat skolan, nu voro quare eller på föräldrarnes och målsmäns begäran hemtagne, deraf voro fem stycken, resten tillstädes 26 st., samt de stycken af Läraren uppgifne hvaruti barnen öfvat sig, examen för öppna dörrar började, i en talrik samling af allmoge ifrån Husqvarna och nästgränsande bygd, och kunde Inspector ej annat än betyga sin tillfredställelse, så väl öfver den flit eleverne ådagalagt, att hvar i sin mon lemna nöjaktige bevis därå, som öfver den ordning och sedlighet, som utmärkte dem.

Hvarefter, sedan Inspector betygat denna sin fägnad, betackat Läraren för dess nit, och uppmuntrat Barnens föräldrar att med innerlig tacksamhet till Försynen, omfatta detta dem lemnade tillfället, att få sina barn inöfvade i Guds kännedom, dess sanna fruktan och dygd förenad med ordning ochsedlighet. Läraren uppgaf dem som isynnerhet under denna termin utmärkt sig i flit och goda seder, hvilka voro: Johan Hakberg, såsom General-Monitör, Petter Husgren, Anders Malmberg, Nils Svensson, Sven Rudberg och Johanna Ahlberg, hvadan Inspector, i samråd med Läraren, beslöto af kassan tilldela ynglingen Hakberg 12 S:r och Petter Husgren 8 S:r alt Banco, samt Anders Malmberg och Nils Svensson hvardera en ny Cateches till vidare uppmuntran. Slutligen uppsändes till den Allgode en varm bön för dess Nådiga beskydd, hvarefter acten, sedan Läraren tillkännagifvit, att nästa termin börjas med Februarii Månad nästa år, slutades.

År och dag som ofvan

Johan Filén.
F. V. Norlander.»

Vidare finnas i Husqvarna skolas arkiv protokoll öfver examina i Husqvarna skola till och med d. 12 dec. 1844.

Ur dessa göras följande korta utdrag:

Den 20 Juni 1823.

Barnantalet 67 — en stor mängd ståndspersoner från Jönköping och orten voro närv. på examen — premier tilldelades »General-monitör och Generalmonitörs Adjunct».

Den 10 dec. 1823.

Examen förrättades i det nya skolhuset — 27 gossar och 7 flickor hade under terminen bevistat skolan — privat undervisning hade lemnats mellan lärotimmarne i franska spr., latin, geometri och historia — »barnen tilldelades de premier de gjort sig i egenskap af sine kamraters lärare berättigade af» — »nästa termin börjar den 2:re förstkommande februari 1824, som vidare skall blifva tillkännagifvit genom Jönköpings Veckoblad och kungörelse i närgränsande kyrkor.»

Den 21 Juni 1824.

41 gosse och 15 flickor hade under denna termin besökt skolan. »Flickan Maria Ryman vid 6 ½ års ålder egde enförvånande god läsetackt, så innan som utom bok.» Enligt skollagens 1 Cap. 2 § hade barnen erhållit papper, pennor, grifflar och bläck gratis.

Den 8:de dec. 1824.

Under höstterminen var skolan besökt af 16 gossar och 8 flickor.

Den 20 Juni 1825.

»Inventarierna voro alla väl vårdade, men bör ej lemnas anmärkningslöst, att golfvet i skolhuset började svamplöpa, om hvilket förhållande läraren sade sig ha underrättat Herr Majoren och Riddaren Hahne såsom v. ordf., till nödig åtgärd.»

Den 16 dec. 1825.

— Skolan under terminen besökts af 24 gossar och 5 flickor.» På höge stiftarens befallning hade 2:ne Vädervexlare blifvit insatta i skolan för att förekomma svamplöpningen å golfvet.»

Vårterminen 1826.

Afslutad d. 23 Juni — 18 gossar och 5 flickor hade begagnat undervisningen — »af dessa hade 10 st. läst ut hela katekesen, religionshistorien och hustaflan, naturhistoria sådan den förekommer i kronprinsens ABC Bok, hela svenska och norska geografien, hela Regnérs svenska historia, svensk statistik efter densamme och räknat ut hela Beckmarks aritmetik neml.: qvatuor Species i enkla och sammanblandade tal, bråk, regula di tri och intresse».

»Golfvet i skolan tycktes mer och mer förtäras af svamp, hvartill regn och snö, som genomyrar det ospäckade taket, förnämligast syntes bidraga.»

»Det bör ej heller obemärkt lemnas, att läraren gjort försök med vexelundervisningsmetodens användande för språken, och hade 3:ne elever öfvat sig på detta sättet i latinet.»

Af Esaias Tegnér finnes följande anmärkning till protokollet:»Husqvarna vexelundervisningsskola har jag i dag med nöje besökt, och tillönskar denna vackra inrättning all den framgång som det goda ändamålet förtjenar.

Husqvarna d. september 1826
Es Tegnér»

Höstterminen 1826.

Barnantalet: 22 gossar och 12 flickor.

Vårterminen 1827.

»Läraren uppgaf att 32 st. barn hafva njutit undervisning under terminen. 30 voro nu vid examen närvarande —

en var sjuk hemma och en hemtagen efter en månads vistande för att påminna sig hvad han förut lärt till åkerbrukare.»

»Räkningen gick mer och mindre fermt dels på tafla, dels efter Pestalozziska sättet.»

Höstterminen 1827.

Examen d. 10 dec. Barnantal: 17 gossar 8 flickor.

Vårterminen 1828.

Barnantal: 31 gosse och 7 flickor.

Höstterminen 1828.

Barnantal: 20 gossar och 5 flickor.

Vårterminen 1829.

»Läraren framträdde och anförde:

1:o Att skolöfningar varat 4¼ månad, eller från 9 febr. och att afvikelsen från skollagen var den stränga kölden orsak till, under hvilken ingen vågade utsända sina barn. 2:o Att hela barnantalet under terminen varit 45 st. af båda könen etc. 3:o Att barnen varit lydige, snälle och bjudit sig till hvar en i sin mon, samt 4:de Att Boktryckaren i Borås, N. E. Lundström, godhetsfullt under d. 26 Mars förärat till utdelning åt fattige och flitige barn här vid skolan 60 st. ex. af små böneböcker, lämpade efter yngres fattningsgåfva; hvarå läraren tillsändt honom ett tacksamhetsbref å skolans vägnar.»Höstterminen 1829.

Barnantalet: 28 gossar och 13 flickor.

Vårterminen 1830.

Barnantalet: 35 gossar och 11 flickor.

Höstterminen 1830.

Barnantalet: 35 gossar och 10 flickor.

Vårterminen 1831.

Barnantalet: 27 gossar o. 12 flickor.

»Examen afslöts efter ett rörande och värmande tal till barnens föräldrar och barnen, samt betackande till läraren, som så uteslutande egnar sig åt denna, den skönaste men mest otacksamma af alla mensklighetens förrättningar, samt ett tal af läraren till de samme med bön och bibelläsning.»

Höstterminen 1831.

»Barnens antal har varit 30.» »En gosse och fyra flickor hafva under terminens lopp frångått, utan angifven orsak eller ens tillsagt om förevarande hinder. Desse 5 st., alla hemma i Husqvarna, hafva från öfningarna i skolan försvunnit, men ej från öfningar på gatan och annorstädes, hvilket förhållande så mycket mindre kan lemnas obemärkt som skollagen, flerfaldige gånger inom skolans område kungjord, bjuder uti 1 sectionen IV Cap. § 5 så här: »Föräldrarna eller dem som i deras ställe äro ålägges att ej låta sine barn under varande lärotermin från skolan afgå, såvida ej laga skäl kunna företes, såsom omöjlighet att längre kunna sig der uppehålla, eller att deras framtida väl skulle af dröjsmålet lida». Och som intet skäl föreburits, anser läraren det af nöden vara påkalladt att anmäla till vederbörandes behjertande denna osed, med hopp om rättelse för framtiden.»

»Härvid bör ej lemnas obemärkt att Högvälborne Herr Baron Sture och samtlige hög respective arfvingar efter framlidna friherrinnan Charlotte Sture, född Ingelotz, under den 13 sistförvekne november höggunstigt ändrat lagens föreskrift i 3:je sectionen 1 Cap. 2 §, som bestämmer hälften af inkomstenaf de betalande barnen för undervisningen, till lärarens aflöning, till den ordalydelse: att läraren får uppbära hela afgiften, emot det att han af egna medel förser barnen med nödvändige skrifmaterialier, och kommer således bokföring öfver inkomster att

upphöra.»

Vårterminen 1832.

Barnantalet: 33 gossar och 13 flickor.

Höstterminen 1832.

Barnantalet: 19 gossar och 8 flickor.

Vårterminen 1833.

Barnantalet: 31 gossar och 14 flickor.

Höstterminen 1833.

Barnantalet 20 gossar och 10 flickor.

Vårterminen 1834.

Barnantalet: 37 gossar och 15 flickor.

Höstterminen 1834.

»Läraren angaf följande: Terminen har ej varat längre än 14 vickor, då den bort vara 18. Men den olyckliga Cholera sjukdomen, som rasade här och i nästan alla rikets provinser, hindrade skolans öppnande på den bestämda tiden. Likväl försöktes att inbjuda barnen till undervisning d. 15 sept., då några Cholerasjukdomsfall åter nödgade hemförlofva desse nu till 31 st. inskrifna barn. Fjorton dagar derefter kunde barnen åter samlas, då endast 26 infunno sig. Med dem har sedan öfningar skett till dato.»

Examen d. 23 Juni 1835.

34 gossar och 19 flickor hade under terminen besökt skolan. Examen började och slutade af en elev med bön och bibelläsning.Höstterminen 1842.

Barnantalet: 36 gossar och 16 flickor. »Höstterminens början hade blifvit uppskjuten till d. 13 sept., i ovisshet huruvida icke förre skolläraren Mellberg efter anmaning skulle infinna sig. Sedan man förgäfves honom inväntat och lärarekallet i hans ställe gunstbenäget blifvit uppdraget åt undertecknad, började lästerminen.»

Anm. Då skolans förste lärare Fredr. Villh. Norlander d. 30 april 1839 flyttade till Sandhem, antogs till hans efterträdare en student Mellberg. Denne synes hafva förestått skolan till höstterminen 1842, då han rymde till Stockholm och blef gardist. Detta enl. nyligen aflidne postmästaren härstädes J. Nordström, hvilken härstädes började sin skolgång 1827 och vid sin död var omkr. 71 år. I stället för den rymde antogs till lärare och predikant Samuel Adrian.

Vårterminen 1843.

Barnantalet 38 gossar och 17 flickor.

Höstterminen 1843.

Barnantalet: 28 gossar och 14 flickor.

Anm. Från och med 1822 till och med 1838 finnas i hufvudboken åtskilliga anmärkningar angående barnen, såsom hvad de blifvit och hvart de flyttat m. m.

*

$^{26}/_{6}$ 1891.

VALLEBERGA SÖDRA FOLKSKOLA.

AF

JÖNS HANSSON

F. D. LANDTBRUKARE

N:o 5 WALLEBERGA, *KÅSEBERGA*.

Plan af Valleberga södra folkskolas sal. 1. Lärarens plats. 2. Bord. 3. Bänkar. 4. Cirkel. 5 Monitörernas plats. 6. Läraren tillhöriga kistor. 7. Järnugn. 8. Dörr. 9. Förstuga.**Valleberga södra folkskola,** i Skåne, hvilken blef uppbyggd ett af de första åren under decenniet 1840—1850 (ombyggd 1875), hade en skolsal med cirka 120 alnars golfyta, 4½ alnars höga murar samt sådana inventarier, som förestående skolsalsplan utvisar. Lärarens plats var vid södra änden af bordet. De tröge och liknöjde hade äran sitta närmast honom, ty då slapp läraren att hvarje gång det påfordrades gå fram att lägga rottingrapp på deras bakre lekamen. Nu behöfde han endast utsträcka armen, då det alltid blef de främre köttdelarna, som fingo sitta emellan. Bestraffningssättet var stryk med rotting. Denne var surrad med beckadt segelgarn. Då han straffade gossarne, brukade han sätta deras hufvud emellan sina ben, där de måste sitta som i ett skrufstäd. Var det stora pojkar, som han hade besvär med att hålla på detta sätt, — det hände stundom, att de vräkte honom baklänges — hade han dem dock alltid öfver ena bänkändan, och då föllo ej alltid käpprappen på den del af kroppen, som säges vara mest passande därtill. Flickorna sluppo alltid något billigare undan angående spöstraffet. Det syntes som fanns det hos läraren något mera medömkan med det täcka könet. Men en del flickor såväl som gossar blefvo ganska hårdt straffade, då han brukade sina öfriga straffmetoder, hvilka bestodo i örfilar, så kraftiga att de kunnat slå en karl till marken, hårluggning, knäppar med fingrarne på pannan och kinderna samt boxning i sidorna med knytnäfvar, armbågar eller snusdosa. — Den lindrigaste bestraffningen bestod i att stå i »krogen», som fanns här mellan järnugnen och dörren, men ansågs af lärjungarna för större vanära än att få pisk. Där kunde stundom stå 5—8 stycken åt gången och somliga af dem nästan hela dagen, då det kunde kännas besvärligt nog. Ty dels måste de stå hela tiden, dels blefvo de frånhållna maten och dels var där vid tillfälle varmt som i en bakugn.Bordet, som läraren satt vid, brukades äfven till matsäcksupplag samt till förvar af allt det bröd, som barnen ej hunno uppäta under »mellanmålen». Barnen tillsades strängt, att brödet skulle läggas på bordet, ty de fingo icke gå och bära något bröd i fickorna. Hvarje lördag, då bordet skulle göras rent för veckan, kunde den girige läraren bära ut till sin gris en på den tiden kallad skäppekorg full med bröd, hvilket ej var att undra öfver. Ty det var många barn, som lade ifrån sig, hvad de själfva hade behöft, blott för att de — som de trodde — skulle komma att stå högt hos läraren. Ofvan på allt detta hade gossarne sina mössor.

Vid norra bordet sutto alla de, som skrefvo och räknade. Både skrifning och räkning skedde efter tabeller, som voro placerade i en tabellståndare, som hade sin plats midt på bordet och räckte från den ena bordändan till den andre. Räknesättet var det gamla till år 1863, då Pihlstrands nya tabeller fingo inträde. Vid södra sidan af samma bord sutto på en bänk, som hade en brädas bredd, två rader med barn. Ena raden var vänd mot bordet för skrifning och räkning, andra raden mot söder för läsning. Wid båda ändarne af bordet voro vid den tid af året, då barnantalet var störst — 120 stycken —, två monitörer hvarje dag placerade.

Tiden för läsningen under vintern var under de kortaste dagarne från en halftimme före dagbräckningen till en halftimme efter det börjat mörkna. Om morgonen, när barnen kommo till skolan, var det så mörkt, att de knappt kunde skymta läraren. Så länge det var så ljust, att ej hvad som helst kunde skötas, hörde läraren upp utanläxorna, biträdd af en af skolans kunskapsrikaste lärjungar. Barn, som börjat utanläsningen, voro indelade i cirklar, från 8—10 ända till 13—15 st. i hvarje, ordnade efter deras kunskapsmått. Vid läxornas upphörande skulle hela cirkeln framträda till läraren eller monitören på de platser, som angifvas på planteckningen. Måndagar, onsdagar och fredagar lästes bibl. hist; tisdagar, torsdagar och lördagar katekes.

Därefter förättades morgonbön af läraren. Ps. 429:9, 10 v. afsjöngos. Om afton sjöngs 442:8, 9. Efter morgonbönen gingo barnen till sina sysslor. De mest försigkomna skrefvo ellerräknade från morgon till kväll

fem dagar å rad med ombyte på det sätt, att de, som skrefvo den ena veckan, räknade den andra o. s. v. De, som ej fingo plats vid »skrifbordet», samt de, som voro tillbaka i innanläsning och utanläsning, fingo sitta och läsa i bibel eller evangeliiboken. Skrifningen började alltid på papper och efter tabeller. Först skrefvos staplar. Många barn fingo i två à tre år rita »kråkfötter», så att de vid afgången från skolan ej kunde forma en bokstaf. Därföre var det sällan fattigmansbarn lärde skrifva, ty dels kunde de ej komma så långt på grund af ojämn skolgång, och dels kunde ej föräldrarna hinna med att skaffa så mycket papper, som åtgick att skrifva på fem dagar å rad hvarannan vecka. Räkningen skëdde också efter tabeller. De som voro kvicka att räkna, räknade mest taflan full, hvarefter de gingo fram till läraren och fingo corrigeradt eller till något äldre barn, som fått detta förtroende. De flesta flickorna kommo aldrig att skrifva eller räkna, ty det lilla utrymmet vid bordet skulle vara till gossarnes fördel. De måste år ut och år in de 6—7 år de bevistade skolan, sitta vid böckerna. Den strängaste bestraffning verkställdes, ifall de vid tillfälle kommo att titta upp ur dem. Genom denna enformiga sysselsättning blefvo de så förtröttade och förslöade, att det ansågs som den värsta pina att bevista skolan, helst det för dem, som hade råd att låta barnen hela året gå i skolan, varade cirka 10 månader på året. Äfven det långa stillasittandet bidrog ej litet att göra skollifvet tråkigt. Ifrån det barnen kommo i skolan, fingo de ingen rast förr än kl. ½ 10 f. m.; men friheten var så kort, att de fingo knappt tid att sköta hvad deras natur fordrade. När de så kommo in igen, skulle de förtära deras s. k. mellanmål under — för det mesta — lärarens närvaro. Somliga hade knappast hunnit börja förrän läraren kommenderade »slut»! Strax blef stockning vid norra bordsändan, hvarest hvar och en erlade sin tribut till grisen. Efter middagen kl. 12 hade vi middagsrast till klockan 1 och någon gång — då läraren var borta på middagsbjudning — till kl. ½ 2. Lekarna under fritiden bestodo mest i bollkastning, rida hästa, sista paret ut, plättas o. s. v. Några ringdanser fingo ej förekomma, emedan »de ej passade för skolbarn», och ej heller snöbollkastning eller kurra gömma,ty »vi behöfde väl ej idka krigiska idrotter». Före och efter middagen läste alltid något af barnen bordsbönerna. På eftermiddagen fortsattes arbetet på samma sätt som på förmiddagen. Rast hölls kl. ½ 4 och tillgick liksom på rasten kl. ½ 10.

Sedan fortsattes till sent på kvällen. I skymningen på vinterdagarne måste de, som upphördes sina innanläsningsläxor, sitta på knä vid fönstret hos läraren. De, som sutto på bänkarne eller vid räkne- och skrifbordet, voro sysslolösa, undantagandes att bland de sistnämnda fanns alltid någon upptågsmakare, som med skydd af tabellståndaren och de derå isatta stora tabellerna gjorde så många manövrer de kunde tilltro sig, — allt till lärarens förargelse och på ryggtaflornas bekostnad. På tiderna emellan de raster, som af läraren lämnades, fingo barnen sällan gå ut, oaktadt de bådo därom, hvarför naturen många gånger trädde viljan i förväg. Att de tillfölje af en sådan händelse fingo gå ut en annan gång, då de bådo därom, var visst icke alltid förhållandet, så framt det icke var rikemansbarn eller de hade en far, som läraren bar rädsla för. I stället fingo de gå och sätta sig igen på sin plats tills samma missöde åter igen inträffade för dem, då alltid något barn omtalade händelsen för läraren. Denne följde det stackars barnet till dörren med rottingen. Härunder fick det åhöra en hel hop okvädinsord öfver såväl dess eget som dess föräldrars dåliga uppförande.

Läroämnena voro under de år meddelaren bevistade skolan — från vårterminens början 1858 till vårterminens slut 1866 — desamma, som förut äro omtalade, undantagandes att de, som voro så långt försigkomna, att de kunde skrifva och räkna, hade tvenne veckors brefläsning. För detta ändamål fingo de från hemmet medtaga alla gamla kungörelser. Under hela denna tid fingo alla de öfriga barnen stafva, hvari äfven de äldre och i läsning mera försigkomna efter brefläsningens slut merendels fingo deltaga under åtta dagars tid eller stundom längre; samt en gång hvarje år i åtta dagar eller fjorton läsa psalmer. En stund efter jul hade de äldsta barnen tvenne dagar i veckan så kallad bibelförklaring merendels från ½ 9—½ 10 f. m. Under tiden läste de mindre på sina lexor. Hvarje lördag, då skola hölls, hade barnen — sedan utanläxorna blifvit upphörda och läraren förrättat bön — enrepetition öfver hvad de under veckan inpluggat af katekes och bibl. historia. Någon läsning ur läseböcker, naturlära, svensk historia, språklära, geografi och kartor ingick ej i undervisningen. Ej heller förekom ritning och gymnastik. Föröfrigt fanns ej någon skolmateriel för barnen tillgänglig, med undantag af skrif- och räknetabeller. Som exempel kan jag anföra, att oaktadt jag hade gått i skolan i 6 år, visste jag icke, hvad det var för pappersrullar, som hängde på väggarne. Men tillfälle yppade sig en söndag, då läraren och hans hustru voro

borta, att jag kunde öfvertala lärarens dotter att taga ned de där »pappersrullarne», som jag så ofta undrat öfver, hvad det var. Att jag måste stå på ett visst afstånd för att beskåda detta för mig ovanliga, som upprullades, behöfver jag knappast tillägga. Det var kartor, som hängt så i åratal.

Hvarje år, från en till två månader före examen, lästes dagligen på en innanläxa i bibeln — alltid i något af de fyra evangelierna eller apostlagärningarne, hvilket af läraren på bästa möjliga sätt förklarades och idisslades af barnen, så att de flesta barnen kunde denna lexa utantill. På samma sätt hade vi lexor i katekesen och bibl. historia, hvilket allt benämndes examenslexor. Proftalen räknades igenom så många gånger, att många kunde hvarenda siffra utantill. Profskrifter aflämnades då som nu. Således, för föräldrar och skolråd att synas, ägde hans barn ett mycket större kunskapsmått i de ämnen de blifvit undervisade uti, än öfriga skollärares barn på den tiden. Allt gick som en väl smord maskin. En gång under en examen, då en liten gemytlig åtta års pojke stod framför lärare och prost och skulle innantill läsa ur abc-boken, fann prosten det roande, att en så liten parfvel kunde läsa så korrekt, hvarför han lät honom fortsätta — tills han plötsligt stannade. »Läs lite till, min gosse; du läser så bra»! sade prosten. — »Nej», svarade pojken, »nu har jag inte längre». — »Ja, då får du ju också vara fri, »svarade prosten, hvilket satte skolråds och föräldrars skrattmuskler i den starkaste retning. Prosten log i mjugg däråt flera gånger under fortsättningen af examen. Dock var läraren både duglig och flitig, helst då man tager i betraktande de kunskaper, som lärarne på den tiden fått inhemta. — Då barnen lämnadefolkskolan för att göra sitt inträde i konfirmationsskolan, fingo alla sina afgångsbetyg skrifna på ett papper, hvilket läraren själf aflämnade till kyrkoherden, hvarföre barnen ej själfva fingo reda på hurudana betyg blifvit dem tillerkända.

De sista åren under min skoltid började skolan inspekteras, hvarföre det blef fråga om, att där skulle införas ny läsordning och anskaffas nödig skolmateriel. En del af den nödvändigaste skolmaterielen kom, men blef ej begagnad under min skoltid. Detta troligen därföre, att läraren stod på mycket god fot med dåvarande skolråd — särskildt med dess ordförande — och barnens föräldrar ansåge det att inlära så många ämnen, både som en omöjlighet och en galenskap.

Emellertid blef läraren oense med en del af skolrådsledamöterna — dels tillföljd af för sträng aga på en skolgosse, och dels emedan en skolrådsledamot påstod, att hans barn blefvo hållna tillbaka i skolan —, hvarföre läraren måste abdikera samt skaffa sig vikarius tills han blef pensionsmessig.

Sedan läraren afgått, blef skolan genom process nedsatt till ersättningsskola, men så fort kongl. hovpred., prosten N. J. O. H. Lindström i Glemminge Sedan biskop i Växjö. Anm. av B. R. H. blef dess inspektör återigen fast. Församlingen hade lärt sig inse ,att den ej förtjänade något uppå att behålla den som ersättningsskola, och blef det svårt att erhålla en ständig och skicklig lärare, ty en examinerad mottog icke en sådan plats.

Den afgångne läraren var af det allmänna omdömet inom församlingen erkänd som en duglig lärare men ej som barnavän, hvarföre han ofta måste uppbära mycken smälek af en del församlingsmedlemmar.

I EN LANKASTERSKOLA.

SKOLMINNEN FRÅN 1840-TALET

AV

JOH:S JOHANSSON

FOLKSKOLLÄRARE I GÖTEBORG.

Första stegen på skolvägen. Författarens historik över Majornas folkundervisning före 1840-talet, av vilken en avskrift lämnats av hans medarbetare nuvarande överläraren Joh. Olander, Göteborg, torde komma att

tryckas i annat sammanhang. Den här återgivna skildringen finnes förut tryckt, i Svensk Läraretidning 1890 n:o 50, 51.

Det var en vinterdag i början af 1845. Åtföljd af sin styfmoder vandrade en liten, ej fullt åttaårig pojke för första gången till skolan. Redan för mer än tre år sedan hade han af henne och fadern, som var arbetare, lärt att läsa innantill, och länge hade han för föräldrarna läst upp sina läxor i katekesen. Men skrifning och räkning kunde de ej lära honom hemma, och det ville de, att han skulle lära. Därför följdes han nu till folkskolan, ehuru föräldrarna högeligen befarade, att den lille där äfven skulle lära åtskilligt, som icke vore godt. Pilten hade hittills hållits strängt skild från de flesta jämnåriga i grannskapet af hans hem. Det var för den skull med någon bäfvan, blandad med en viss nyfikenhet, som han närmade sig skolan, belägen vid allmänna vägen i Majorna.

Nu närma de sig dörren. Långt ut på trappan och i förstugan förnimmes ett oredigt sorl af röster och allehanda ljud. Att knacka på dörren under dylika förhållanden skulle ej tjäna till något. Alltså in utan vidare, och man är midt uti det döfvande bruset. Både modern och sonen stanna vid dörren tämligen förvirrade. Intrycket på hörselnerverna var så öfverväldigande, att de inkommande under första ögonblicken icke kunde göra sig reda för, hvad som var att se. Endast det märkte främlingarna, att de omgåfvos af en stor barnaskara, som uppbjöd sin förmåga att åstadkomma så stort buller som möjligt. Ingen lärare att vända sig till syntes.

Efter några minuter uppmärksammades de inkomne af en bland de äldre skolgossarne. Han kom till dörren och fick veta,

hvarom fråga var, och han tog den lille nybörjaren som vi vilja kalla Johannes, om hand. Modern lämnade honom på vinst och förlust samt var glad att komma ut igen.

Huru lokalen såg ut.

Johannes sattes på en bänk, döfvad och förvirrad. Sedan han blifvit en smula hemvan i sin nya omgifning, gjorde han sina iakttagelser och sökte reda dem. Han befann sig i en ganska stor, aflångt fyrkantig sal, som hade fem stora fönster på hvarje sida samt en väldig kakelugn på hvardera kortväggen. I taket funnos tvänne tämligen stora, fyrkantiga hål, hvilka länge gåfvo Johannes anledning till undran och funderingar öfver deras ändamål. I ena ändan af salen, ett stycke framom kakelugnen, reste sig en väldig kateder eller plattform, till hvilken man kom upp på tre eller fyra trappsteg å hvardera sidan. Å plattformens framsida höjde sig en vägg eller skärm, och därpå hängde en stor trätafla med målade bokstäfver och siffror. Det var ett slags normalföreskrift. Bakom skärmen stod ett stort bord, och framför det en stol med vridbart öfverstycke. Under plattformen var ett slags källare eller hål med öppning åt kakelugnen till. Efter ett eller annat år fick Johannes särskild orsak att minnas detta mörka hål, då han för en liten förseelse råkade i ogunst hos den s. k. generalmonitören och denne hotade honom att stänga in honom i st. f. att låta honom gå hem och spisa middag. Lyckligtvis stannade det vid blotta hotelsen.

Men vidare om lokalen. Midtelpartiet af golfvet upptogs af 16 st. långbänkar. Hvad som i synnerhet gaf Johannes anledning till undran var det, att vid ändan af hvarannan bänk satt vid ett bräde i lodrätt ställning en rund, vridbar käpp och öfverst på den en liten trätafla, på hvars ena sida bokstäfverna *Ex.* voro målade. Än trodde han, att det skulle betyda *exempel*, än *examen*. Omsider fick han veta, att det betydde *expedieradt*. Käpparna med sina taflor i toppen hörde naturligtvis till det optiska slaget däraf. De stodo numera kvar såsom invalider och användes icke till annat än att utföra hvarjehanda pojkstreck med, hvarigenom de gåfvo signal till »stut», »handplagg» o. d.Ur bruk voro likaledes en hop brickor och taflor, som skräpade i det mörka hålet under katedern. Omkring väggarna voro fästa 21 st. halfcirklar af järn, hvilka kunde slås upp och ned samt hvardera voro försedda med en rörlig fot af järn. På väggarna voro också fastspikade brickor med två nummer på hvardera. Vid dessa nummer skulle barnen ställa sig upp vid in- och utgående, vid ombyte af plats från cirklar till bänkar o. s. v. Vidare hängde på väggarna åtskilliga tabeller.

Hvarför ej allt gick tyst till.

Detta var nu, hvad den lille Johannes såg, om just icke allt första dagen. Snart lärde han sig äfven att utforska källorna till alla de olika ljud, som vid hans första inträde brusade i hans öron.

Där voro samlade vid pass 200 barn, gossar och flickor, i en ålder från 7 till 14 à 15 år. När då somliga läste a, b, c, andra stafvade, andra läste innantill på tabellerna, andra utantill i katekesen, åter igen andra läste öfver de olika räknetabellerna, hvarje flock eller cirkel sjungande sin egen behagliga melodi med sträfvan att öfverrösta alla andra, så är lätt förklarligt, att en allt annat än harmonisk konsert skulle uppkomma.

Men ej nog härmed. Därtill kom emellanåt, att en stor del af barnen pratade med hvarandra och stojade, tagande sig rast efter behag, och somliga pojkar brukade cirklarna till städ samt tafvelbitar o. d. till hammare, då de lagade knivar, slogo söm och nubbar i sina träskor o. s. v. Underligt var alltså icke, att verksamheten i en dylik skola lät höra af sig och hade inflytande åtminstone på örhinnorna. Lägg härtill »generalmonitörens» ljudliga kraftansträngningar för ordningens upprätthållande samt de underordnade monitörernas väckelserop och tillrättavisningar, så får man ej undra på, att en liten nybörjare blef förvirrad vid inträdet i den surrande svärmen.

Generalmonitörsvärdigheten.

Det förhöll sig nämligen så, att läraren denna dag af sjukdom var hindrad att närvara i skolan, i hvilken följaktligengeneralmonitören ensam förde spiran. Denne var lärarens närmaste man eller förste minister, och hans befattning under vanliga förhållanden bestod uti att vid början och slutet af hvarje lektion stå på katedern vid ena ändan af bordet och ringa med en liten klocka eller blåsa i en pipa till signaler för cirklarnas upp- eller nedslående, taflornas upptagande, rengöring och nedläggande m. m. Det var äfven han, som från katedern föreläste bönerna. För en eller annan timme och möjligtvis en dag, kunde han, såsom vi redan försport, få hela väldet i sin hand, fast det tydligtvis var alltför tungt för honom. Dock fick han ej utdela straff, utan skulle han blott å en griffeltafla uppteckna de ostyriga.

Med tiden, då han blifvit mer mogen och hunnit den respektabla åldern af 10 år, steg äfven Johannes till denna höga värdighet af generalmonitör. På hans starka skuldror lades då också någon gång uppdraget att på egen hand regera skolan. Särskildt minnes han en dag, då pastorn gick bort kl. 11 för att bevista en jordfästning. Mellan 11 och 12 fick han leda det hela, så godt han kunde. Han spatserade gravitetiskt omkring och blickade med Argusögon efter upptågsmakare för att uppteckna dem och deras syndaregister. Då hände sig, att en ostyring, hvilkens namn var till hälften upptecknadt, var fräck nog att knyta sin näfve tätt invid generalmonitörens näsa och lofva honom »blå ögon», om han ej ströke ut namnet. Denna kraftyttring hade åsyftad verkan. Johannes fann för godt att låta udda vara jämt den gången.

Vid sådana tillfällen, som dock ej ofta förekommo, råkade skolmekanismen nödvändigtvis i större eller mindre olag. Det gällde blott att förekomma dess fullkomliga upplösning och sönderfallande. Barnen ställde till hvarjehanda små muntrationer uran att lämna sina platser. De berättade sagor, äfventyr och spökhistorier för hvarandra, spelade »tripp, trapp, trull» eller ett slags krigsspel, hvarvid hastigt ritade streck utgjorde skott, på sina taflor; de uppgjorde små bytesaffärer, smakade på sin skolmat o. s. v.

Lärarens skaplynne och personlighet.

Kom så läraren, som möjligen tillfälligtvis varit i sina rum, då vände bladet sig genast. De värsta oordningarna upphörde, och det blef, så att säga, system i oväsendet. Tystnad i sträng mening rådde aldrig; det närmaste man kom därtill var under skriftimmarna, då läraren ej tålde annat än svagare sorl.

Läraren var en respektbjudande medelålders prästman (från Uddevalla). Han var äfven pastorsadjunkt i församlingen och predikant vid Älfsborgs fästning, hvarför han bar titeln af slottspastor och konungens troman. Dessutom var han lärare i en aftonskola vid Carnegies fabriker. Hvardera befattningen var klent aflönad, och då han med sin ganska stora familj ville leva ratt godt, så var det just icke så lätt för honom att draga sig fram. Han såg ovanligt frisk ut i ansiktet, men var det oaktadt ofta sjuk och hade mycket dåliga ben, behäftade med podager och reumatism, hvarför gången var ojämn och haltande.

I sitt sätt att vara hade han synbarligen något fint och världsmannalikt; han älskade — som det påstods — vällefnad och glada sällskap samt rörde sig visserligen med någon svårighet men med takt och värdighet. Gent emot skolbarnen visade han ett egendomligt skaplynne: ibland tvär, ond och bitande, ibland munter och skämtsamt nedlåtande. Detta troligen tillföljd af hans vacklande hälsa. I skolan förstod han att i allmänhet upprätthålla ordningen, dels genom fasthet och lugn värdighet, dels — genom käppen. Ty hade han klena ben, så hade han så mycket friskare armar, och han svängde rottingen med kraft och stundom med det mest ironiska lugn.

Billiga »stutar» och »handplagg».

De vanliga arterna af stryk voro »stut» och »handplagg». Den som gjort sig skyldig till stut, fick gå fram till katedern och lägga sig ned just på den plats, där generalmonitören förrättade bönuppläsningen. Pastorn tog den olyckliges hufvud mellan sina ben, och sedan — klatsch! Två slags ljud hördes: smällarnaoch den straffades skrik. Hela barnskaran gjorde »på stället hvila», »gapade» och räknade slagen.

Endast pojkarna bevärdigades med att skiftesvis uppbära såväl stut som handplagg: flickorna fingo vanligen nöja sig med handplaggen, som utgjordes af ett eller flera slag af rottingen eller linjalen på inre sidan af handen eller de sammanhållna fingerspetsarna. I senare fallet kunde man vara viss på, att fingrarna efter undfägnanden med fart flögo in i munnen liksom för att söka lisa. Säkert är, att dessa »plagg» värmde lika bra som många vantar.

Johannes fick lyckligtvis under sin treåriga skoltid ingen erfarenhet af hvarken stut eller handplagg. En eftermiddag var han dock nära däran, emedan pastorn i sitt fönster sett honom och andra vid utgåendet från skolan kl. 12 springa efter en vagn. Darrande af ångest stodo han och hans olyckskamrater redan vid katedern, men efter en kraftig varning blefvo alla benådade vid självfva — »stuteriet». Alldeles lottlös vid strykutdelningen i skolan blef Johannes ändå icke. En eller annan gång var han med vid de extra ordinarie straffarterna, d. v. s. tillfälliga rottingslag på ryggen, örfilar, luggningar o. s. v.

På mulna dagar, då pastorns lynne var nedstämdt, kunde slagen falla mycket tätt, och armrörelsen tycktes vara honom en verklig njutning. Men andra dagar kommo, då solen sken både ute och i lärarens lynne. Dä var han uppsluppen och skämtsam, likväl med bibehållen värdighet i sättet, smekte sina gunstlingar, nämnde pojkarna vid deras öknamn samt hittade själf på sådana, hvilka också ögonblickligen antogos och kommo i bruk. På lekplatsen hände det någon gång, att han vid bollkastning slog en eller annan präktig »lyra» till pojkarnes stora förnöjelse.

Läraren och undervisningen.

Med undervisningen besvärade han sig icke synnerligen. När »maskineriet» blifvit satt i gång, gick han visserligen någon gång omkring och såg på, gaf en rättelse här och en anvisning där, men vanligen satt han midt i sorlet af de 200 barnen på katederni allsköns lugn och sysslade med att skrifva predikningar o. d. Att han skref predikningar, sade han stundom själf. Han bad ibland någon elev på skämt att hjälpa sig därmed. Med en viss stolthet visade han också ibland, hvad han skrifvit. Han hade nämligen en vacker handstil.

Vid andra tillfällen hade han åtskilligt annat att göra. Han läste med privatelever (sedermera bildhuggaren professor John Börjesson var vid denna tid hans privatelev, tillbragte dagligen flera timmar i skolan och läste upp läxor); han rengjorde tobakspipor, blandade och packade snus o. s. v. Märktes något ovanligare missljud i mekanismens verksamhet omkring honom, så afbrötos de lugna, gemytliga göromålen för att återtagas, sedan en eller annan portion »smörja» utdelats och gjort sin tillbörliga verkan.

Huru katekesen lärdes.

Hvarje tisdags och fredags förmiddag upptogs lärarens tid en eller två timmar med upphörande af katekesläxor, hvilka gåfvos och förhördes utan all utredning eller förklaring. Det var lilla katekesen och styckena i Lindbloms utveckling, som lästes eller inpluggades; bibelspråken lästes icke. En cirkel i sänder framgick till katedern och förhördes. Protokoll fördes; den, som kunde »rent som vatten», fick efter sitt namn en *etta;* de, som kunde

mindre väl fingo *tvåor* eller *treor*; de, som icke alls kunde, fingo olycksbådande *nollor*. Kommo flera nollor i rad efter hvarandra, vankades stryk.

En pojke hade en gång efter sitt namn en hel rad nollor. Rottingslängarna hade visat sig oförmögna att bättra hans flit och hjälpa upp hans minne. Åter kom han fram och kunde icke sin läxa. Hvad var att göra? Pastorn ref sig i hufvudet; han var nu vred och funderade på, hvad han skulle göra med den ohjälplige nollpojken. Slutligen sände han efter en stor björkriskvast. Någon risbastu utdelades emellertid icke, utan fick i stället den okunnige pojken stå en stund på katedern med ansiktet vändt åt barnen och med kvasten i handen vid sidan liksom ett gevär. Under tiden läste de öfriga upp sina läxor. Kom så fram en flicka, som likaledes var alldeles obekant medsina stycken. Hon skulle straffas. Men huru? Handplagg hade hon ofta fått. Då fick läraren ett originellt infall. Han lät tösen taga pojken, som skyldrade med kvasten, under armen, och så stod det stackars paret där en stund liksom på en schavott med kvasten emellan sig. Nog försökte de sedan att läsa öfver bättre.

Äfven vid andra tillfällen hittade läraren på egendomliga straff. Han skref t. ex. med stora bokstäfver ordet »latoxe» på en skiffertafla, hvilken sedan den straffskyldige nödgades hålla framför sig på katedern, så att alla barnen kunde läsa inskriften.

Hvarje onsdags förmiddag tillställdes något, som var en tillstymmelse till omedelbar undervisning från lärarens sida. Lärjungarna slogos tillhopa i ett läxlag, och han höll ett s. k. religionsförhör. Det blef dock intet annat än en utnött, mekaniskt inpluggad läxa; oupphörligt samma stående frågor och svar. Frågan n:r 1 lydde: »Hvad menas med religion»? Svaret afgafs i korus af de äldre barnen och lydde: »Ett antaget sätt att dyrka Gud». Frågan n:r 2: »Hvilka äro hufvudreligionerna i världen?» Svar: »Den kristna, judiska, muhamedanska och hedniska.» O. s. v., o. s. v. onsdag efter onsdag.

Monitörskapets plikter och förmåner.

Eljest var undervisningen öfverlämnad åt monitörer, hvilka tillsattes utan något egentligt system och instruktion. För det mesta1 fingo de reda sig efter gammal slentrian och vana. Många gjorde sina monitörsplatser ganska indräktiga. De togo nämligen af sina underlydande mutor och gåfvor, hvilka erbjödos dem, för att de skulle vara beskedliga och öfverseende. En artikel, som mycket brukades till sådana mutor, var s. k. knallar, små, hårda, nästan tärningsformade bröd, hvilka då af församlingens fattigvård utdelades åt hjälpbehöfvande. I skolan voro många barn, som hade fattigunderstöd, och dessa medförde en hel hop knallar, som på allt sätt prånglades och bortbyttes. De smakade ej obehagligt, och för dem, som hade dåliga tänder, stod det öppet att blöta knallarna i den stora vattentunnan vid dörren, hvilken eljest var afsedd att med sitt innehåll släcka törsten hos barnen, som också gärna flockade sig omkring henne, fast innehållet rätt ofta var föga inbjudande såväl i afseende på smak som lukt.

Extra afbrott i pluggningen.

Ett för pojkarna icke oangenämt afbrott i det enformiga skollifvet erbjöd sig för somliga af dem, då de emellanåt af läraren skickades ut att göra hvarjehanda handräckningar, såsom att stapla ved, skura knivar, springa ärenden o. s. v. Synnerligen nöjsamt hade pojkarne, då det någon gång uppdrogs åt dem att slakta höns eller tuppar i källaren, och det väckte deras synnerliga förnöjelse att se de befjädrade varelserna, sedan de mistat hufvudet, göra otympliga försök att flyga.

De barn, som gingo afgiftsfritt i skolan, kunde rätt ofta bereda sig på dylika arbetskommenderingar. De minst fattiga barnen fingo nämligen kvartalsvis betala 6 kr. årligen i skolpenningar, men gingo två eller flera syskon samtidigt i skolan, togs betalning blott af det äldsta af dem.

Vikariat och dess farligheter.

Tid efter annan var läraren sjuk för dagar eller veckor, och någon vikarie skötte skolan. Denne hade tydligen ingen angenäm befattning; han blef egentligen intet annat än generalmonitörens medhjälpare, likväl vida mindre bekant med ställningar och förhållanden än denne senare, endast med den fördelen att ha mer styrka i armen. Vanligen vandrade vikarien stel och tyst fram och åter på gångarna och såg på maskineriet, tills han tog sig en

stunds hvila i katedern.

Mellan en viss vikarie och några öfveråriga »läspojkar», som skickats till skolan såsom extra elever af prosten, emedan de saknade läskunnighet, höll en gång på att uppkomma ett riktigt handgemäng. Vikarien ville afstyra ofog bland dem, men de voro för stora och stolta i hågen för att tåla tillrättavisning. De dristade att möta hot mot hot, rösterna blefvo högljudda, krig blef förklaradt, näfvarna knötos, och den, som måste rymma fältet utan seger var — magistern.

Läroämnena

i skolan äro lätt uppräknade. De voro: rent mekanisk innanläsningsfärdighet, dito dito katekesutanläsning samt likadanräkning och skrifning. Biblisk historia förekom icke. Nya testamentet begagnades såsom innanläsningsbok en eller annan timme i veckan. Förmodligen föreskrefs svensk historia såsom ett slags prydnadsämne vid högre cirklarna, ty små, lama ansatser till undervisning i detta ämne gjordes. Men det ville icke blifva något af. »Religionsförhöret» förtjänar ej sitt namn. Det omfattade knappt så mycket stoff, som kunde inhämtas i den bekanta »Kort religionshistoria» på första bladet i Lindbloms katekes. Någon karta syntes ej bland de många tabellerna, och af geografi hördes ej ett ord. Icke heller af naturlära.

Undervisningssättet

är redan delvis omtaladt. Undervisningen bestreds hufvudsakligen genom monitörer. Att vara monitör i ett ämne fick man lära sig dels genom att vara elev under en monitör, dels genom att — vara monitör. Någon tredje väg fanns icke, om man bortser från en eller annan anvisning eller rättelse af läraren liksom i förbigående. Somliga af de mest försigkomne voro nästan ständigt monitörer, andra voro ganska lottlösa i detta fall.

Vid läsöfningarna stodo barnen vid halfcirklarna, af hvilka hvardera naturligtvis utgjorde en föreningspunkt för ett läxlag. Den »fria flyttningen» från cirkel till cirkel, från bänk till bänk utgjorde en ljusare sida i systemet. Vid första cirkeln lästes alfabet, vid andra sidan stafvades a, b, ab, b, a, ba; vid tredje kommo något svårare stafvelser, och så undan för undan, tills man vid 7:de eller 8:de cirkeln drog till med »Borgmästareämbetet», »Polismästareförfattning» o. s. v. Sedan steg man till nian och tian med deras renläsningstabeller. Mest stafvades och lästes i korus. Vid cirklarna 11—21 lästes innantill i nya testamentet, eljest katekesen utantill.

Vid cirklarna stodo ock de läxlag, som läste eller rättare sjöngo de olika räknetabellerna. De, som sjöngo sorttabellen, ansågo sig såsom riktiga högdjur och ansträngde därför sina strupar till det yttersta vid öfverläsningen. Föga eller intet öfvades emellertid sorträkning på taflorna.

Vid skrifning och räkning sutto barnen naturligtvis i bänkarna. Den främste eller förste af dem kallades sandbänken,emedan man där lärde att forma bokstäfver och siffror genom att efterbilda dem med en pinne i fin sand, som utbreddes och med ett litet bräde tillslätades på den med uppstående sidokanter och två jämnlöpande små rännor (i st. f. linjer) försedda bänken. Vidriga former utplånades lätt med pinne eller pekfinger. I andra bänken började skrifningen på skiffertafla och fortgick till och med tolfte bänken. För de främre bänkarna utgjorde den förut omnämnda trätaflan på katederns framsida en stående förskrift. Sedan skrefs efter förskrifter, uppklistrade på papp. I bänkarna 13—16 skrefs på papper med gåspennor, som pastorn formerade, då barnen framgingo och vördsamt bådo honom »förmera» densamma.

Räknandet skedde blott efter regler, som monitörerna inpluggade; uppgifterna — mest nakna siffror — funnos tryckta å tabeller. Utöfver de fyra räknesätten i hela tal kom ingen, som jag kan minnas. De, som hunnit så långt, fingo vanligen ständigt vara monitörer i räkning. »Tacksamhet för det man lärt», sade pastorn, »borde visa sig i villighet att lära andra.»

Ordningen

vid in- och utgående samt vid ombyte af platser och läroämnen var tämligen god. Alla rörelser därvid försiggingo i en viss militärisk takt efter signal från klocka eller pipa. Efter hvad jag vill minnas, lästes under den ljusare årstiden kl. 8—12 och 2—4 samt under den mörkare kl. 9—1.

Hela skolan hade ej rast samtidigt. Sedan läsningen under f. m. pågått en timme eller något mera, fingo två eller tre cirklar i sänder gå ut å gården på tecken af en därtill utsedd ordningsman. Denne hade bland barnen en viss titel, som ej just var så fin.

Lekarna utanför skolan hade sin bästa tid under halftimmen näst före första skoltimmen på för- och eftermiddagen.

Examen

hölls strax före midsommar. Den förekom Johannes särdeles högtidlig. Blommor och löf i skolan till och med å »telegraferna», pepparkaksgummor å skolgården. Talrika mammor infunno sig. Hufvudpersonen för tillfället var församlingens kyrkoherde, eljestosynlig i skolan. För honom skedde nu några uppvisningar: »examenssidor», läs- och räkneöfningar.

Den förnämsta af dagens förrättningar var upphörande af katekesen, då prosten och pastorn långsamt vandrade utefter ena långväggen, där de läskunniga barnen voro uppställda, samt kände dessa på pulsen medelst de vanliga, i katekesen befintliga frågorna. Rabblande, regelrätta svar gladde både prästerna och mammorna.

Det hela slutades med utdelning af billiga premier åt ett tjogtal bland de flitigaste lärjungarna (en liten pennknif, Vinges lilla lärobok i Sveriges historia, Hübners biblisk historia e. d., hvilket beredde eleverna stor glädje). Till sist höll prosten ett lämpligt tal, i hvilket han till skolans lärare hembar ett förbindligt tack för hans nit och osparda möda.

Hvad som lärdes under tre år.

Hvad hade den ej fullt 11-årige gossen inhämtat under tre ganska flitigt begagnade skolår? Han hade passerat alla graderna från sandbänken till sextonde skrifbänken, i hvilken »skönskrifvarna» sutto; han hade med ett par öfverhoppningar stigit från 11:e cirkeln, där han ställdes vid inträdet, till den 21-a eller högsta.

Han hade lärt att skrifva hjälpligt, d. v. s. att forma bokstäfverna, ty rättskrifning kom aldrig i fråga. Vidare hade han lärt att räkna de fyra räknesätten i hela tal på ett mekaniskt sätt, utan minsta begrepp om operationernas grunder. Något mera hade han ej inhämtat. Ty att läsa innantill hade han lärt hemma, och att läsa upp läxor i katekesen hade han ock börjat med ett par år innan han började skolan. I svensk historia lärde han sista tiden i skolan så pass, att han kunde räkna upp den långa listan på Ynglingaättens regenter.

Slutord. — Ändå i kärt minne.

Slutligen får minnestecknaren erkänna, att han likväl bibehåller denna skola och hennes dåvarande lärare i kär hågkomst. Finnas några skuggor i denna teckning, så äro de icke ämnade att falla på lärarens minne. Han var visst icke felfri; han gjorde nog icke allt, hvad han kunnat och bort, men han hade likvälmånga goda egenskaper och var ganska mycket hedrad och afhållen. Särskilda anlag och en i hög grad utvecklad pliktkänsla vill det till, för att en man med högre skolbildning skall väl och samvetsgrant sköta en dylik skola.

Att skolarbetets frukter blefvo ringa, berodde kanske mindre på läraren än på undervisningssystemet, detta själsödande skolmaskineri, som lyckligtvis för länge sedan fått sin dom, ehuru väl man å andra sidan äfven får erkänna, att det var bra för sin tid, emedan »något är bättre än intet».

De bland våra förfäder, som sträfvade att inrätta och upprätthålla dylika skolor, hade många svårigheter att bekämpa, hvarför de gjort sig väl förtjänta om folkundervisningen, och det erkännande, vi ägna dem, bör ej vara mindre än det vi ägna dem af våra samtida, som kanske med bättre medel, men icke med bättre vilja, sträfva till samma mål.

MINNEN FRÅN MIN SKOLTID

FÖREDRAG VID LÄRAREMÖTE 16 SEPT. 1912

AV

O. D. LINDVALL

ORGANIST, FOLKSKOLLÄRARE

OCKELBO

Långt förr än min egentliga skoltid begynte, hade jag börjat förbereda mig därtill i hemmet. Detta skedde utan någon tanke på skolan, emedan på den tiden ännu ingen vare sig offentlig eller enskild skola varit inrättad på det bruk, där jag är född, nämligen Viksjö i Hamrånge församling i Gestrikland. Jag ville lära läsa i bok, såsom jag såg min mor göra. Det gick så till, att jag bar den stora postillan till henne, där hon satt i vävstolen, och enträget bad henne lära mig bokstävernas namn. Jag torde då varit närmare fyra år gammal.

Året därpå inrättades den första skolan på Viksjö, såvitt mig är bekant, då som lärare tjänstgjorde den då ännu unge Jonas Sjöberg, som sedan arbetade i småskolan i Axmarby så länge, att han till sist kunde fira sitt 50-års jubileum i skolans tjänst. För denne lärare fick jag då vid omkring fem års ålder, dock mera på lek än allvar, börja stava i A B C-boken. Därtill hörde enligt den tidens sed en s. k. pekpinne, i övre ändan flat och bred med halvrunda urhålkningar för tummen och de två närmaste fingrarna. Pekpinnen ansågs som ett viktigt instrument vid läsningen och fick ej saknas av någon nybörjare.

Under detta mitt första skolår gick jag igenom den lilla A B C-bok, som var modern för den tiden, som jag antager vara år 1854. Den var mycket kortfattad och mycket mager till sitt innehåll. Däri förekommo inga intressanta berättelser och ännu mindre några illustrationer liknande nutidens. De enda illustrationerna utgjordes af små bilder, knappast en tum i fyrkant, för varje bokstav, var och en försedd med namn på det avbildade föremålet, t. ex. Amman, Bocken, Caffekvarnen, Doggen, Egendomen, Fartyget, Gumsen, Hästen, Igeln, Jägaren, Lammet o. s. v.

Även en annan A B C-bok fanns i min barndom med delvis andra bilder vid bokstäverna och en enkel kort förklarandesats, t. ex. Hästen springer. Lammet bräker. Vädret blåser. Framställningen av en illustration till denna sista oförklarliga naturföreteelse var nog icke så lätt. Men man klarade skivan genom att teckna ett ansikte med utspända kinder och en strutformad mun, ur vilken sprutade fram något liknande vattenstrålen ur en trädgårdskanna. Om denna stril skulle föreställa *vädret*, som blåser, så gick det sinnrika i framställningen över vårt lilla förstånd, alldenstund vi små barn funno det påtagligt, att det var *munnen* som blåste. För övrigt fanns på sista bladet i båda de nämnda böckerna en stor tupp med en pekpinne i den ena klon, varmed han pekade på en stor svart tavla, varpå något var skrivet. Det hörde till pjesen att denna tupp värpte slantar eller sockerbitar, medan man sov, om man varit flitig, men i motsatt fall kunde han även värpa ett litet ris.

Under ferierna efter denna första termin läste jag ivrigt i de få böcker av uteslutande andligt innehåll, som funnos i mitt anspråkslösa hem, och kunde snart läsa, som jag då tyckte, skapligt nog innantill.

Där fanns på Viksjö den tiden en gammal bokhållare vid namn Lundberg, som var ett original. Vi barn voro rädda för den digre mannen med de tjocka läpparna och den rytande stämman. En dag, då jag sitter och läser — högt, naturligtvis — träder den förskräcklige in, stannar en stund och hör på och ger sig därpå av i fullt språng hem till sin bostad. Om en stund kommer han åter med en bok i handen, som han ger mig med uppmaning att flitigt studera den. Det var »Hemskolan». Den var bra mycket för mer än den förra A B C-boken. Min rädsla för mannen avtog betydligt efter detta och ersattes av tacksamhet och något liknande vördnad.

Sannolikt var jag omkring sex år gammal, då min mor förde mig fram till den en mil söder om Viksjö bruk belägna kyrkskolan, där jag nu skulle fortsätta skolgången. Om min dåvarande ålder är riktigt beräknad, skulle det ha varit år 1855 denna inskrivning försiggick. Skolan i Viksjö var nämligen ambulatorisk. Samme lärare hade

även två andra skolor att sköta, varför min mor väl tyckte, att undervisningen vart för otillräcklig. Den vanliga åldern för inträde i skolan var dockdå som nu sju år. Jag blev nu inackorderad hos en snickare i närheten av kyrkskolan, som tillika var predikant och hette Lars Sjögren. Denne hade även någon tid förut hållit skola på Viksjö.

Inträdet i folkskolan gjorde ett överväldigande intryck på mig, som varit van vid den lilla bruksskolan i någon av smedstugorna. Skolsalen sträckte sig efter hela skolhusets bakre långvägg. Framsidan upptogs av förstuga, gemensam för både lärare och barn, samt till vänster därom lärarens kök med kammare innanför och till höger om förstugan lärarens sal, ett ganska stort rum. Han hade dessutom ett par rum ovanpå. Skolsalen befolkades av omkring 100 barn. Framme i socknen fanns nämligen på den tiden blott denna skola med dess ende lärare, den nämnde Johan Hammarin, som tillika var klockare och organist i församlingen.

Till höger inom skolsalens dörr var först en kakelugn och där bakom en lång vedlår med lock, så att den utom sitt egentliga ändamål även kunde tjäna som sittbänk. Ovanför denna hängde en tavla med sifferrader, på vilken nybörjarne i räkning pekade, medan de sjöngo i korus: »Entalsraden, tiotalsraden, hundratalsraden» o. s. v. ända till millionraden. Längre fram fick man sjunga in multiplikationstabellen.

Invid gavelväggen stod en väldig kateder inneslutande två skåp framtill och under dessa en draglåda, vari sand förvarades. På katedern stod en högryggad länstol, vari läraren, »herrn», som han alltid kallades av både gamla och unga, hade sin plats. (Han var den ende »herrn» i socknen, liksom komminister Fillmans änka var den enda »frun» och barnmorskan Forsmark den enda »madamen». Dessutom fanns det endast en, gumman Järnberg i Hagsta, som allmänneligen hedrades med epitet »moder» framför sitt namn.)

Nedanför katedern, till vänster från katedern räknat, fanns en dylik länstol som den nämnda. Runt de övriga väggarna löpte en sammanhängande skrivpulpet med långbänkar framför. Under pulpeten funnos små draglådor för barnens skolmateriel och matknyten. På golvet framför katedern funnos andra långbänkar bakom varandra tvärs över salen. Dessa voro välegentligen ditsatta för de äldre att sitta på vid de nämnda sammankomsterna men upptogos även av oss barn under sångövningarna, vid läxöverläsning samt vid läxuppläsningen av dem, som fingo bakläxa, på det att dessa där måtte bliva synliga för alla och synnerligen för läraren. De utgjorde således vid dessa tillfällen »de anklagades bänk».

Framför den första av nämnda tvärbänkar närmast katedern stod den så kallade sandbänken. Denna bestod av en lång, flat ränna med små upphöjda kanter, uppburen av vanliga bänkfötter fastän högre. Rännan fylldes med sand ur den omtalade lådan, i katedern. I denna sand, som slätades ut med ett vanligt murarputsbräde, skulle nybörjarne med var sin träpinne i stället för penna göra sin första lärospån i skrivkonsten. Där sutto de sida vid sida längs hela bänken och skrevo med sina pinnar kvartershöga bokstäver i sanden. En s. k. monitör, någon av de äldre barnen, hade fullt göra med att släta ut sanden, så snart bänken var fullskriven. Tryckta tabeller med förskrift hängdes upp på katederns utsida framför sandbänken, och dessa förskrifter byttes om, allt efter som de unga adepterna blevo invigda i de moderna hieroglyferna.

Läsordningen i skolan kan jag ej med säkerhet redogöra för, emedan minnet sviker mig. Men dagen började naturligtvis med morgonbön, förrättad av veckomannen, sedan han med ringklockan kallat till samling och uppställning. Då alla barnen intagit sina bestämda platser, sjöngs en psalmvers utan instrument. Man visste ej av några kammarorglar den tiden. I Viksjö skola spelade dock läraren melodien på psalmodikon, en lång och smal trälåda med sträng och trappformigt gripbräde och som spelades med stråke. Efter psalmsången läste veckomannen, som sagt, morgonbönerna ur katekesen. Under denna förrättning hade han sin plats på katedern vid lärarens högra sida. Denne senares åtgörande inskränkte sig till att »ta upp psalmen», ifall ej veckomannen kunde göra det.

Då morgonandakten var slut, och om det var måndag, förrättades val för veckan av veckoman och monitörer samt ordningsmän. För det mesta utsåg läraren själv dessa tjänstemän bland de äldre barnen. Men ibland, då han var vid mycketgott lynne, vilket dock inträffade ganska sällan, kunde han låta oss avgöra valet. Veckomannens uppgift inskränkte sig, så vitt jag minns, till det redan nämnda. Vid rasterna, som kallades ögonvila, blåste

läraren själv in oss med sin lilla silverpipa. De räckte på sin höjd 5 minuter, en på för- och en på eftermiddagen.

Monitörerna skulle ha ledningen över de 18 eller 19 klasserna eller »cirklarna», som vid uppläsningen av läxorna, vid stavningsövningarna eller vid innanläsningen voro grupperade längs långbänkten kring väggarna. Läraren tog ingen del i denna undervisning utom i högsta klassen närmast katedern, där han själv för det mesta förhörde läxorna, medan de i de övriga klasserna förhördes av monitörerna.

Sedan monitörer utsetts för alla klasserna på måndagen för hela veckan, vidtog läxuppläsningen. Varje klass formerade en halvcirkel framför sin monitör, som, sittande på långpulpeten, förhörde klassen. Varje barn hade sin läxa för sig, oberoende av andras, och måste därför uppläsa den från början till slut ordagrant ur katekesen eller bibliskan. Inga frågor förekommo utom katekesens egna frågor, ej heller någon utredning eller förklaring. Var någon i klassen mera framstående i kunskaper än de andra, kunde han eller hon få flytta upp i nästa klass. Flickor och gossar voro utan ringaste olägenhet blandade om varandra.

Läxuppläsningen var en verklig tortyr för dem, som ej ordentligt kunde sina läxor, i synnerhet om han var fattig och därför ur stånd att kunna muta sin monitör. Ty ve den, som stapplade på läxan! Han blev obarmhärtigt utskjuten ur klassen. »Herrns» argusögon fingo snart sikte på den arma stackaren, och följden blev en kännbar bastonad med den korta, svarvade »monitörsstav» eller pekkäpp, som läraren alltid hade nedstucken i den djupa fickan på sin långa blommiga nattrock »Rottingen» var en omkring 40 cm. lång vanlig rottingstump av 7—8 mm. genomskärning. Hammarins stav var en grov pekpinne c:a 5 dm. lång; monitörernas voro 7 à 8 dm.. Ett märkligt kännetecken att »herrn» var ond hade erfarenheten lärt mig att iakttaga. Hans sträva hår reste sig vid dessatillfällen rätt upp som borst. Det är givet att det sällan saknades delinkventer. Ibland kunde en av tvärbänkarna bli fullsatt med stutkandidater. Man tänke sig sinnesstämningen hos dessa, som med fruktan och bävan avvaktade slutet av läxuppläsningen, då exekutionen skulle vidtaga!

Men det var ej alltid bestraffning av endast sådana som fått bakläxor. Det hände ej sällan att någon av ordningsmännen anmält någon för oskickligt beteende på vägen hem eller till skolan.

Axel Ahlbom, son till bagaren i socknen, fick ofta stryk, emedan han led av spasmer som förorsakade runkningar av huvudet, vilka förvärrades, då han blev rädd och upprörd. Läraren tog nämligen detta för ett uttryck av trots. Denne gosse dog sedan helt ung.

Dä läxorna skulle givas och förhöras av skolans egna lärjungar, säger det sig självt, att ej ett enda ord till utredning och förklaring någonsin förekom. Läsningen gick därför, som när man drar på en vev, utan det ringaste begrepp om skiljetecknens betydelse och med samma entoniga röst från början, till slut.

På samma sätt gick det till nästa timme, då vi hade innanläsning. Läseboken utgjordes av Nya Testamentet med gamla översättningen.

Ibland voro cirklarna, utom de högsta, uppställda till stavning efter stora tabeller. När någon i en cirkel kunde felfritt utantill stava den tabell, som där inlärdes, så fick han flytta över till nästa stavningscirkel för att där börja med en ny tabell. På den tiden visste man ingenting om ljudmetoden. De första cirklarna hade enstaviga tabeller, sedan blev det tabeller med två-, tre-, fyr- och femstaviga ord o. s. v. undan för undan i de olika cirklarna.

Stavningen gick så till, att alla i cirkeln sjöngo på samma ton, t. ex.: A säger a, p-a pa, apa. A-b ab, b-a ba, abba. B-o bo, j-a ja, boja. När man kom till de mångstaviga orden, blev det en lång vers för varje ord, t. ex.: B-a-r-m barm, h-e-r her, barmher, t-i-g tig, barmhertig, h-e-t-s hets, barmhertighets, i-n in, barmhertighetsin, r-ä-t-t rätt, barmhertighetsinrätt, n-i-n-gning, barmhertighetsinrättning. Melodien till denna text bestod av två närliggande heltoner, den högre för bokstaveringen och den lägre för hopläggningen såsom slutton i varje strof.

I allmänhet lästes högt, och vid läxläsningen läste var och en för sig helt högt, utan att man därför störde varandra. Det var ett ständigt oavbrutet brummande. Varje enskilt ljud dränktes i det allmänna sorlet. På lördagarna lästes över lag i katekesen, vad man genomgått under veckan, stundom hela katekesen, eller så mycket man hann med därav. Därvid läste var och en för sig eller ock gruppvis tillsamman. För att ej bli störd sökte var och en överrösta den andre. Det samfälda ljud, som sålunda frambringades ur hundra strupar, var bedövande.

Vid räknetimmarna användes små tabeller med tecknade tal, som vi fingo räkna ut, bäst vi kunde. Ty i detta ämne så väl som i de förr nämnda förekom ingen annan undervisning, än den vi själva kunde bibringa varandra. Under de första åren hade jag på grund av min underårighet svårt att komma till rätta i räkning. Men jag hade till sidokamrat en något äldre flicka som var ganska slängd i räkning såväl som läsning. Hon hjälpte mig ofta tillrätta med de svårbegripliga räkneexemplen, och jag har därför allt sedan haft henne i tacksam hågkomst. De allra flesta räknade blott de fyra enkla räknesätten.

Någon gång i veckan förekom också geografi och svensk historia för de högre klasserna. De läroböcker som användes voro dock mycket mera kortfattade än nutidens. Karta över Skandinavien fanns ock för undervisningen i geografi. Denna undervisning var väl den enda jämte sångundervisningen som bedrevs av läraren själv. Annars gick han tyst och oåtkomlig som en sfinx, endast utdelande ett slag här och en lugg där. Därav den oerhörda respekt, han ingav oss, vilken hos mig var så stor, att jag sprang för brinnande livet en lång omväg för att ej behöva möta honom ute på vägen.

Vid sånglektionerna sjöngo vi först tonträffning efter en skala i sifferskrift. Dessa leddes av läraren och var det bäst behandlade av alla skolämnena. Efter tonträffningsövningarnaövades trestämmiga sånger efter sifferskrift ur P. Palmqvists Andeliga sånger för barn. Ibland kunde det hända, att han vid tonträffningsövningarna överlämnade pekkäppen åt en elev och gick själv ut.

Utom de förut nämnda 5-minuters ögonvilorna hade vi även en timmes middagsrast. Om någon däremellan fick någon giltig anledning att gå ut, fick han gå till dörren och räcka upp två fingrar, såvida ej redan förut två barn voro ute, vilket syntes på tvänne tavlor, en på vardera sidan om dörren, på vilka voro skriva orden »inne» på ena sidan och »ute» på den andra. Om nu åtminstone den ena tavlan visade ordet »inne», så ägde man rätt att ställa sig där med uppräckta fingrar och förbliva i den ställniugen, tills man blev observerad av läraren, som med en nick gav sitt bifall tillkänna eller ock genom skakning på huvudet eller en sväng med handen uttryckte sitt nekande. Hade man fått lov, vände man om tavlan, så att ordet »ute» blev synligt, och gick ut. Vid inträdet vändes tavlan om igen till tecken, att man var *inne*.

Läraren hade som andra på den tiden den uppfattningen, att ett fel måste bestraffas strängt för att verka avskräckande både på den felande och de andra. Att jag själv var skräckslagen nästan dagligen är så visst, att jag ännu i dag känner det, som om pulsarna ville stanna av skräck, då någon förman inträder i min skola. Och ändå var denne min lärare särskilt hygglig mot mig, kanske just därför att han såg min rädsla för honom, kanske ock för det jag var faderlös. Han hade ock varit god vän till min far, som var en troende man likasom Hammarin själv.

Under min skoltid hade Hammarin en flicka inackorderad hos sig för att i hans skola få del av undervisningen. Hon redde sig klent med läxorna men var annars livlig och glättig, vilket ansågs som ett fel hos den tidens stränga puritaner. Därför fick hon mycket stryk i skolan. Hon var annars en liten snäll flicka, men just för sitt livliga lynnes skull kände hon det förskräckligt ledsamt i det allvarliga och tysta lärarehemmet. För att hon om söndagarna skulle få något sällskap och även för att få sitt av naturen dåliga sånggehör någotupphjälpt, anmodade läraren mig att komma dit och sjunga med henne. Men det var för mig en sannskyldig pina att vistas under samma tak som den fruktade läraren, fastän jag tydligen såg att han ville mig väl och aldrig slog mig i skolan heller. Tvärt om kunde han ibland, då hans fru bakat, taga mig med till köket och bjuda mig s. k. bärkaka. Men den skräck jag fick vid de andras avbasning var för djup. Ingen vänlighet kunde utplåna den.

Bestraffningen i skolan kunde vara omväxlande. Utom de förut nämnda metoderna använde han också hårdragning uppåt vid öronen, där det kännes ömmast, lindandet av en hårtest om pekfingret, varmed huvudet och överdelen av kroppen försattes i en svängande rörelse, handplagg med ris på både in- och utsidan av händerna m. fl. sätt. Ibland, då han var vid gott humör, kunde han hitta på straff som voro skrattretande, såsom då han lade ner den felande i vedlåren och fällde över locket, eller då han trängde in någon liten stackare tredubblad i katederskåpet och stängde igen dörren för en stund.

Den trots all stränghet mycket vördade läraren höll mycket hårt på, att vi även utom skolan, synnerligen på vägen dit och hem, skulle uppföra oss anständigt samt hälsa hövligt på alla mötande. För att kontrollera ordningsmännens vaksamhet kunde han ibland stiga upp på taket och gömma sig bakom skorstenen för att därifrån överblicka de skilda hemvandrande skarorna åt olika håll. Sedan vi kommit underfund med detta knep, voro vi för det mesta på vår vakt, så att inga snedsprång begingos.

Ja, nog hade barndomen sina svårigheter synnerligast i skolåren, men då jag tänker tillbaka på den i dess helhet finner jag dock, att det var en härlig tillvaro.

OM UNDERVISNINGSVÄSENDET I ÅSHEDA

PÅ 1860- OCH BÖRJAN AF 1870-TALET

AF

J. P. MALMBERG

FOLKSKOLLÄRARE I VÄSTERÅS.

Undervisningen i hemmet. — En privatskola.

Jag är född 1855 på hemmanet Tångamåla i Åsheda socken. Redan i mitt femte år började jag i hemmet få undervisning i läsning. Min första bok var en af de på den tiden vanliga abc-böckerna, som innehöllo utom alfabetet »fader vår», »trons artiklar», »syndabekännelsen», morgon-, afton- och bordsböner m. m. Ehuru jag hade mycket lätt att lära, hände det ej sällan, att jag fann boken i hög grad tråkig, så att »tuppen» fann sig föranlåten att värpa tegelstensbitar, ris och dylikt. Jag genomskådade väl humbugen med tuppen — men vågade icke nämna det af fruktan att de värdefullare sakerna, som tuppen vanligen presterade, skulle uteblifva. Emellertid fingo abc-bokens nötta blad snart lämna plats för bibeln. På sommaren, då jag nyligen fyllt fem år, fingo mina föräldrar — de voro bondfolk och ägde en del af nämnda hemman — besök af en aflägsen släkting, Barken, som fått någon tids ledighet från sin vanliga sysselsättning att valla får å en betesmark, gemensam för en större by inom Hvetlanda socken. Barken ansågs för en lätting, oduglig till allt tyngre arbete, men såsom »läskarl» hade han stort anseende. Han fick därföre anordna en liten skola, i hvilken jag och några andra småttingar intogos. Nu började ett styft arbete. Läsningen — något annat än läsning förekom ej — började kl. 8 f. m. och pågick till solnedgången med en timmes rast vid middagen. Denna oupphörliga läsning i Nya Testamentet, där jag icke förmådde fatta det ringaste af innehållet, blef mig efter några dagar till den grad motbjudande att jag beslöt att göra mig sjuk. Vid ett lägligt tillfälle lämnade jag läsrummet och sprang in i stugan till min mor — och var »så sjuk, så sjuk». Min mor, som oaktadt sin ringa bildning, var en förståndig och ädel kvinna, sade intet men bäddade i hast ensäng, och så kröp jag något snopen till kojs. Nu hade jag god tid att fundera öfver det lumpna i mitt handlingssätt, och inom en halftimme var min nya rol tråkigare än själfva Barkens skola. Då min mor nu gick ut i något ärende, steg jag därför upp och var inom kort åter hos honom. — Efter ungefär tre veckor måste Barken åter till sina får, och därmed var tortyren slut. Oaktadt han icke var brutal eller hård, har jag aldrig med sådan tillfredsställelse »sett en person på ryggen», som då han med tårar i ögonen lämnade mitt hem.

Huruvida jag lärde något nämnvärdt minnes jag icke, men länge hörde jag mina föräldrar prisa Barkens undervisning. »Han satte riktigt läsa i mig» hette det. Nu skulle det inlärda hållas vid makt, hvarför jag fick till »måle» (= beting) att läsa minst två blad i bibeln hvarje dag. Så fortgick det till sommaren 1861, då jag intogs i folkskolan.

Skolväsendets yttre anordning.

Församlingen, med omkr. 3000 invånare och upptagande en yta af ungefär två och en half qvadratmil, var indelad i åtta skolrotar och hade *en* examinerad lärare och *en* oexaminerad, hvilka ömsevis besökte skolrotarna. Lärotiden var fyratio veckor om året, och sålunda kom skola att hållas tio veckor årligen inom hvarje särskild skolrote, — det ena året af den examinerade, det andra af den oexaminerade läraren. Hvar fjärde eller hvar femte lördag höllos repetitionsförhör i två af de rotar, där daglig läsning icke pågick. Till följd häraf lästes i den egentliga skolan endast fem dagar i veckan. Efter hvad jag vill minnas, tillkommo repetitionsförhören först under något af de första åren på 1860-talet — till att börja med tämligen sparsamt.

Skolhus fanns endast vid kyrkan; på öfriga ställen inhystes skolan i någon »nattstuga», öde bondstuga eller på något större öfverrum i en bebodd sådan. Hyresbeloppet utgjorde tio kronor pr termin och betaltes af hemmansägarne inom roten. Barnantalet uppgick stundom till 60 à 70, i kyrkoroten till öfver 100. Trängseln i skolrummet var därför oerhörd, och på de s. k. långbänkarna sutto vi som packade sillar. Hurudan luften vari dessa rum vet jag icke. Under min skoltid hade jag intet begrepp om ordet luft, än mindre om behofvet af frisk luft. Under vintern åstadkoms genom eldningen ganska kraftig ventilation. I den väldiga spiseln, som vanligen upptog en fjärdedel af hela rummet, flammade nästan dagen i ända en liflig brasa, och rökgången, som aldrig tilltäpptes med något spjäll, var så stor, att sotaren med lätthet kunde krypa därigenom ut på taket. I golf och väggar voro talrika springor, genom hvilka frisk luft strömmade in. Drag besvärade oss icke. Under sommaren uttogs ibland ett eller annat fönster. Jag sade uttogs, ty fönster på gångjärn var något, som icke bonden bestod sig med. Icke heller begagnades innanfönster. Trapporna voro ofta af den mest primitiva art, och då ordningen vid nedgåendet icke alltid var den bästa, var det underligt att vi undgingo att bryta af armar och ben.

I början af 60-talet pågick läsningen under den ljusare årstiden från kl. 8 f. m. till 6 e. m. med två timmars middagsrast; under den mörkare årstiden rättade man sig efter dagern. Längre fram minskades den dagliga lästiden till 6 à 7 timmar.

Undervisningen.

Någon af skolstyrelsen fastställd läsordning förekom ej. Åtminstone fanns aldrig någon sådan i skolrummet anslagen. De olika läroämnena, som voro kristendomskunskap, innanläsning med något rättstafning, räkning och skrifning förekommo alla hvarje dag i en viss ordning utan att tiden för hvarje ämne var så noga bestämd. Somliga barn, t. ex. abc-darierna, kunde få hålla på med samma ämne dag ut och dag in. Arbetet började och afslutades med

Bön.

Ett af barnen framkallades och fick ställa sig bredvid läraren vid bordet. Sedan vi stående sjungit en psalmvers, satte vi oss ned i bänkarna och tryckte ansiktet mot de på bokbrädet hvilande hopknäppta händerna. Nu uppläste det framkallade barnet många böner, »stapplade» allt emellanåt och rättades då af läraren. Sedan vi åter uppstigit och sjungit ännu enpsalmvers, var bönen »gjord». De psalmverser som nästan uteslutande begagnades, voro vid morgonbönen »Min gärning nådigt skåda» och »Välsigna mig och skydda», samt vid aftonbönen »Hvad jag i dag har syndat» och »Gif att jag icke saknar» (Ps. 429 och 442). Aftonbönen på terminens sista lördag var alltid — då vi hade den examinerade läraren — en högtidlig stund. Då förrättade läraren själf bönen. Han bad för oss, bad att Gud ville förlåta oss allt hvad vi felat, göra oss goda och lydiga, bevara oss för synd och fördärf — att vi slutligen kunde få mötas i de »ljusa boningarna», om hvilka frälsaren talat. Och så sjöng han »Skrif i mitt hjärta in» (ps. 176) och »De späda plantor små, som i din vingård stå, dem vattna Jesu kära, att de må frukter bära och växa till i nåde och undfly evig våde», och nu glänste tårar i mångas ögon. Intrycket blef helt visst för mer än en

ett minne för lifvet.

Kristendomskunskap.

Efter morgonbönen togs katekeserna fram, ty nu skulle »läxan» — de flesta hade läxa endast i katekes — läsas upp. Hvarje barn utgjorde ett läxlag för sig. Sedan läraren satt sig vid (stundom äfven på) bordet, skyndade de flitigare barnen fram på en gång, ty hvar och en som kunde sin läxa ville blifva först förhörd. På »gången» var därföre icke sällan under denna »lektion» svår trängsel. Medan ett barn förhördes, läste de öfriga högt på sina läxor. Häraf uppkom ett sorl, som hördes långt utom skolans väggar. Förhörandet tillgick så, att sedan barnet utpekat läxan, under meddelandet »därifrå a dit», uppläste läraren frågan och barnet upprabblade svaret. Visserligen uppmanades vi att läsa sakta (= långsamt), men som detta sällan eller aldrig lyckades, måste lärarne tolerera rabblet. Men »stapplade» man, om än blott på ett enda ord, lämnades boken ögonblickligen tillbaka, ofta utan att anvisning gafs hvari man felat, och nu var man dömd att stå på gången, tills man kunde läxan »som ett vatten». Detta stående på gången uppfattades i synnerhet af de mera känsliga barnen som något i hög grad skamligt, och strida tårar runno utefter kinderna, under det den skälfvande stämman allt ifrigare genomrabblade »stycket»,stundom utan att märka det upprepande det olycksdigra felet. Det hände att barn fingo på detta sättet stå på gången hela dagen. Den åter som kunde sin läxa, fick en ny sådan, som utmärktes därigenom att läraren utsatte datum vid läxans slut. Härigenom kunde ingen oanmärkt lura sig ifrån att läsa upp på behörig tid. Biblisk historia lästes företrädesvis af de äldre barnen, i hvarje fall dock endast af dem, som genomgått hela katekesen, och behandlades ungefär på samma sätt som den sistnämnda.

Så småningom började dock nya idéer att tillämpas. Bibliska historien, som vanligen ej lästes i hemmen, inträdde tidigare och slutligen blef den jämbördig med katekesen; läxlag bildades, till att börja med dock blott af två eller tre barn. I katekesläsningen gick det icke så lätt att få något slags ordning, ty denna läsning bedrefs vanligen energiskt i hemmen under de länga mellanterminerna, och det var ej sällsynt att barn vid sju och åtta års ålder kunde hela katekesen utantill. Genom detta hemarbete kommo emellertid snart sagdt alla barnen på olika »ståndpunkt», och då utanläsning var enda målet syntes det olämpligt att bilda några läslag i detta ämne. Endast med dem, som läst hela katekesen, bildades repetitionsklasser, men icke ens nu försöktes någon utredning af innehållet. Först längre fram, sedan folkskoleinspektionen tillkommit, förekommo emellanåt s. k. grundfrågor.

Förhörandet af katekes- och bibl. historieläxorna tog vanligen en tid af bortåt två timmar. Men härmed var katekesläsningen för dagen icke slut. Ytterligare två timmar (timmen närmast före middagen och sista timmen på e. m.) voro anslagna åt denna läsning. Emellertid då den dagliga lästiden framdeles minskades, var det just katekesen som fick maka åt sig och nöja sig med dagens två första timmar.

Innanläsning.

Såvidt jag nu kan erinra mig, skulle barnet känna bokstäfverna innan det intogs i skolan. Läsningen fortsattes nu i abc-böcker och på väggtabeller. Dessa senare voro vanligen upphängda på väggen närmast dörren, emedan där var den enda tillgängliga platsen. Här stodo småttingarne under uppsikt afsina monitörer och läste i ordning hvar sin bokstaf, eller ock »stafvade» en och en annan »lade ihop» o. s. v. Det var ej värdt att låta uppmärksamheten slappas, ty då fick den försumlige göra en oangenäm bekantskap med monitörens pekpinne. Dock var monitörernas makt ganska inskränkt, och i de flesta fall af förseelse måste saken dragas inför lärarens domvärjo. Sedan man kommit från tabellerna, tog man itu med nya testamentet och psalmboken. Till att börja med fick man då sitta bredvid något äldre syskon eller någon kamrat för att få litet hjälp. Läsningen i nya testamentet, som för många af barnen upptog nästan hela dagen, tillgick så, att hvar och en läste högt för sig och valde själf det ställe, han ville läsa. Läraren gick ifrån den ene till den andre och »rättade». I innanläsning infördes under mina första skolår två nyheter: att »läsa en i sänder» samt korläsning i psalmboken. Någon utredning af det lästas innehåll

förekom dock först mot slutet af min skoltid, och jag erinrar mig lifligt huru vid en inspektion rektorn vid Växiö seminarium J. P. Dahlstedt gjorde ett försök att utfråga ett i Berlins läsebok — denna hade kort förut införts i skolan — uppläst stycke, utan att till följd af vår ovana vid att svara på frågor få ett enda svar, och dock var stycket så enkelt att jag kunnat upprepa det ord för ord. — Innanläsningen medförde för de flesta sådana tekniska svårigheter, att någon tanke på innehållet svårligen kunde uppstå. Lästonen blef därföre i hög grad onaturlig, alltid mer eller mindre »högtidlig»; tonen från »vangelmet» och »predikninga» i hemmet om söndagarna gick igen i skolan. Bedröfligast lät det dock vid psalmläsningen. Vanligen började vi vid terminens början på psalm n:o 1 och läste sedan psalm efter psalm så långt vi hunno under terminen. Läsningen tillgick för öfrigt så, att det ena barnet efter det andra läste hvar sin vers högt under det de öfriga tyst »följde med» i sina böcker. För att detta måtte ske ordentligt, måste alla barnen »hugga i» och i korus läsa sista raden i hvarje vers. Läsningen skedde entonigt med starkt markerad takt och en lång utdragning på hvarje rim. Vid korläsning markerade läraren takten genom att med karbasen (en rönnkäpp) slå på bordeteller på någon bänk. På detta sätt gick den af nutidens lärare så mödosam ansedda korläsningen som en dans.

Till undervisningen i innanläsning hörde ett hjälpmedel: »stafningsreglerna». Dessa utgjorde hufvudsakligen ett slags uttalslära, framstäld i frågor och svar och innehållande en redogörelse för bokstäfvernas antal, indelning och uttal, ords delning på två rader samt skiljetecknens benämningar. Inlärandet af dessa regler var det rådande undervisningssystemets kanske mest karakteristiska drag. Läraren framstälde de stereotypa frågorna och barnen afgåfvo de likaledes stereotypa svaren i korus, hvarvid den sköna »takten» icke uteblef. Se här ett par utdrag ur dessa regler!

Läraren: Hur många äro bokstäfverna? Barnen: Tju-gu-åt-ta. L. Hur indelas de? B. I vo-ka-ler - och - kon-so-nan-ter. L. Huru läses ph? B. Som - f - till - ek - sem - pel - - philosōf - phantasī - elephānt.

Hela denna rättstafningslära genomgicks på detta sätt en gång hvarje dag, vanligen strax efter middagsrasten och på stående fot. I början af terminen måste läraren hjälpa till att sjunga fram svaren tills de äldre barnens minne hunnit uppfriskas, men sedan fingo dessa draga de yngre med sig, och hur det var så fastnade den ena dagen ett och den andra ett annat ord på nybörjarnes läppar, och mot slutet af terminen var kören tämligen fulltonig, ehuru blindstämmor visserligen icke saknades och det nog hände att vid långa invecklade svar den ena efter den andra kom af sig, så att endast några få orkade fram till meningens slut. Dessa regler tillämpades flitigt vid innanläsningen; särskildt lades stor vikt vid konsten att rätt dela ord i s. k. skrifstafvelser. Rättskrifning förekom ej.

Omedelbart efter genomgåendet af stafningsreglerna och på samma sätt redogjordes för indelningen af och namnen på bibelns böcker, hvarpå förekommo några s. k. grundfrågor, af hvilka den första hade följande lydelse:

Hvarföre lär du att läsa?

På det jag må blifva vis, rätt tro, kristligen lefva och saligen dö.

De följande frågorna handlade om salighetens grund ochmedel, nådens ordning, ingåendet genom den trånga porten och slutligen om yttersta domen, då Gud skulle hafva fram alla gärningar för domen, ja de där fördolda äro. Allt detta, som till det mesta var framställdt genom skriftens egna enkla ord, gjorde genast på mig ett starkt intryck, som det ständiga upprepandet endast i ringa grad förmådde försvaga.

Räkning.

Räkna fingo endast de barn, som kunde läsa hjälpligt. De åter som läste bra, fingo räkna och skrifva större delen af dagen. Någon klassundervisning förekom icke heller i detta ämne. Hufvudräkning öfvades endast obetydligt. Mest räknades på griffeltaflor efter s. k. tabeller, på papp uppklistrade blad, af hvilka de allra flesta upptogo endast nakna sifferexempel. Som läraren omöjligen kunde hinna med att undervisa hvarje barn särskildt, fingo de yngre vända sig till de mera försigkomna för erhållande af hjälp. Det var endast i kinkigare fall och sedan bistånd

ej stod att finna på annat håll, som man vände sig till läraren. Äfven vid kontrollen fingo de skickligare biträda. Att vi på detta sätt aldrig fingo reda på räkneoperationernas grunder är tämligen klart. Det hette endast: gör så och så. Var minnet godt, gick allt bra, men hade man glömt någon detalj, så stod man där. Multiplikationstabellen inpluggades genom utanläsning. Vi hade aldrig en aning om att man på annat mindre mödosamt sätt kunde få den i hufvudet. — Mot slutet af min skoltid anstäldes allt emellanåt gemensamt förhör, hvarvid vi fingo i korus redogöra för uppställningen och uträkningen inom de fyra räknesätten med hela tal. T. ex. Kan man låna af en nolla? Nej. — Huru gör man då? Lånar af nästa siffra till vänster. — Vad gäller den se'n för? Ett mindre. — Hvad gäller nollan som man gått förbi? Nio. — — — — — — — — —

På samma sätt inlärdes tabellerna öfver mått, mål och vikt. Något sätt att åskådliggöra dessa abstrakta saker förekom aldrig under mina första skolår. Första gången jag såg något sådant var vid en inspektion. Rektor Dahlstedt ritade upp några streck på en griffeltafla och sökte med tillhjälp af dessa bibringa en något inskränkt flicka begrepp om huru mycket 4 och 5 ärtillsammans. Många af oss betraktade detta inspektörens, som vi tyckte, enfaldiga försök med ett visst medlidande. Vi voro icke vana vid att se en lärare nedlåta sig till något så simpelt. — Dock, det är sant, — ett åskådningsmedel användes: fingrarna. Och dessa måste af de flesta anlitas hela skoltiden igenom.

Välskrifning.

Hvad som gällde om rättigheten att få deltaga i räkning, gällde äfven skrifning. Läsa först och skrifva sedan! Först skrefs på griffeltafla. Aldrig glömmer jag den hänryckningens stund, då jag första gången fick taga griffeln i hand. Läraren skref för på hvarje barns tafla. Sedan barnet något så när kunde forma bokstäfverna, fick det skrifva på papper. Skrifböcker att köpa funnos icke; sådana måste vi göra självfva. Nybörjarne fingo dock vanligen hjälp af läraren. Så skulle boken linieras. Nog blef det att börja med snett och oregelbundet, men det rättade sig efter hand. Så fick man förskrift i boken — till att börja med lilla alfabetet — och så var det att »med sin olärda hand» fatta gåspennan. Ja just gåspennan, ty stålpennor voro då okända och när ändtligen en och annan smög sig in i skolan och erbjöd sin tjänst blef den — utvisad. Och detta oaktadt gåspennorna orsakade lärarne ett ändlöst, tålamodsprövande arbete, ty knappast något af barnen kunde självft »formera» sin penna. Det dröjde dock icke länge, förrän fördomen mot stålpennorna gaf med sig till stor fromma för arbetet i skolan. Välskrifningen främjades mycket genom förskrifningen i barnens egna böcker. Sedan större färdighet vunnits, skrefvo vi efter af läraren skrifna tabeller, som vi fingo byta oss emellan. Målet blef dock vanligen förfeladt, emedan man dröjde allt för länge vid storstilen, så att någon småstil sällan kom att öfvas.

Sång.

Fastän examinerade läraren var själf skicklig sångare, öfvades endast psalmsång, nästan uteslutande efter gehör. Litet tonträffningsöfningar och psalmmelodier sjöngo vi efter sifferbeteckning, men däraf vardt icke något nämnvärdt resultat.

Materielen.

Utom de hvarje skolrote tillhöriga långbänkarna fanns följande för hela församlingen gemensamma materiel: griffeltaflor, läse-, förskrifts- och räknetabeller, ett mindre antal nya testamenten, några exemplar af Berlins läsebok och Hägermans sv. historia. Detta var allt. Någon krittafla fanns ej och behof af någon sådan kände man ej heller. De siffror, som behöfdes vid sångundervisningen, skrefvos med krita på väggen. Materielen förvarades i »skolskrinet», som af de många flyttningarna var illa medfaret. Det innehöll dessutom alla nödiga skrifsaker, hvilka af läraren tillhandahöllos barnen mot betalning.

Disciplinen. Lekar.

Under lärotimmarna förekommo inga oordningar, ehuru till följd af det ständiga sorlet nog ett och annat mindre fuffens förehades och stundom undgick lärarens uppmärksamhet. Men under middagsrasterna och på morgnarna före läsningens början, då läraren som oftast var frånvarande, gick det icke sällan hett till. Springande på bänkarna, stoj, skrän, slagsmål och gråt omväxlade med prat, katekesrabbel och skrattsalfvor. En och annan gosse förgick sig stundom genom oanständigheter mot flickorna, men det skedde mer till följd af dåliga föredömen utom skolan än af osedlighetsbegär. Den skyldige blef alltid föremål för flickornas förakt och de andra pojkarnes hån. Någon olägenhet af samundervisningen blef för öfrigt aldrig förspord. Till lekplats användes vanligen vägen, som ledde förbi skolan. Gossarnes lekar voro mest sådana som fordrade styrka, vighet och mod, såsom att brottas, »hoppa hjort», »resa mast», springa kapp, »giska skank», »elda badstu» och »slå trill». Flickorna »gjorde lekar», gömma ringen, väfva vadmal m. fl. Några »ordningsmän» eller angifvare användes ej; sqvallrare voro allmänt afskydda.

För läraren hyste vi mycken respekt; när han steg in i skolrummet på morgnarna, blef det tyst som i grafven. Förseelser och lättja bestraffades vanligen eftertryckligt, dels med rönnkäppen, dels genom qvarsittning eller stående i skamvrån.

Skolgången.

Skolgången var i hög grad oregelbunden, särskildt under skördetiden. Somliga dagar var ej ens halfva barnantalet i skolan. Lärarne sökte nog motverka detta onda, men länge utan framgång. Slutligen tog man sig för att låta från predikstolen uppläsa namnen på de värsta skolkarna och deras föräldrar, och detta medel att befrämja skolgången visade sig ganska verksamt, ty ingen ville gärna blifva på detta sätt offentligen brännmärkt. De fattigaste barnen fingo under de första åren dagligen sill och bröd, som utdelades af läraren.

Examina.

Presterna besökte skolan endast vid examina (= terminsafslutningarna). Examen tillgick så, att några barn i sänder kallades fram till bordet, där läraren och presten sutto, och fingo där läsa upp några verser i bibeln och svara på några frågor ur katekesen och bibl. historien. Sedan alla sålunda »varit framme», upplästes stafningsreglerna och grundfrågorna. Välskrifningsprof voro framlagda till påseende. Prof i räkning förekom, efter hvad jag vill minnas, endast under den här omskrifna tioårsperiodens senare hälft. Till sist höll presten en »bibelförklaring», mest afsedd för de vid tillfället vanligen talrikt församlade barnens anhöriga. — Någon egentlig afgångspröfning kände man ej till. Många slutade skolan efter eget behag (t. ex. efter någon hårdare bestraffning), andra fingo lof att sluta redan vid tio års ålder, men fortsatte somliga af dessa likväl skolan, tills de skulle »gå och läsa för presten». Ännu andra började först då med allvar sin skolgång för att få »slippa fram» (= konfirmeras).

Ordinarie läraren.

Anders Gustaf Bergqvist, född 1828, examinerad i Växiö 1847, anställd inom församlingen 1855, var församlingens ende examinerade lärare, tillika klockare och organist. Denne min förste lärare kommer jag, oaktadt det förvända system han följde och nödgades följa vid sin undervisning, alltid att minnas medkärlek. Han var en barnavän som få: hans blick och röst, ja hela hans väsen voro liksom särskildt skapade att taga barnahjärtat med storm. Man får dock ej tro att han var en meser, som lade fingern emellan. Tvärtom straffade han någon gång mycket strängt. Men det skedde alltid under sådana förhållanden att alla måste erkänna att det var rättvist.

Han kunde nog blifva vred, men vreden fick aldrig taga sig uttryck i hårda ord eller skymfliga tillmälen, aldrig hånade han någon, och när straffet var utdeladt, var han lika vänlig mot den bestraffade som mot alla. Han hade en ej ringa förmåga att draga barnen med sig vid undervisningen; i synnerhet visade sig detta under den senare tiden, då de yttre förhållandena något förbättrats och han själf under en auskulteringskurs vid Växiö seminarium mottagit väckelse till ett bättre undervisningssätt. Ej minst älskvärd visade han sig, då vi barn träffade honom utom skolan. Alltid hade han tillreds ett af sina bästa leenden och något vänligt, stundom halft skämtsamt ord. Vi sprungo också långa omvägar för att få möta honom, ehuru det skedde med en viss bäfvan, emedan vi kände med oss, att vi icke alltid varit sådana han ville hafva oss.

Till att börja med bodde han i sockenstugan (= skolhuset) vid kyrkan, men sedan han köpt sig en liten hemmansdel ett stycke därifrån, bodde han på denna. Endast tio veckor hvartannat år hade han skolan vid eller i närheten af hemmet. Af de öfriga sju ställena, där skola måste hållas, lågo tre på ungefär en half mils afstånd från kyrkan, de öfriga på en till en och tre fjärdedels mil därifrån. Fastän kroppsligt svag och tidtals sjuklig, gick han från de förstnämnda ställena hem nästan hvarje afton, arbetade på morgnarna med sitt jordbruk, för att åter vara i skolan på bestämd tid. Tre lördagar i månaden höll han repetitionsförhör inom någon annan skolrote och dit måste han också begifva sig till fots eller skaffa skjuts på egen bekostnad.

Af folket var han allmänt afhållen, och dels till följd häraf, dels af gammal sed fick han ofta mottaga bevis af folkets välmening i form af diverse matvaror, såsom mjölk, smör, bröd, färsk potatis, kalfstekar, kalfost, »råmjölkspannkakor»,»smakekorf» m. m. eller också blef han emellanåt hembjuden till de förmögnare bönderna. Detta tillskott i mathållningen behöfdes också. Ty under första tiden hade han med sig i skolorna tre à fyra organistelever och längre fram en stor barnskara, samtidigt fyra gossar och en flicka (inalles hade han elfva barn). Själf lagade han maten, pojkarne måste diska och städa. Ej sällan måste han under middagsrasten sätta sig till att lappa pojkarnes kläder. Rummet, som han hade sig upplåtet, var ofta mycket ruskigt, och möbleringen i stil därmed. Ett bord, några stolar, en kista och ett par bäddar samt det oslitliga gamla klaveret, som stundom tjänstgjorde äfven som bord, det var hela bohaget. Det var därföre icke underligt att läraren längtade hem, då dagens möda i skolan var slut, eller gärna mottog inbjudning till något bondehem, äfven om sällskapet där ej alltid var så trefligt.

Som organist hade han stort anseende. Examinerad vid Musikaliska akademien var han onekligen ganska skicklig. Han spelade alltid mycket enkel harmoni, så att melodien klart framträdde, eller, som allmogen uttryckte sig, »olgera talte rent». Dessutom begagnade han registren och manualerna på ett sådant sätt, att musiken genom olika styrka och klangfärg så noga som möjligt tolkade psalmernas innehåll, som därföre gjorde ett lifligare intryck på församlingen.

Bergqvist var nog lycklig att få upplefva en tid, då skolväsendet inom församlingen mycket förbättrades: småskolor inrättades, skolhus byggdes, flera lärare anställdes. Han fick härigenom liksom nytt lif, så att han kom att tjänstgöra längre än ämnadt var. Samma år han beslutat att taga afsked fick han lägga sitt trötta hufvud till ro. Frid öfver hans minne!

Förbättringar i skolväsendet.

Små förbättringar tillkommo efter hand. Så försvunno abc-darierna, i det man fordrade att barnen skulle åtminstone stafva sig fram, innan de intogos i skolan. Vidare infördes »svarta taflan», och krafvet på åskådlighet vid undervisning började tillgodoses. År 1872 upprättades fyra ambulatoriska småskolor, af hvilka dock två slopades året därpå. Samma år inférdesLäsebok för folkskolan, och nu började Åsheda folkskolor få en ny skepnad. — Dessa nyheter mottogos dock af folket med misstro och klander. Barnen fingo icke *läsa* tillräckligt; lärarne bara pratade för dem, hette det. I synnerhet väckte läseboken mycken förargelse. Ett exempel härpå må anföras. Mina föräldrars granne, bonden Jon i Tängamåla, var i hög grad ortodox. Han studerade flitigt Norborg, Luther, Scriwer m. fl. religiösa författare. En dag lånade han hem läseboken att studera den. Det första stycket

han träffade på var »Den fornnordiska gudaläran». Han hade icke läst många rader, förrän han häftigt upprörd skyndade med boken i hand den en half mil långa vägen till kyrkoherdebostället, gick in till presten, slog boken i bordet och frågade, om man nu ville införa hedendom i skolorna, efter som man skaffade sådan böcker. Presten sökte väl att upplysa honom om meningen med det omtvistade stycket, men bonden vidblef sin öfvertygelse att boken borde bort. Och denna mening delades nog af flera.

År 1873 lämnade jag församlingen, och då jag tre år därefter vid ett besök i hembygden tog kännedom om skolorna, fann jag till min glädje att flera förbättringar tillkommit. Nya skolhus hade blifvit byggda, några kartor hade anskaffats, Lundeqvists hemläxor begagnades som läroböcker, och åtminstone en början till klassindelning var gjord. Allt detta hade dock icke skett godvilligt. Hade icke fruktan att mista statsanslaget varit den drifvande kraften, hade nog det mesta blifvit ogjordt. Efter ytterligare bittra strider har man numera kommit därhän att församlingen har tre examinerade lärare och skolhus i hvarje rote.

En man som inlagt stor förtjänst om skolväsendet i Åsheda, är kyrkoherden Lange i Pjetteryd, hvilken under 1870- och början af 1880-talet var komminister och tidtals vice pastor inom Åsheda församling.

Västerås den 23 februari 1891.

FÖREDRAG

VID

SYDÖSTRA SKÅNES LÄRAREFÖRENINGS ÅRSMÖTE

I TJUSTORPS SKOLHUS DEN $^{18}/_{6}$ 1892.

AV

JOHAN SCHULTZ

FOLKSKOLLÄRARE, TOSTERUP

Då jag pröfvat på något litet äfven af den skolform, som förefanns, innan den egentliga folkskolan kom till stånd, will jag först i några få ord tala om denna, den s. k. byskolan; om något, som är kvar såsom ett dunkelt minne från den tid, då jag som en 6 à 7 års pilt besökte en sådan skola under ett läsår. Läraren war en gammal sockenskräddare, som jämte sitt handtverk och en liten handel fungerade såsom skolmästare för socknens barn. Han hade såsom biträden sin hustru och 3 hemmavarande döttrar. Läsrummet war en låg och trång bondstuga, i hvilken instufvades ett barnantal, 3 à 4 gånger större än hvad rätteligen bort wara samman. Lära känna bokstäfverna, stafva, läsa rent, som det hette, lära utantill sin katekes, wid första genomgåendet ensamt styckena, men wid andra ock de till dem hörande bibelspråken, skrifva och läsa bref samt något litet räkna war det pensum, som genomgicks. Med sång och bön började och slutade dagligen skolarbetet. Mäster själf intog alltid öfre änden af ett långt bord, omkring hvilket de mera försigkomna lärjungarne hade sina platser. De wid detta bord placerade undervisades af läraren. Att undervisningen ej tog lärarens tid och krafter allt för mycket i anspråk, kan man förstå däraf, att han icke så sällan under det läsningen pågick sysslade med sitt handtverk, ja ofta under lästimmarne lemnade han ock sin plats, för att i den intill läsrummet warande boden betjena sina kunder. Upphöra utanlexor i katekes, leda innanläsning i testamentet och psalmboken, åhöra brefvens uppläsande, öfvervaka räkning och skrifning war mästers bestyr wid sitt bord. Alls icke noga war det huru man läste, sakta eller fort, om ljuden blefvo rätt eller orätt uttalade; helst såg man, att det gick i raskt tempo för att vinna tid, ithy att ett hvart barn upphördes för sig sjelf på sin lexa. De minsta lärjungarne, de som sysslade med den s. k.

»abczättan», sköttes afkvinnorna. Undervisningsbestyret öfvades af dem jemsides med skötseln af spinnrocken, stickstrumpan eller något annat kvinnligt handarbete. Ett par spinnrockar woro för det mesta dagligen i gång. Dessas skötare hade wid sin sida någon lärjunge, som med pekpinnen i ena och abczättan i andra handen, sökte, oftast med mulen uppsyn och tårade ögon, med släpande och gnällande röst, lära känna och uttala de för honom så konstiga bokstäfverna, eller en annan något längre kommen att stafva och lägga samman. De första innanläsningsöfningarne woro ock förlagda till kvinnoafdelningen. Någon af kvinnorna, hvars görande för wetandets åstadkommande hos den lille adepten ansågs vara något mera maktpåliggande, hade icke den surrande rocken framför sig, utan sysselsatte sig med strumpstickning eller sömnad. I tur och ordning fick den ene lille pysen efter den andre träda fram och mottaga undervisning samt därefter återgå till sin plats på någon stol eller bänk samt där, öfverlemnad åt sig själf, söka genomgå den föresatta uppgiften så ofta att han, då han nästa gång framkallades, kunde göra reda för densamma. Undervisningen skedde enbart genom föresägning. Tidt och ofta upprepades ett och samma samt eftersades af lärjungen, tills det wille gå.

Denna byskola, om än primitiv, gjorde dock för sin tid ej så litet i upplysningens tjänst, bevisligt bäst däraf att de flesta äldre kunde wid tiden för folkskolans uppkomst läsa och märkvärdigt nog, mången läsa mycket wäl, med känsla och betoning. Byskolan utgjorde ock ett godt öfvergångsskede till folkskolan. En stor del af den första uppsättningen skollärare utgjordes ock af de gamle byskollärarne, hvilka, genom att någon termin bevista undervisningen vid Seminariet, gjorde sig kompetenta till erhållande af folkskola; fordringarne för kompetens woro wid denna tid ej så stora. Mest gällde det att winna insikt uti den nu från utlandet här införda s. k. wexelundervisnings- eller lankastermetoden, hvilken så behärskade ledningen af det hela, att skolorna ju fingo namnet lankasterskolor.

Någonting stort och högtidligt war det för wisso, då man utbytte den trånga och kvafva bondstugan mot ett, enligt den tidens förhållanden, nytt och prydligt skolhus. Hvadrymligheten vidkom wisade sig snart, att skolhuset icke war tilltaget i nog stora dimensioner för att rymma ett barnantal, uppgående till mellan 100 à 120 st., då skolsalen endast war 14 alnar i kvadrat och 4 ½ alnar i höjd. Ej blott läs- utan ock samlingsrum fanns i detta skolhus. I detta senare samlades den stora barnskaran om morgnarne. Wid 8 tiden ringdes i skolklockan. Ut strömmade i förstugan alla barnen, stående där tätt sammanpackade. Dörren till läsrummet öppnas. Wid kort slag af klockan marschera barnen in i gåsmarsch och uppställa sig utmed wäggarne rundt om i skolsalen. Det är snygghetsmönstring, som först skall försiggå. Läraren klappar ett slag i händerna. Nu framräcka barnen sina händer, ena handen rätt och den andra afvigt wänd, bibehållande denna handställning, tills läraren är midt för barnet, då handställningen genom händernas omvridning förändras, så att granskning sker såväl ofvan som under å hvarje hand. Sedan läraren gjort sin rund omkring i salen och återkommit till katedern, gör han en dubbelklappning med händerna, hvarvid alla barnen nedfälla till sidorna sina händer. Läraren ringer ett slag och barnen göra en wändning, wid ett andra klockslag marschera barnen och intaga sina platser i bänkarne, hvilka woro obekväma långbänkar. Wid öfre änden af hvarje bänk, med undantag af sandbänken, war en ett par alnar hög ståndare, med öfverst en liten fyrkantig, svartmålad tafla, å hvars ena sida stod ordet Ex. och å andra en siffra, wäl angifvande bänkens ordningsnummer. Denna tafla kunde omvridas. Till användning kom den aldrig, hvadan man om densammas bruk ej fick någon upplysning. Inkomna i platserna skulle bön förrättas. Under sången stodo barnen, men wid bönens läsande, åtminstone då Fader wår och Herrens wälsignelse lästes, intogo de en knäböjd ställning å bänksitsen F. d. folkskolläraren *Per Johansson* från Kyrkheddinge i Skåne (född 1843; nu bosatt i Lund) har meddelat följande noter från sin elevtid i nämnda socken vid år 1850. Noterna gälla sålunda samma stift som Schultz' skildring.

Vid andakten avsjöngos en psalmvers före och en efter bönen. Denna utgjordes av den lutherska morgon-, respektive aftonbönen (som intagits i de vanliga katekeseditionerna) samt Fader vår och välsignelsen. Nära nog ingen annan sång förekom än psalmsång.. En besynnerlighet wid bönen var den, att den öfverste å hvarje bänk skulle under hela böneförrättningen stå upp på bänkens sits. Bönen förrättades för det mesta af någon bland de större lärjungarne, bland hvilka detta åliggande turade om, så att de för en wecka i sänder hade detta bestyr. Den böneförrättande ställde sig wid lärarens sida å katederen, men å katederns nedersta trappsteg. Efter slutad bön och

sång gafs ett slag medklockan, hvarvid de å bänkarne stående hoppade ned på golfvet. War det nu en Måndag, skedde omedelbart efter bönen upprop af dem, som under weckan skulle tjänstgöra såsom monitörer. Sedan de utsedde monitörerna intagit sina platser å smärre säten eller bänkar utmed wäggarne — monitörerna åtnjöto förmånen att få sitta, medan deras underordnade fingo stå — ringdes med klockan och med det samma kommenderades: »ut i cirklar!» Hvad man skulle wilja kalla den öfre afdelningen gick nu upp och ställde sig omkring katedern i en större cirkel; öfriga, de mindre — småskoleafdeln. — gingo ut till sidorna och ställde sig i cirklar hos sina monitörer. Nu, då alla, utom mellanafdelningen, woro utplacerade, blåste läraren i en pipa 2 på hvarandra hastigt följande stötar, i samma tempo ungefär som stoppsignal å järnvägen, fast här betydde det icke stopp, utan just att det hela skulle sättas i gång. Läraren sjelf upphörde de störste och bäste bland dem, som woro framme wid katedern Läraren och en s. k. övermonitör (denne liksom de övriga monitörerna tillsattes pr dag) examinerade först var sina monitörer, varefter dessa gingo och förhörde kamraterna i resp. cirklar å samma läxa: varannan dag katekes, varannan dag bibl. hist. Om monitörerna gjorde några frågor rörande innehållet i bibl. hist., så togo de dem ordagrant nederst på sidan i Åkerbloms lärobok.. Katekes och Bibl. Historia woro de enda ämnen, i hvilka hemuppgifter woro gifna och som woro att upphöra. För det mesta upphördes hvar och en för sig på sin lexa, några kunde dock få wara samman, då de kunde följas åt. I Bibl. Histor. hade alla, som hörde till öfversta cirkeln, samma uppgift. I katekes war, att blott mekaniskt uppläsa stycke och språk. Noga war det med besked; famlades en bokstaf, tillades eller fråntogs ett ord, så kunde man blifva wisad till dörren. Katekisation förekom en gång i weckan, en timmes tid. Bibl. Hist. genomgicks mycket noga, nästan pedantiskt, med ord och sakförklaringar. Sedan läraren upphört lexan i öfre afdeln., war, kan man gärna säga, hans egentliga arbete för dagen afslutadt; bestod hufvudsakligen därpå blott uti att öfvervaka och leda det hela. De större, nu upphörda, fingo sina cirklar för att höra upp lexorna i katekes eller Bibl. Historia. Dessa, som af monitörer blefvo upphörda, kan man anse som folkskolans nedre afdeln. Under tiden mellanafdeln. upphördes af monitörer, brukade läraren gå från cirkel till cirkel och höra abecedarierna wid tabellerna, hvilken rond gjordes åtskilliga gånger under dagens lopp. Af de wid tabellerna woro en del s. k. kännare, som lärde sig ljudtecknen, förutsatt att det war ej långt gångetfrån läsårets början, andra woro stafvare och åter några innanläsare. Af hvartdera slaget fanns nästan någon året om, emedan i skolan intogos barn när som helst; detta, ehuru läraren gärna wille wid läsårs början hafva in i skolan nybörjarne.

Då alla lexorna woro upphörda, wanligtvis åtgick därtill 2 timmar, fingo barnen rast. Rastestund fingo alla, undantagande de, som ej kunnat sina lexor och hvilka hade sin plats wid dörren, hvarest mången kunde få stå hela förmidd. och däröfver. Endast en rast bestods under f.midd. likasom ock en under e.midd., ¼ timme. Man bör dock icke tro, att barnen hade mindre fritt då än nu för tiden. Emellan rasterna utbådo sig barnen fritt. Detta genom att klappa i händerna och räcka upp högra handen. En nick af läraren eller skakning med hufvudet war tecken till bifall eller afslag. Nere wid dörren woro å spikar upphängda 10 à 12 st. träbrickor. Det barn, som fått extra lof att gå ut, gick ned och tog sig en bricka samt gick ut. Så länge brickor funnos att tillgå lemnades utgångslof, men sedan war det stopp, tills af de utevarande någon war inkommen igen och aflemnat brickan på sin plats. Mycken tid gick dagligen försummad genom ett sådant tillvägagångssätt. Månget barn gagnade sig mer än tillbörligt war af friheten. Icke sällan fick läraren gå ut och hämta in sölare, hvilka kunde glömma sig ända därhän, att de stannade ute ½ timvis. Reformen, 10 à 5 minuters rast efter hvarje lästimme war, fast den kan synas ringa, af ej så liten betydelse för skolarbetet Arbetet började kl. 8 eller, om det då ännu ej var ljust, något senare, eftersom inga lampor användes. Efter 1 à 1 ½ timmes arbete gavs ½, stundom ¾ timmes rast, då en mindre måltid (lillmiddag) intogs..

Sedan barnen inkommit efter rasten war det wanligtvis räkning Räkneundervisningen försiggick på griffeltavlor efter tabeller. Med hjälp av en facitbok »upphörde» läraren elevens arbete i ämnet.. Junkers tabellkurs och något längre fram Pihlstrands tabeller eller räknebok war undervisningsmaterialet. Äfven wid räkning woro monitörer, att öfvervaka arbetet. Om någon undervisning, i nutida bemärkelse, kan man ej rätt gärna tala. Mycket sällan lemnade läraren någon handledning. Wid tillfällen då willrådighet rådde om förfaringssättet wid lösning af en wiss uppgift och man hänvände sig till läraren för att få hjälp, blef oftast svaret detta: »Se på regeln och följ

den»! Märkvärdigt ändå, huru i den tiden likväl en och annan erhöll ganska god räknekunnighet. Det berodde väl därpå, att lärjungen måste sjelf tänka och lärde sig därvid att sjelfständigt tänka, då i ensenare tid det är så, att man har så svårt att få lärjungarne till egen tankeöfning. De wilja ha allting prepareradt för sig af läraren, annars will det icke gå, tro de. I såväl detta som öfriga ämnen gick man temligen brådstörtadt, under medlet af 60-talet, från en ytterlighet till en annan. Före den tiden fick lärjungen sjelf göra det mesta och taga sig fram bäst han kunde; efteråt har det blifvit motsatsen: ingenting förelägges lärjungen utan att det förut blifvit af läraren genomgånget och förklaradt. Detta har alstrat mångordighet hos mången lärare. En reaktion synes wara att motse. Man börjar alltmera hålla fram: läraren tale mindre, men lärjungen dess mera. Åt räkning egnades mycken tid, för det mesta ett par timmar dagligen.

Wid skrifning, som skedde efter förskrifter, de mindre å sandbänk under monitörs öfverinseende, bestod lärarens mesta sysselsättning uti att formera gåspennor. Efter utskrifven sida skulle lärjungen gå fram och uppvisa den för läraren. Felskrifning, slarf eller nedbläckning bestraffades strängt, i följd hvaraf ock den rundligt tilltagna tiden — skrifning hvarje dag — den gamla skolan hade att framvisa ett godt resultat i skrifning. Rättskrifning förekom en gång i weckan De mindre barnen övade skrivning på griffeltavlor eller, i somliga skolor, i sandbänk. De större lärjungarna övade välskrivning på papper; det skedde vanligen med gåspennor, någon gång med stålpennor. Blott någon enda gång övade de allra längst komna rätt- eller uppsatsskrivning..

Ingen dag gick utan att innanläsning öfvades. I nya testamentet eller psalmboken lästes någon gång under lärarens egen ledning. Därvid sutto alla på sina platser i bänkarne och de mindre fingo sitta såsom tysta åhörare. Det wanliga war dock, att alla ställdes uti sina cirklar och under monitör läste innantill På förmiddagen drev man i bänkarna innanläsning i psalmboken och nya testamentet. På eftermiddagen lärdes i cirklarna stavning och innanläsning å tabeller, upphängda på tabellställare mitt på golvet.. Wi hade Erasmi läsebok till en början, senare Berlins läsebok i naturläran. Under alla innanläsningsöfn. i cirklar gick läraren stadigt omkring från cirkel till cirkel för det mesta med rotting i hand, öfvervakande det hela. Man skulle lätt wilja tro, att barnen härvid skulle brista i tillbörlig ordning och uppmärksamhet. Detta war dock ingalunda fallet, åtminstone woro de få, som gjorde sig härtill skyldiga. Den, som bedref fuffens eller ej följde med, blef genast utvänd ur cirkeln. En, för hvilken detta mycket sällan förekom, fick blott bära skammen att stå utvänd ur cirkeln till straff för sin förseelse, men förekom det mer än en gång och under samma öfning, fick han ellerhon smaka rottingen. Innanläsningsfärdigheten war god i den gamla skolan.

Af Sv. Historia och Geografi lästes blott helt litet och af några få, de som woro allra mest försigkomna; i förstnämnda ämnet endast det, som utgör afslutningen af wexelundervisningssällskapets tabeller; geografi det lilla, som förekom i Hemskolan; naturlära lästes ej annat än innantill Någon annan undervisning i historia, geografi och naturkunnighet än den som inhämtades under läsning å tabellerna förekom ej. Där lästes om Gustav II Adolf, Magnus Stenbock, himlakropparna, jordens byggnad, London, blodcirkulationen, vissa djur o. s. v..

En öfning i utanstafning förekom hwarje dag, förlagd till slutet af dagen, wid tid då man ej kunde se att läsa i bok eller skrifva. Man fick hålla ut hela dagen, ända tills det war nästan mörkt. Mången afton stod man som skolpilt i skolan och såg, huru månen kastade sitt sken in i skolsalen. Man war då icke, wid tanken på den långa hemvägen, wid godt mod eller tänkte just det bästa om sin lärare. Sista öfningen för dagen — utanstafningen — må särskildt skildras. Den war den mest bullersamma och öronpinande. Skolsalen hade 6 par fönster, och wid hvartdera hade vanligen tvenne cirklar plats. Till utanstafningen hörde, att monitören först skulle utsäga ordet, som skulle stafvas, 2:ne gånger. När detta war gjordt, uppräckte alla till cirkeln hörande sin högra arm och, med all den kraft de kunde, eftersade de ordet 2:ne gånger. Därefter stafvades ordet så, att i ordning som de stodo, den förste sade ordets första bokstaf, den andre den andra, den tredje den 3:die bokstafven och därefter den 4:de i ordningen utsade stafvelsen, om den näml. innehöll 3 ljud, och så fortsattes undan för undan, tills ordet war stafvadt och sammanlagdt. Här fordrades att följa med noga för att icke blifva bet. Många woro ock de, som härvid blefvo utvända ur sina cirklar och fingo afbasning, något hvarpå ej sparades i denna tid. Stor omvexling i schemat rådde icke, utan det war mest lika alla dagar, hvarföre nu ej stort mera är att säga om tillvägagåendet i en skola under lankaster-regimen. Bortåt mot slutet af 50- och i början af 60-talet skrefs mycket i tidningarne,

ordades å skolläraremöten och anmärktes af inspektörerna, som wid den tiden börjat sin werksamhet, om denna metods olämplighet, hvadan innan år 1864, då det cirkulär utkom, som gaf dödsstöten åt lankastermetoden, sättet för undervisningen redan genom skollärarnes eget initiativundergått en betydlig förändring. Hvad skollär. härigenom fått på sin lott är, synnerligast sedan normalplanen tillkom, anordningen på landet: en skola, med 4 à 6 klasser, samtidigt undervisade af samme lärare. Har skolan wunnit något genom en sådan anordning, så icke har läraren det: ett olidligt onus är lagdt på hans skuldror.

Examen omfattades då till att synas med långt mera intresse än i wåra dagar; den war som en högtidsdag. Många, föräldrar och äldre syskon, ja, om det war en söndag, äfven drängar och pigor samlades i skolan för att åhöra examen. Måhända war det endast nyhetens behag eller förvetenheten, som å den tiden gjorde folket så flitigt att inställa sig. Ej blott sockenborna utan ock alla skollärarne inom pastoratet samt från angränsande pastorat kommo samman. De kunde alltid fritt bevista hvarandras examina. Ännu i wåra dagar fortlefver i samma bygd det skick, att skollär. göra hvarandra besök examensdagarne, fast det nu ej åligger dem såsom fordomdags; numera äro de blott passiva, åhörande liksom öfriga tillstädeskomna. Så icke förr. Åt hvarje tillstädesvarande skollär. tilldelades en cirkel; läraren på stället behöll alltid sjelf den öfversta cirkeln. Ju flera lärare voro närvarande, dess förr kunde examen gå öfver. Woro få tillstädes, så fick, förstås, en lärare efter hvartannat examinera flera cirklar. Examinator gick under hela tiden från cirkel till cirkel, dock mest uppehållande sig wid den första. Efter examen hölls alltid af examinator ett tal till lärare, barn och föräldrar; ett tal, i hvilket ej sparades på beröm och uppmuntran till framtida ansträngningar I slutet av mars hölls examen. Förhöret bestod huvudsakligen av utanläsning i katekes och bibl. historia samt innanläsning i Nya testamentet. Även uppgifter i räkning gåvos. Dessa exempel skulle barnen räkna på sin griffeltavla, som därefter framlämnades till pastor och skolråd för granskning. Avgångsbetyg från folkskolan hade man på den tiden ej ens hört omtalas..

EN LANKASTERDAG 1850

AF

LARS AUG. SÖDERGREN

ÄLVSHÖG, FALKENBERG

En dag i en lankasterskola 1850.

Det är Måndagen den 15 Maj 1850, klockan half 8 f. m. Från skilda håll komma gossar och flickor i stort antal, alla försedda med korgar på arm eller i hand, alla styrande sina steg till samma mål, ett stort, ståtligt, rödmåladt skolhus nära landsvägen. Strax i närheten synes den vattenrika Tidan utgjutande sig i sjön Östen. Skolträdgården, 2 tunnland i vidd, är bevuxen till en del med de präktigaste fruktträd och bärbuskar. Skolhuset, uppbygdt på 1830-talet, är omtaladt när och fjärran såsom ett under i byggnadskonst både hvad yttre anordning och inre bekvämlighet vidkommer. Ännu den dag som i dag är, är skolsalen stor nog för alla folkskolebarnen från pastoratets fyra kyrkosocknar, som ännu icke, så otroligt det än tyckes, ha mer än en folkskollärare tillsammans. De skolpliktiga barnens antal är 265.

Uppför en hög stentrappa, på båda sidor försedd med handräcken och sittbräden, stiga vi in i den stora rymliga förstugan, från hvilken fyra dörrar leda till skolsalen, lärarens rum, vinden, och genom den fjärde se vi alla barnen begifva sig med matkorgar och ytterplagg. Vi följa och inträda i ett s. k. samlingsrum, hvilket ensamt är större än mången nutida skolsal. Rundt om alla väggar hängas korgar, mössor, hufvuddukar. Ett stort bord och långa bänkar utgöra möbleringen. Rummet är ock försedt med en stor spis. Barnen begifva sig fortast möjligt in i skolsalen, dit en dörr från samlingssalen leder och därifrån snart ett bedöfvande sorl höres, då hvart och ett barn i

hast tager upp sina böcker och med högsta möjliga diskant och fortaste tempo läser öfver sina lexor för dagen: katekes, bibl. hist., sv. hist., geografi, Olssons hemlexor o. s. v. I ett nu blir såsom genom ett trollslag grafvens tystnad. In genomdubbeldörren från förstugan inträder den stränge skolmästaren (— på ryggen och af sina vedersakare, ty äfven han har sådana, den förträfflige mannen, kallad Skoljon eller oftare Kuljon till följd af puckelrygg). Att J. N. har respekt med sig höres och synes af den uppmärksamhet, hvarmed alla barnen betrakta honom. Med så gravitetiska steg en 30-åring kan åstadkomma, uppstiger han i den höga katedern, derifrån snart bön, sång och musik höres, den senare åstadkommen af en så kallad psalmodikon. Efter bönens slut räknas barnen, som äro placerade på 9 långbänkar, af hvilka de två främsta kallas sandbänkar. Barnen äro i dag 129, omkring 14 på hvarje bänk. 11 hafva således behagat icke infinna sig. Hela inskrifna barnantalet är nämligen 140. Skolan är den enda befintliga för fyra kyrkosocknar och ingen småskola. Den stora inbundna journalen framtages, hvarje barn uppropas och de frånvarande få sitt streck.

Eftersom det är måndag skola monitörer utnämnas, en för hvarje av de sex nedersta bänkarne, hvilka lika som de tre öfversta representera hvar sin klass. Monitörerna tagas ur de tre högsta klasserna. Deras tjenstetid räcker en vecka för hvarje gång och återkommer i regeln 3 gånger under året. (Härvid bör anmärkas, att samma tre öfversta klasser ej erhålla särskilda monitörer, utan skötes deras syssla af den högste i klassen samt att läsåret aldrig sträcker sig längre, än från den 15 April till den 15 Oktober. Under öfriga tiden af året hålles en gång på fjorton dagar lexförhör, ett i hvarje socken). Nu tillträda monitörerna sina funktioner. De förhöra hemlexorna i katekes och biblisk historia; lexorna olika för hvarje barn. Dervid förfares mycket noggrant. Högst sällan förekommer mannamån. Dertill äro vittnena för många. Kanske någon lexupphörande skulle vara hågad som mutor mottaga en griffelstump eller en byxknapp, de mäst gångbara och lättast anskaffade mutningsmedel, men skarpare öron än Heimdalls lyssna och flera ögon än Argus' skåda. Den late eller kanske mindre begåfvade måste derföre lemna sin plats på bänken och ställa sig vid långväggarne, gossarne vid den ena, flickorna vid den andra. Mången begifver sig nog dit med tungt hjerta, åtminstone synes så af de strida tårar som falla.Efter förrättningens slut kommer läraren, som hitintills varit en stum åhörare, och håller restförhör. Befinnas nu väggståndarne hafva inpluggat den lilla uppgiften i minnet, få de återtaga sina platser på bänken. I annat fall blifva de genast nedflyttade under kamraten till venster. ABC darierna hafva inga hemlexor. De sysselsättas under första timmen på ett egendomligt sätt. Deras bänkar hafva vid ändar och långsidor halftums tjocka och tvåtums breda påspikade träribbor. Det mellanrum, derigenom uppkommer på bänken, fylles till en fjärdedels tum högt med finaste, hvita sand. Till hvarje bänk finnes en bräda, en half aln lång och af samma bredd som det sanduppfyllda rummet på bänken, på öfre sidan försedd med handtag och på undre med två refflor på vederbörligt afstånd. Monitören ställer sig vid bänkens ena ända, fattar strykbrädan med ena handen, kommenderar händerna ned, far så med snabb fart öfver den på bänken utbredda sanden, deri brädan kvarlemnar en ganska slät yta försedd med två upphöjda ränder. Åter kommenderas händerna uppl Omedelbart framför barnen hänger en tabell med skrifstil. Monitören pekar på det streck eller den bokstaf, som skall inläras och säger ljudligt dess namn. Barnen försöka att med högra handens pekfinger efterbilda densamma i den lösa sanden. Bär något barn sig allt för otympligt åt, får det en väl behöflig hjälp af monintöre. När icke plats mer finnes för någon bokstaf, så: Gif akt! Händerna ned, och strykbrädet kommer farande.

Lexorna äro upphörda, första arbetstimmen är nära slutet. Ingen rast ifrågakommer. Läraren bestiger katedern. Allas ögon äro riktade på honom. Stå upp! kommenderas; så höger om! Ur bänken marsch till cirklarne. Från förr vet hvar och en sin plats vid väggarne. Barnen ställa sig med ryggen åt väggen i en enda lång oafbruten rad. Åter kommenderas händerna fram och nu sker snygghetsmönstring med dess vanliga påföljder, så ett slag i bänk med en alnslång pekpinne. Den långa lefvande raden öppnar sig på åtta särskilda ställen och bildar nio halfcirklar med väggen till diameter. Framför barnens ansikten hänga tabeller, utgifna af wexelundervisningssällskapet och tryckta med olika stilar för öfning uti innanläsning. Monitören ställersig längst till venster med pekpinnen i högra handen. Allas händer på ryggen! Och nu börjar en bokstafvering, stafning och renläsning från nummer 1 till och med 129, fortgående i en dryg timme. Derunder går läraren en tyst åhörare från klass till klass; och befinnes något barn hafva förkofrat sig uti innanläsning mer än grannen till höger, så genast sker uppflyttning; äfven till

högre klass. Klockan slår tio, cirklarne förvandlas till den långa linien, gåsmarsch anträdes till dörrarne och en kort rast vidtager. Denna tillbringas mest i samlingsrummet, der matkorgens innehåll synas och de bästa bitarne annekteras af girig hand och hungrig måge. Signalpipan ljuder, alla samlas på den rymliga gården, uppställas i två rader efter kön och på gifvet tecken af läraren marscheras in till platserna i bänkarne. — — Sandbänkarne, synonymt med ABC darierna, skrifva. Alla öfriga klasser räkna under sina respektive monitorers uppsikt.

Åter har en timme förflutit, och den härliga, två timmar långa middagsrasten vidtager. Efter en kort bön styras stegen, med läraren i spetsen, till samlingsrummet. Der synes i den stora spisen en väldig gryta med rykande innehåll, ikring hvilken ungefär ⅓ af barnen placera sig med träskålar i händerna. Läraren fattar en slef i sin högra hand och tilldelar hvart barn af grytans innehåll, som befinnes vara välsmakande ärter. Wid det förut omnämnda stora bordet inmundigas med aptit den rara maten. Behagas en andra portion, erhålles den gärna. Grytan är ännu ej tömd.

Ut, ut, ljuder snart från hundra munnar, och liksom bi frän en kupa störtar barnskaran till kanske den nöjsammaste sysselsättningen på hela dagen: Lekens glada stunder. En grupp leker änkleken, en annan hök och dufva, en tredje säljer och köper fåglar, en fjerde slår käglor, en femte »singlar», en sjette kastar knappar i håla o. s. v., o. s. v. Att gå på styltor mer och mindre höga, är också mycket omtyckt, likaså hoppa bock öfver hvarandra.

Denna middagsrast afbrytes för en del barn på ett angenämt sätt. 34, 18 gossar, 16 flickor inkallas i samlingsrummet. På det der befintliga långa bordet upptäckes en stor hög nya kläder, hel kostym för gossarne och klädningar för flickorna,allt förfärdigadt af hemväfdt bomullstyg af bästa beskaffenhet. Hvarje plagg är försedt med nummer och namn, vid hvars uppropande af läraren motsvarande barn framträder och mottager bockande och nigande den för mången dyrbara gåfvan. I afskildt rum sker genast förvandling och från den dagen presentera sig barnen i dessa ökända dräkter.

Ännu en överraskning förestår: Läraren tillsäger samma barn, som nu så frikostigt blifvit belädda: Nu fån I säga till vid hemkomsten, att i morgon bittida klockan sex sker den vanliga utdelningen från sockenmagasinet, då hvart och ett af Er, barn, som flitigt går i skolan, erhåller en fjerdedels tunna råg och lika mycket hafre. I lofva mig, att hädanefter som hitintills, flitigt besöka skolan och icke göra såsom några av Eder gjorde i fjol: Sedan kläderna voro erhållna och säden utdelad, behagade Ni uteblifva härifrån. Gören ej så! Lofven I mig det? Ja, förstås.

Något före två låter hvisselpipan höra sitt gälla ljud. Läraren stiger ned på gårdsplanen, uppställning sker för några enkla gymnastiska rörelser och marscher. Så i kö för inmarsch. Wid inkommandet skrifning för hela skolan, i sand, på tafla och papper, de fyra högsta klasserna efter diktamen; så traskande till väggarne efter lika kommendering som på förmiddagen. Samma arbete förekommer även nu, utom i de högre klasserna, där ¾ timme läses geografi och ¾ timme svensk historia. Midt under lektionen inkomma i skolan fyra storväxta, fjorton eller femtonåriga pojkar och sätta sig på bänkarne. Vad är det för passagerare? De se så varma ut. Svetten lackar från deras pannor. De hafva för lärarens räkning gräft ett grönsaksland, för hvilket arbete de nu erhålla hvar sin 3 skilling.

Lektionen är slut. Så en kort rast, under hvilken kvarlefvorna af föregående måltider inmundigas.

Nu en episod. Midt för yttre trappan stannar en »herrskapsvagn», förspänd med 2 svarta glänsande hästar, körda af en livréklädd kusk. Ekipaget tillhör den rike baron St. på det 2 mil aflägsna H—g. Han är själf ute för att till sitt ståtliga herresäte hämta vår lärare, som till alla sina öfriga sysslor äfven räknar den att vara djurläkare, dertill vederbörligen dokumenterad, ity han har genomgått »Drosaskolan» i Skara.Skyndsamt inkallas barnen, vice lärare tillsättes och så: Farväl barn, våren nu snälla och lyden J., som om det vore jag själf. Nu ut för att sätta sig till vänster om tvillingbrodern i utseende. Båda se lillgamla ut, hafvande en längd af knappast 2½ aln, korta halsar, axelbreda som atleter samt med hvar sin utväxt på ryggen.

Vi gå åter in i skolsalen för att höra och se huru den trettonårige skolmästaren skall kunna hålla disciplinen vid makt bland 128 kamrater, många både äldre och större än han själf. Förklara det den som kan. Wi förstå icke. Wi

endast konstatera faktum: Arbetet går sin gilla gång, utan störande uppträden. Som ett damokles-svärd hänger för barnens medvetande vicelärarens både rättighet och skyldighet att på tabula nigra uppskrifva den olydiges namn, och den som så utmärkts är vid ordinarie skolmästarens hemkomst att beklaga. Arbetet fortgår således obehindradt denna timme på tabeller, med undantag af att de två öfversta klasserna sysselsätta sig med linearritning och frihandsteckning. Till sist intagas åter bänkarne af alla barnen, skrifning och räkning förekomma åter, tills klockan 6 de hemförlofvas. Först läses en kort bön och sjunges en psalmvers, barnen säga alla på en gång godnatt och begifva sig derefter hvar och en mot sitt hem.

Innan vi lemna skolsalen, låtom oss kasta en blick på den inre anordningen och storleken. Rummet är 20 alnar långt och 16 alnar bredt samt 6 alnar högt, upplyses af 8 fönster, hvilka sitta så högt upp på väggarne, att de förut omtalade tabellerna kunna hänga under dem. Väggarne äro tre alnar högt upp panelade, för öfrigt målade med vattenfärg och behängda med hundradetals porträtt af märkvärdiga svenska män och kvinnor samt med ej så få kartor jämte reduktions- och multiplikationstabeller, förteckning öfver Sveriges städer m. m. Katedern upptager, såsom sig bör, en framstående plats. På densamma äro placerade på ena sidan om läsaren en jordglob, på den andra en himmelsglob, båda flitigt anlitade. Med saknad lemna vi denna kära boning. Utkomna få vi se, att pojkarne ej hunnit långt från skolans väggar. Vid korsvägen skall betalas för gammal ost. Tillfället är alltför gynnande. Busen är ju långtborta och ställföreträdarens makt anses ej räcka utanför skolsalens väggar. Derföre, ett, tu, tre, örfilar utdelas till höger och venster med de nu tömda matkorgarne. Till och med blod flyter. En närboende arrendator tillkommer och afstyr ofoget, lofvande att anmäla det för vederbörande, som nog vid tillfälle låter Mäster Erik dansa på de skyldiges rygg. Tänkande härpå, lomma hvar och en sin väg.

(16 Febr. 1891).

UPPLÄNDSKA BARNDOMSMINNEN

FRÅN 1860-TALET.

AV

FR. THUNVALL

DANMARKS SOCKEN

I min födelsesocken, belägen i mellersta Uppland, fanns blott en skola. Jag antager, att skolsalen hade normalt utrymme för knappt 40 barn, men det var nog mer än dubbla detta antal, som på en gång undervisades där. Avklädningsrum fanns icke. Ljuset insläpptes genom åtta fönster, tre på vardera långsidan och två på gaveln. Möbleringen bestod av en hög kateder mellan gavel fönstren, ett skåp på ena sidan om dörren, nio långbänkar samt säten utefter väggarna. På väggarna hängde några kartor, stavnings- och renläsningstabeller samt en svart tavla, som mycket sällan togs i bruk. Undervisningsmateriellen bestod för övrigt av griffeltavlor, psalmböcker och nya testamenten samt välskrivnings- och räknetabeller. Några anordningar för luftväxling funnos icke, och under den kalla årstiden öppnades aldrig ett fönster. Golvet skurades en gång om året och sopades en gång i veckan. Vid sopningen, som utfördes av skolbarnen, måste de först ut i bondgårdarna i byn och låna kvastar, ty skolan höll icke sådana. Damma fick var och en göra på sin plats, vanligen med rock- eller pälsskörtet. Eldningen ombesörjdes av den, som först kom till skolan.

Arbetet i skolan började och slutade med psalmsång och bön. En gosse fick ställa sig på katedertrappan och, sedan en psalmvers var sjungen, läsa bönerna. Då dessa böner inlärdes genom att åhöra den slarviga, entoniga läsningen, kunde det ej bli någon rätt uppfattning av innehållet. Man läste t. ex.: »Herre, hela rike takta, led vår konung i ditt ljus. Dina änglar sända tvakta hans regering och hans hus» o. s. v. Då morgonbönen var förrättad,

framtogos böckerna, och det blev ett ivrigt, högljutt överläsande av läxorna. Läraren slog sig ner på långbänken längst nere vid dörren, och de mest försigkomna barnen ställde sig i halvcirkel kring honom. Den, som stod vid halvcirkelns ände till vänster om läraren, gick fram och läste upp sin läxa;nästa »man» framträdde osv. De övriga barnen fingo nu ordna sig i halvcirklar kring väggarna. Monitörerna togo plats var och en i sin halvcirkel och gingo till väga på samma sätt, som läraren gjort förut. Nu var kristendomsundervisningen för dagen undangjord. Några frågor eller förklaringar över det lästa förekommo aldrig.

Efter förmiddagsrasten läste de äldre barnen svensk historia eller geografi. Lästes geografi, stodo barnen kring kartan. Vid slutet av timmen gav läraren några frågor över det lästa. De övriga barnen stodo i halvcirklar kring stavningstabellerna. Till vänster om tabellen stod monitören och pekade på. Så stavades omväxlande av en i sänder och alla på en gång. Var någon ouppmärksam, skuffades han ut ur cirkeln, och då man vanligen stod med armarna om varandras hals, var den utskuffade utestängd »sig själv till straff och andra till varnagel». Ville monitören pröva sina elevers kunskaper, höll han tabellen med baksidan vänd utåt och dikterade. Var han nöjd med provet, marscherade han fram till läraren och rapporterade: »Dom kan nu». Så kom läraren och examinerade. Gick det bra, fick man ny tabell, i motsatt fall blev det bakläxa. På detta sätt övades rättstavning i denna skola. Avskrivning övades aldrig, och under hela min skoltid förekom diktamensskrivning en gång.

Efter middagsrasten var det välskrivning för dem, som övades i detta ämne. Nybörjarne övades i sandbänken, som hade sin plats längst fram vid katedern. Då lektionen började, ställde sig monitören vid högra änden av bänken och kommenderade: »Lägg ner pinnarna och tag bort händerna!» Sedan han linjerat med den refflade plattan, ställde han sig på sin förra plats och gjorde en hastig svängning uppåt med pekpinnen, varvid alla händer hastigt lades upp på bänkkanten. Monitören kommenderade: »Tag pinnen och sätt på begynnelsepunkten och skriv lilla a». — »Lilla a», ropade alla barnen i korus, varefter skrivningen började. Monitören gick med tabellen framför bänken och utpekade för barnen den bokstav, som skulle skrivas. Då både stora och lilla alfabetet var genomgånget, fingo de, som skrevo bäst, börja skriva på tavla, och nya lärjungar intogos i sandbänken. De, som skrevo på tavla, samlades vidskrivtimmens början kring läraren för att av honom få förskrift på tavlan. Då man skrivit en stund, gick man fram till läraren och höll tavlan framför hans ögon. Godkände läraren skrivningen, blev det ny förskrift, i annat fall blev det att skriva om. Då man övat sig tillräckligt länge att skriva på tavla, fick man börja skriva på papper, först storstil, så mellanstil och slutligen småstil. Under den sista fjärdedelen av skoldagen hade de yngre barnen innanläsning eller någon gång huvudräkning, de äldre vanligen tavelräkning, men stundom fingo även de läsa innantill. De yngre barnen handleddes av monitörer både vid innanläsningen och huvudräkningen. De minsta barnen läste på innanläsningstabeller, de mer försigkomna i nya testamentet eller psalmboken. Den undervisning i räkning som meddelades, var ganska knapphändig. För att slippa höra hur dum man var frågade man hellre en mer försigkommen kamrat än läraren. Stundom fingo vi sjunga några sånger, men ehuru läraren var sångare, fingo vi ej lära någon ny sång under hela min skoltid.

En del av lilla katekesen kunde jag utantill, då jag började min skolgång. Antagligen ansågs jag för ung att börja skriva och räkna, ty under den första terminen fick jag sysselsätta mig endast med katekesläsning, stavning och innanläsning på tabeller. Vid terminens slut kunde jag till lagens senare tavla av Lindbloms förklaring. Under ferierna tog far hand om undervisningen. Varje dag måste jag läsa upp en läxa i katekesen, och då jag började min andra termin, kunde jag hela första huvudstycket. Under denna termin tillkom något nytt: jag fick börja skriva, först i sandbänken och sedan på tavla. I katekesen lärde jag mig under denna termin till tredje huvudstycket. Vid terminens slut skulle vi »läsa för betyg». Läraren förhörde oss för att pröva, huru säkra vi voro i våra stycken. Katekesläsningen gick med glans, men stor blev lärarens förvåning, då han hörde att jag ingenting läst i bibliska historien. Men detta var ju icke så förvånansvärt, då varken läraren eller far eller mor talat om någon biblisk historia. Sommarferierna varade blott sex veckor, varför det gällde att vara mycket flitig. Ungefär hälften av tredje huvudstycket och 12 berättelser av gamla testamentet hann jag lära mig. Under min tredje termin läste jag till fjärdehuvudstycket i katekesen och hela gamla testamentet av bibliska historien. Då jag började den fjärde terminen, kunde jag hela katekesen. Under loppet av denna termin läste jag till slut på bibliska historien och var alltså vad kristendomskunskapen beträffar fullärd, innan jag fyllt tio år. Sedan var det blott att

behålla det inlärda i minnet, varför det lästa repeterades vid terminernas slut. Så småningom hade jag fått börja räkna på tavla samt läsa svensk historia och geografi.

Efter tio terminers skolgång avgick jag från skolan. I katekes och biblisk historia var jag nog tämligen säker. Naturlära lästes icke. I räkning hade jag hunnit med både decimalbråk och allmänna bråk, men då jag ej erhållit någon egentlig undervisning i detta ämne, var allt mycket snart bortglömt. Läraren, som för övrigt var en hedersman, tycktes sakna allt intresse för lärarekallet.

Då tiden tillstundade, att jag skulle söka in på seminarium, läste jag en månad för en seminarist, som genomgått första klassen. Med sådana kunskaper kunde man för femtio år sedan vinna inträde på ett folkskollärareseminarium.

Uppsala i Juli 1922.

SKOLMINNEN FRÅN WALLBY

(UPSALA ERKESTIFT)

ÅREN 1844—1850

AF

E. G. WENSELL

Om Vallby folkskola under dess första 40 år.

Vallby sockenskolas första tillvaro i egentlig mening kan sägas datera sig från den 1 maj 1799, då, efter verkstäld förening af Vallby och Arnö församlingar till ett gemensamt pastorat, indragna komministerbostället härstädes blef anslaget till en skolmästares avlönande Därom jfr förf:s historik 1701—1844. Åtminstone en del därav finnes i S. A. F:s arkiv.. Därigenom kom skolan så att säga att stå på egen botten och läraren undslapp den hårda lotten att längre nödgas se församlingsborna i händerna efter hvarje brödbit. Den gamle klockaren och skolmästaren Erik Frankenberg, då redan 56-årig, bibehölls vid skolmästaretjänsten intill sin död, som inträffade den 1 maj 1802. Sedan de Frankenbergs efterlefvande familj tillhörande tjänste- och nådåren utgått, blef platsen lagligen besatt med ordinarie innehafvare. I anseende till Arnöbornas klagomål öfver det försiggångna valet, kunde denne ej flytta hit och själf börja undervisningen i skolan förrän den 10 januari 1805. Ifrån sistnämnda dag har läraretjänsten i härvarande skola innehafts af prästerlige lärare ända till den 1 Maj 1865, hvilken dag jag såsom ordinarie tillträdde skolan.

De skolpräster, hvilka före mig innehaft befattning såsom ordinarie lärare vid skolan, äro i ordning följande:

1. Mag. *Gustaf Collinder*, f. i Sala $^{16}/_{7}$ 1775, stud. 1793, mag. 1800, prästv. $^{11}/_{12}$ s. å., coll. scholæ i Enköping $^{22}/_{6}$ 1801, skolm. i Vallby $^{8}/_{4}$ 1804, past. ex. 1808, kyrkoh. i Vallby och Arnö $^{27}/_{12}$ 1813, prost $^{11}/_{6}$ 1828, d. i Vallby $^{9}/_{4}$ 1851.

2. *Georg Collenius*, f. i Ofvansjö $^{5}/_{10}$ 1787, stud. 1804, prästv. $^{10}/_{12}$ 1810, skolm. i Vallby $^{22}/_{5}$ 1814, komm. i Villberga $^{10}/_{1}$ 1827, d. i Villberga $^{7}/_{5}$ 1831.

3. *Pehr Olof Zethrin*, f. i Kallmar $^{7}/_{12}$ 1799, stud. 1818, prästv. $^{11}/_{12}$ 1822, skolm. i Vallby $^{16}/_{4}$ 1827, past. ex. $^{10}/_{6}$ 1830, komm. i Husby-Odensala $^{16}/_{12}$ 1834, kyrkoh. i Kallmar $^{29}/_{11}$ 1837, d. såsom kyrkoh. och kontr. prost i Lillkyrka $^{29}/_{4}$ 1867.

4. *Elias August Wallinder*, f. i Tierp $^{1}/_{10}$ 1808, stud. 1824, prästv. $^{15}/_{10}$ 1831, skolm. i Vallby $^{14}/_{5}$ 1834, komm. i Edebo $^{30}/_{11}$ 1842, d. i Stockholm $^{13}/_{10}$ 1851.

5. *Anders Jacob Almgren*, f. i Almunge $^{23}/_{3}$ 1817, stud. 18.., prästv. 18.., skolm. i Vallby $^{19}/_{3}$ 1843, d. i Vallby $^{29}/_{5}$ 1862.

6. *Johan Zacharias Ekström*, f. i Väckelsång (Kronob. län), $^{4}/_{12}$ 1832, stud. 1855, skolm. i Vallby $^{29}/_{3}$ 1863, prästv. $^{6}/_{8}$ 1863, kap. pred. i Högbo $^{10}/_{3}$ 1865, kyrkoh. i Undersvik $^{14}/_{9}$ 1868, kyrkoh. i Färila $^{16}/_{10}$ 1871.

Med undantag af den andre i ordningen, Collenius, har jag personligen känt alla dessa mina företrädare. Jag anser mig böra nämna något litet om antalet lärjungar, som varit i skolan inskrifna från dess första början 1799 ända till tiden för mitt tillträdande af den ordinarie tjänsten, äfvensom om lärjungarnes kunskaper vid deras intagning i skolan. För den större åskådlighetens skull begagnar jag mig därvid af följande tabellariska uppställning:Antalet under den prästerliga läraretiden i Vallby skola intagna barn, som vid inskrifningen i skolan kunnat

— u — n — d — e — r —

Frankenberg

Collinder

Collenius

Zethrin

Vallinder

Algren

Ekström

Summa

Utgör i %

Ingenting

2

14

3

20

5

44

9

Bokstäfverna

3

14

2

21

40

8

Börjat stafva

9

11

4

3

31

58

} 20

Stafvar klent

7

14

4

1

10

3

39

Börjat läsa innantill

6

13

4

7

23

53

} 25

Läser innantill klent

9

8

15

2

3

3

40

» » någorlunda

6

3

12

3

1

25

» » väl

1

1

Börjat läsa utantill i katekesen

2

.4

9

21

1

37

} 38

Läst lilla katekesen

3

15

.7

.5

15

3

48

1:a hufvudst.: förkl.

2

2

.8

.4

14

.1

31

2:a » »

1

3

.3

.1

8

3:a » »

2

2

4:a » »

1

1

hela katekesen

1

.7

22

11

18

59

Saknas uppgifter

.36

.14

2

15

16

6

2

91

Summa

.36

.63

.82

124

.70

183

.19

577

100

däraf gossar

26

42

48

71

56

113

10

367

63

» flickor

10

21

34

53

14

70

9

210

37

» från andra socknar

6

15

12

12

2

47

8

Under den tidsrymd af 66 år, tabellen omfattar (1799—1864), hafva sålunda i skolan inskrifvits 577 barn eller i medeltal omkring 9 årligen, däraf procent-talet utgjort 63 af mankön och 37 af kvinnkön. Omkring 8 procent af barnantalet har varit från andra församlingar. Fästa vi oss härvid särskildt vid barnantalet under hvardera af de olika lärarne, så inskrefvos i genomsnitt hvarje år under

Frankenberg

(6 år)

6

Collinder

(9 år)

7

Collenius

(13 år)

6

Zethrin

(7 år)

18

Wallinder

(9 år)

8

Almgren

(20 år)

9

Ekström

(2 år)

9

Sifferuppgifterna äro dock icke fullt exakta. I verkligheten har antalet barn varit större än 577, ehuru det ej numera kan fullt kontrolleras. Under de sju år, jag här tjänstgjorde som vikarie (1852—1858), finnas i den af den ordin, läraren själf förda matrikeln upptagna allenast 43 gossar och 21 flickor, summa 64 barn såsom nyinskrifna, då summan af i skolan nyskrifna barn under denna tid likväl, enligt mina enskildt och noggrant förda samt ännu i mitt förvar liggande anteckningar, utgjorde 53 gossar och 30 flickor, summa 83 barn. Och jag fruktar att skolans bokföring var likaså slarfaktig äfven under åtskilliga af mina öfrige företrädares tid.

Fästa vi oss sedan vid lärjungarnes *kunskapsmått* vid intagningen i skolan, så finna vi, att af de 486 barn, för hvilka anteckningar därom finnas, 9 % varit i saknad af all underbyggnad, 8 % af dem kände bokstäfverna, 20 % hade börjat och kunde något stafva, 25 % läste mer eller mindre säkert innantill i bok, hvaremot 38 % af hela barnantalet vid inskrifningen uppgåfvos hafva läst utantill större eller mindre delar af katekesen. Detta sistnämnda ser på afstånd icke oäfvet ut, men vid närmare skärskådande blir nog ej mycket bevändt med den

kunskapen; ty alltsom oftast får man bland vitsorden öfver barnens färdighet i nämnda hänseende uti inskrifningsboken läsa uttryck sådana som dessa: »läser katekesen utantill men kan platt intet stafva» — »sades kunna lilla katekesen men kunde nästan intet hvarken utan eller innan» — »läst hela katekesen utantill försvarligt, men stafvar klent och läser oredigt innantill» — »läst hela katekesen, men dåligt innan» — »kunnat, men glömt hela katekesen» — börjar läsa innan, men skall hafva läst utan till 2:dra hufvudstycket» — »angafs för 2:nehufvudstycken i förklaringen, men kan ej lilla katekesen och icke heller stafva; börjar stafva här» — osv.

Föräldrarne hade brådtom med att få i barnen katekesen, som man kan se. Om barnet förstod ett ord af alltsammans eller icke — det gjorde detsamma. Allt som oftast hade barnet läst katekesen utantill, innan det kunde läsa ett ord redigt *innantill* eller någorlunda nöjaktigt stafva sig fram.

Min intagning i skolan och det kunskapsmått jag då ägde.

Den 7 maj 1844 blef jag inskrifven som lärjunge i härvarande folkskola.

Jag var då en parfvel om fylda 9 år och hade i föräldrahemmet fått inhemta mina förkunskaper i läsväg och något litet äfven i skrifning. Långt förrän jag intogs i skolan, hade jag lärt mig hela katekesen med språk och allt och äfven hunnit komma till en rätt god färdighet i innanläsning.

Likt alla andra barn vid den tiden fick jag börja mina studier i den gamla bekanta abc-boken och där stafva mig igenom Herrans bön, trosartiklarne och de tio budorden. Tuppen värpte flitigt, och det gick därför som en dans för gossen att lära läsa rent. Och sedan var det att genast taga itu med katekesen, den »lilla» och den »stora», hvilka båda jag redan på mitt åttonde år kunde utantill från perm till perm.

Af en händelse äger jag i mina samlingar ännu kyar examenskatalogen från min första skoltermin, för öfrigt den enda examenskatalog från äldre tider, som än finnes till, och i denna examenskatalog, daterad 17 juni 1844, står jag antecknad för att läsa försvarligt innantill, kunna hela katekesen väl, skrifva väl och räkna addition. Vid min intagning i skolan blef jag därför också genast räknad med till den 2:dra af skolans trenne s. k. klasser, d. v. s. jag undslapp komma med bland stafvarne och sandbänksskrifvarne, hvilka tillhörde den 3:dje klassen, äfven om de föröfrigt hade läst hela katekesen.**Skollokalen, dess läge och närmaste omgifningar.**

Det hade mött stora svårigheter att få en lämplig lokal för skolans behof. Flera gånger under senare hälften af sjuttonhundratalet hade fråga väckts om uppförande af tjänlig skolhusbyggnad, men städse hade det blifvit ett bleklagdt nej till svar. Än fanns det ena hindret, än det andra; men största hindret torde hafva varit bristande god vilja. Man ansåg saken vara temligen onödig, ehuru man naturligtvis icke rent ut ville säga detta i sina svar på vederbörandes oupphörligen förnyade propositioner.

Men sedan socknen fått sig indragna komministerbostället ½ mantal Vallby by n:o 4 anslaget till lön för en blifvande sockenskolmästare, gick det ej an att förhala saken mycket längre. Till en början nödsakades dock läraren hysa in skolbarnen i sina egna bostadsrum eller ock »mästadels» läsa med dem i förhyrdt rum i närmast belägna bondgård. Först år 1816, sedan den utaf aflidne kyrkoherden Joh. Jac. Lottcher för ändamålet testamenterade fonden, $^{1}/_{12}$ af behållningen i dess bo, utfallit, blef eget läserum för skolan uppfördt. Hela kostnaden för byggnadens uppförande belöpte sig till 773 rdr 17 sk. [skillingar] 10 rst [runstycken] riksgäld, hvarförutom af församlingen bidragits med 2 st. 15 alnars timmerstockar pr mantal och något förrättande af s. k. gångledsdagsverken.

Genom uppförandet af denna byggnad hade sockenborna liksom slagit tre flugor i en smäll, ty den var afsedd till inhysande icke allenast af sockenskolan utan ock af församlingens fattighjon samt barnmorska.

Hela byggnaden, 14,4 meter lång och 5,4 meter bred, var därföre indelad i 3 rum med förstuga. Rummet på vestra ändan inreddes till skolrum, det på den östra till fattigstuga; den lilla kammarhålan där midtemellan på norra långsidan blef residenset för jordemodern. Ingången till fattigstugan och till barnmorskans rum var genom förstugan på södra långsidan. Skolan hade på vestra gafveln sin egen lilla ingång med förstuguskjul af bräder.Skolsalen och fattigstugan upptogo hvardera hela husets bredd och voro bägge lika stora: 5,4 meter i

kvadrat med en höjd invändigt från golf till tak af 1,95 mtr. På hvardera långsidans vägg fanns i skolsalen ett fönster, 1,06 meter högt och lika bredt.

Om detta läsrum heter det i prostvisitationsprotokollet den 27 sept. 1817, att »det är ljust, rymligt, varmt och väl inredt samt afsedt för inrymmande af 30 à 40 barn». Enhvar af dessa världsmedborgare fick sig alltså tilldeladt ett svängrum af $^4/_5$ kvadratmeter och ett mått frisk luft pr dag af 1 $^4/_7$ kubikmeter, då likväl intet utrymme afräknats för de skrymmande skolbänkarne och den öfriga inredningen.

Byggnadsplatsen var belägen ute på öppna gärdet å skolmästarebostället mark i en stenbacke omkring 15 meter i öster om skolbostället mangårdsbyggnad, utan ett endaste träd eller buske omkring sig, men med mycket god tillgång på större och mindre stenar och rullstensblock ända in på knutarne samt med fattigstugummornas upplagsplatser för bränsle, sopor och afskräden alldeles midtför skolsalens ena fönster och på 5 à 6 meters afstånd. Detta sistnämnda förhållande tyckte nog vi skolpojkar stundom vara litet mindre ändamålsenligt och icke just så alldeles aptitligt, men hvad däremot stenarne och rullstensblocken anbelangade, så voro de ditkomna liksom på beställning. De kommo särdeles väl till pass såsom passande gömställen och ointagliga fästningar vid barnens lekar under middagsrasten.

Skolrummets inredning och undervisningsmaterielen.

Inredningen i skolrummet var någorlunda i stil med allt det öfriga. Midt emot dörren stod vid östra gafvelväggen den gulmålade katedern och där ofvanför hängde på väggen svarta taflan, ungefär 5 kvarter bred och 3 kvarter hög, antagligen dock mera som prydnad blott, än till någon egentlig nytta; ty åtminstone under min skoltid användes den aldrig, om icke undantagsvis af ordningsmannen att därpå rita upp en och annan under lärarens utevaro alltför ostyrig pojkes namn — ett slagsskampåle således. Utefter hvardera sidoväggen fanns en lång grönmålad sittbänk och sedan midt på golfvet 5 stycken omålade långa skolbänkar af den gamla vanliga sorten med sina tillhörande skrifbord med öppna lådfack framtill för förvarandet af barnens böcker och skiffertaflor m. m., när dessa icke voro framme för begagnande. Bänkarne voro afsedda att hvardera lemna rum för 6 barn, men blef sådant någon gång af nöden, fingo vi packa ihop oss och sitta 7 à 8 på somliga bänkar. Den främst invid katedern stående bänken var inredd till sandbänk för nybörjarne i skrifkonsten. Framför sandbänken och till höger om katedern var uppstäld en ståndare med sina upphängda tabeller såsom förskrifter för sandbänkens barn under skriföfningarne, en tab. med lilla och en med stora alfabetet. På en rundt om skolsalens väggar uppspikad träribba hängde vexelundervisningssällskapets tabeller för stafnings- och renläsningsöfningar.

I nordöstra hörnet var uppstäld en flat gränglacerad kakelugn. Väggarne voro invändigt kalkrappade och ursprungligen hvita. Innanfönster ansågos som lyx och anskaffades därför aldrig.

Undervisningsmaterielen är snart uppräknad. Utom hvad härofvan redan omförmälts — vexelundervisningssällskapets tabellkurs för stafning, renläsning och skrifning i sandbänken — funnos 10 à 12 stycken mer eller mindre nötta ex. af nya testamentet, en sats (= 16 stycken) V. U. Sällskapets tabeller med skrifstil, mycket nedbläckade, 1 ex. gammal globkarta (undankastad i en skräpvrå), 1 ex. Vielands tyska karta öfver Europa och en sats af läraren utskrifna räknetabeller, upptagande de fyra räknesätten i hela tal och med bråk. Framdeles inköptes dessutom en sats af Junckers aritmetiska tabeller äfvensom 4 à 5 af en liten lärobok i fäderneslandets historia af obekant författare och afsedda att utlånas till de få gossar, som fingo läsa detta ämne, samt 2 ex. Platous geografi. Något ytterligare i den vägen bestod ej skolan under 1840 talet. Katekesen, bibl. historien (för de barn, som läste detta senare ämne), skrifböcker, gåspennor, bläck, grifflar och skiffertaflor fingo barnen skaffa sig själfva bäst de kunde. Blyertspennor voro ockaf nöden vid upplinieringen af skrifböckerna. Men det behofvet var lätt afhulpet. Behofvet, alla uppfinningars moder, lärde oss snart konsten att skära ett smalt hakrör och smälta en bit bly däri — och blyertspennan var strax färdig. Gåsfjädrar var ej heller ondt om. Och bläcket tillverkades också lätt nog i hemmet, så att allt det där kostade oss just ingenting. Som griffel fick i värsta fall en bit af någon gammal sönderslagen skiffertafla göra tjänst. Värst var det att kunna få skrifpapper i tillräcklig mängd. Men så hushållades också betydligt med den varan. Mera än 6, högst 8 ark fick ej gå åt under terminen. Det skulle varit slöseri eljest, och man riskerade att få »smörj» af far, därest man ej haft bättre vett än

att komma och begära papper till ännu en skrifbok under samma termin. En kvartsida om dagen, hvarken mer eller mindre, skulle skrifvas.

Skolans läsetider.

Alltifrån skolans första inrättning till omkring år 1850 var läsetiden sju månader årligen. Vårterminen skulle börja den första helgfria måndagen i februari och slutas näst före midsommar. Höstterminen fortgick från 1 oktober till näst före jul. Dock kunde under svårare vintrar stundom hända, att med börjandet af vårterminen dröjde om en eller par veckor längre in i februari. Under min skoltid började undervisningen kl. 9 på morgonen och räckte till kl. 12, tog åter sin början kl. 2 och slutade under den ljusare årstiden kl. 5 på aftonen, men under den mörkare vid mörkrets inbrott. Lördagarne fria. Omkring år 1850 blef den årliga läsetiden utsträckt till 8 kalendermånader, så att höstterminen vidtog den 1 september i stället för i oktober.

Vid de större helgarna, påsk och pingst, var vanligt att få en 8 dagars lof från skolan.

Under Collinderskä tiden hade börjats med undervisningen så snart barnen hunnit fram till skolan på morgnarne — »om hösten och vintern omkring kl. 8, om våren och sommaren tidigare». Den mörkare årstiden afslutades läsningen om dagarne så tids, att barnen kunde hinna hem med dagsljuset, men under den ljusare delen af året fortsattes med arbetet till kl. 5 à 6e. m. De fattigare, som icke ägde råd att medhafva matsäck, blefvo vid middagsstunden hemförlofvade.

Den 15 okt. 1809 föredrogs å sockenstämma frågan om skolans läsetider. Pastor loci yttrar: »Som undertecknad funnit att ganska få barn bevista skolan, så till förekommande af dylika försummelser hemstälde pastor i skolemästaren Herr magister Collinders närvaro hos socknemännen, om de icke för en ordentlig skolgångs skull, skulle vara hugade att låta sina barn alla förmiddagar i veckan bevista skolan ifrån morgonen och till middagen klockan 2, hvaremot de efter middagen voro fria». Å detta förslag »behagade socknemännen enhälligt ingå, och lofvade herr magister Collinder att emellan ferierna läsa tvenne förmiddagar hvarje vecka».

Men inom 3 års tid vardt man ledsen på denna »förmiddagsläsning». Den 4 oktober 1812 yttrade å socknestämma hr mag. Collinder »sig hafva hört omtalas, det flere af församlingsboerne vore missnöjde med den läseordning i skolan som socknestämmoprot. af den 15 okt. 1809 fastställer, nämligen att barnen skulle läsa i skolan blott förmiddagarne till klockan ett; Och som herr magister Collinder försäkrade sig uti allt vilja uppfylla församlingens önskan, så hemstälde han nu till församlingens respektive och hedervärde ledamöters godtfinnande och afgörande, huruvida barnen i skolan skulle läsa där hela dagen igenom eller om läsningen skulle fortsättas nu som hittills skedt efter förenämnde protokoll; hvarpå församlingsboerne kommo öfverens att i så måtto ändra förenämnde protokoll af den 15 okt. 1809, att de föräldrar som så önskade, skulle få låta sina barn läsa hela dagen i skolan; de föräldrar åter som ville hålla sig vid sistnämnde protokoll och låta barnen läsa blott förmiddagarne, skulle därtill äga frihet».

Lärokurserna.

I skolans år 1847 fastställda reglemente heter det: »Undervisningens första hufvudsyftemål vare en noggrann, ren och säker innanläsning. Först sedan denne är fullt grundlagd och befästad må barnet tillåtas att fortgå till andra läroämnen, bland hvilka kristendomsundervisningen därefter må med all sorgfällighet i främsta rummet drifvas och äfven sedan den hunnit till hela föreskrifna omfånget inhemtas, dagligen öfvas, så att äfven de barn, som slutligen företrädesvis med de öfriga kunskapsämnena sysselsättas, likväl tillåtas att hvarje dag sin kunskap i kristendom befästa. Och må flickor tillåtas befrielse ifrån att inhemta kunskaper i allmänna historien, geometri, linearteckning och räknekonsten utöfver de 4 räknesätten i hela tal samt gymnastik». Men det var med detta stadgande som med så många andra: det var och förblef tillsvidare en död bokstaf, ett stadgande blott på papperet. Ingen lag, huru god den än må vara, omskapar ett helt folk på ett ögonblick. Den måste först rota sig rigtigt i det allmänna folkmedvetandet och sedan hafva tid på sig att växa, innan fruktens tid kommer.

Under min skoltid funnos några bestämda lärokurser icke till i verkligheten. Huru mycket ett barn borde inhemta i skolan berodde helt och hållet af föräldrarnes förgodtfinnande. Förhållandet i det hänseendet var ännu ungefär

enahanda som år 1814, då kyrkoh., mag. G. Collinder yttrar: »De fleste af allmogen hafva hittills ansett sina barn för fullärde, då de någorlunda kunnat Doct. Lutheri Cateches med Doct. Svebelii förklaring, samt någre, då de härjemte lärt skrifva läslig stil».

Hufvudsaken var att snarast möjligt hinna igenom katekesen, som då liksom nu var en oeftergiflig fordran för att få börja med nattvardsläsningen för prästen, samt bibliska historien, när en gång man kom med det »påhittet». Huru man kunde sitt pensum, var ej så värst noga med. Af sig självt förstås, att man äfven måste kunna stapla sig någorlunda fram vid innanläsning. Kunde därjämte så inhemtas någon liten färdighet i skrifva och räkna, så var allting väl beställdt och skolgången kunda sluta när som helst. Det var bara undantagsvis och då alltid en gosse, som fick inhemta något af fäderneslandets historia och litet geografi eller någon rättstafningslära. Såvidt jag nu kan erinra mig fanns under hela min skoltid allenast 2:ne gossar (en annan blifvande folkskollärare och jag), som fingo studera geografi, samt inalles 5 barn, som lyckades få läsa Sveriges historia i ett mycket kortfattadt sammandrag.Några få gånger tog pastorn [läraren Almgren] med sig in i skolan sin egen gamla atlas och visade oss begge i densamma på, huru de förnämsta länderna sågo ut till figuren och huru de voro på kartbladet belägna sinsemellan. Men i öfrigt kom något användande af kartan vid den geografiska undervisningen ej i fråga. Den gamla globkarta, som fanns i skolan, låg i en skräpvrå. Och på Vielands lilla, med tusentals tyska namn fullgyttrade kartblad öfver Europa, som vi naturligtvis ägde tillåtelse att titta på, om vi så hade lust, blef det oss snart ett alltför tålamodspröfvande arbete att leta reda på alla namnen. Vi läste i stället utantill hela Platous lärobok, både stort och smått, flodernas längd och städernas invånaretal alldeles på siffran. Inte tror jag just, att vårt geografiska vetande därigenom blef så särdeles stort, men att detta sätt att gå till väga ju kunde vara en ganska god och uppfriskande gymnastisk öfning för barnaminnet, vill jag visserligen icke förneka.

Ungefär lika stor blef väl ock valutan af vårt studium af fäderneslandets historia. Läroboken var temligen liten och torr. Men ynglingaättens alla regenter från och med Odin till och med Ingjald Illråde kunde vi räkna upp utan att stappla och troligen de andra ätterna ock. Roligast af alltsammans och bäst fästande sig i minnet var, när pastorn utom boken gaf oss någonting extra till lifs, t. ex. talade om hurusom Alrik och Erik slogo ihjäl hvarandra med sina ridbetsel, eller huru Ragnar sjöng i ormgropen om hurusom »grisarne månde grymta, när de en gång finge veta om den gamle galtens nöd» o. d.

Enligt skolans reglemente var det inga andra barn än flickor, som rätteligen bort få tillåtelse att varda befriade från inhemtande af kunskaper i allmänna historien, geometri, linearteckning och gymnastik. Det ser för mina ögon ut som om vår lärare skulle härvidlag hafva tyckt oss allesammans vara bara »kjoltyg».

Mig lät dock läraren få låna ett ex. af Jacob Ekelunds lärobok i allmänna historien, första delen, som jag efter godtfinnande fick taga mig lexor i. Ämnet var mycket intressant, och snart nog hade jag läst igenom hela boken samt någon del af medeltiden; jag vill minnas det var till början af korstågen.Såsom ett undantagsfall, som väl icke inträffade med ett ibland 10.000 af svenska folkskolans barn på den tiden, torde äfven böra omtalas, att jag också fick läsa — matematik. Läste för pastorn 32 propositioner i första boken af Euklides. Läste sedermera på egen hand till 3:dje boken. Ett rysligt roligt arbete var det.

Någon undervisning i sång förekom icke. Pastorn själf ägde icke sångröst. I skolans reglemente af år 1847 stadgas visserligen: Undervisning i sång med skolbarnen besörjes 2:ne timmar i veckan af församlingens cantor». Men därmed var föga uträttadt. En gång skulle vi dock däran, och en början gjordes med att lära skolpiltarne sjunga. Det föll en gång vår gode pastor in, som då äfven var tjänstgörande vice pastor och ordförande i skolstyrelsen och således ägde makten i händerna, att beordra klockaren komma till skolan för att bibringa oss undervisning i ämnet. Då tjänstgörande vikarierande klockaren And. Löfstedt, nu i Frösthult, infann sig en kvällsstund i skolan, samlade oss i en klunga och sjöng nära en hel timme för och med oss: »Gif att ditt ord oss lyser så». Men därmed stannade ock alltsammans af.

Likaså klent beställdt var det med undervisningen i gymnastiken. Några andra gymnastiska rörelser än dem vi självfa förskaffade oss under fritimmarne gåfvos ej. Icke ens så mycket som ett »höger om» och »venster om» på våra bänkplatser eller en marsch in i eller ut ur skolrummet. När lofstunden var inne och pastorn hunnit väl ut

genom dörren, rusade vi alla på en gång efter.

Vinklar, linier, kvadrater och kuber voro för oss okända storheter.

Naturlära var ett alldeles okändt ämne.

Intagningstider, examina och afslutning.

Dåförtiden fanns icke föreskrifvet, att barnen skulle intagas allenast vid terminens eller läseårets början, utan barnen kommo och togos emot när som helst under årets lopp. De flesta kommo dock under april, maj eller oktober. Af de under åren 1843—1850 här i skolan intagna barnen började sålunda 14sin skolgång i april, 11 i oktober, 10 i maj, 7 i februari, 4 i september, 1 i mars och 1 i juni månad. De allra flesta således omkring midten af terminen.

Vid slutet af hvarje läsetermin hölls offentlig examen. Dagen före examen fick man skolgolfvet rengjordt från den gröfsta smutsen. Till examen under sommaren klädde barnen skolrummet och dess förstuga med löf och blommor. Då var rigtigt högtidligt. Ett halft dussin gummor kommo med såsom åhörarinnor. Pappa själf hade just aldrig tid att infinna sig och ännu mindre någon ledamot af skolstyrelsen.

Lika oefterrättligt som med intagningen i skolan var det äfven med skolgångens afslutning. När det föll föräldrarne så in, togo de utan vidare sina barn ifrån skolan, ofta utan att ens göra anmälan därom till läraren, som i ganska många fall icke visste om barnet skulle anses hava slutat sin skolgång för alltid eller ej. Det hände nämligen emellanåt, att pojken efter ett eller flere års frånvaro återkom till skolan igen helt oförtänkt för att gå där någon tid och sedan ånyo lika så hastigt sluta upp därmed.

Barnantalet och skolgångens jemnhet.

Det dagliga antalet i skolan närvarande barn varierade betydligt. Fanns det någonting i hemmet att uträtta, så voro skolans bänkar mycket glest besatta. Vissa dagar voro vi där summa två. Någon gång kunde antalet gå upp till inemot 30, men medeltalet torde varit 15 a 20.

Under århundradets första decennier var förhållandet ungefär enahanda, hvad skolgångens jemnhet beträffar. Kyrkoherde Collinder yttrar: Antalet på dem som njutit undervisning har dessa åren varit från 40 till och med under 20. Det mest vanliga antalet 25. — Anmärkningsvärdt är i synnerhet att undervisningen så ojemnt begagnas, därigenom att disciplarne äro under läsningstiden dagmellan från skolan ofta frånvarande». Vårterminen 1810 funnos i skolan inskrifna 17 gossar och 5 flickor och höstterminen 1817 utgjorde antalet inskrifna barn 18 gossar och 4 flickor. Vårterminen 1844 eller samma termin som jag började i skolan voro vi in summa 21 gossar och 1 flicka.Hvarje barn utgjorde sitt eget särskilda läslag. På annat sätt kunde det ej vara och sattes heller aldrig i fråga.

Förhållandet mellan könen.

Ansågs förr mycken lärdom för menige man vara mindre af nöden hvad mankönet beträffar, så ännu mycket mindre då för flickorna. Ytterst sällsynt var att före min tid något flickebarn fick lära skrifva eller räkna. Härom säger Collinder: »Både gossar och flickor undervisas tillsamman i skolan, då likväl de senare endast läsa catecheserna samt några ibland dem, som det begära, att skrifva och räkna». Stafva, läsa någorlunda rent i boken och katekesen utantill (dock utan språk) var allt som behöfdes. Och i de flesta fall bibringades detta kunskapsmått antingen i hemmet eller hos någon »läsmoster» (helst socknens barnmorska, »jungfru» Frankenberg). Därför blef icke heller procenttalet af i skolan inskrifna flickor så stort som för gossarne; allenast 28 % under Frankenberg, 33 under Collinder, 41 under Collenius, 43 under Zethrin, 20 under Wallinder, 38 under Almgren och 48 under Ekström eller i genomsnitt 37 %. Våren 1844 fanns ju blott en enda flicka bland 21 gossar.

I skolan sutto gossar och flickor om hvarandra på samma bänk, efter innehafvande kunskapsmått. Nog hände det understundom att vi pojkar måste lägga litet band på vår bråksamhet och litet mera sikta våra icke alltid så fina uttryck — bara för de där välsignade flickornas skull.

Under min skoltid föll också så småningom alldeles bort olikheten i fordringarne på de olika könen. Kunskapsmåttet blef detsamma för flickor som för gossar.

Arbetsordning och undervisningssätt.

Någon skriftligt utarbetad läseordning fanns ej till och behöfdes knappast heller, ty den var mycket enkel och konstlös denna fördelning af dagens arbetstimmar samt alldeles enahanda dag ut och dag in, det ena året efter det andra.

»Metoden» skulle hetas vara Lancasters den nu s. k. vexelundervisningsmetoden. Den blef här i socknen antagen att i skolan införas redan under hösten 1827. Dock finge denna ejanvändas vid förklaring och tillämpning af katekesen, hvilket ålåge läraren att själf fullgöra.

När timmen var inne för skolarbetets början på morgonen (kl. 9), kom »pastorn» ut på sin förstugutrappa och klappade några slag i händerna såsom tecken för barnen, hvilka vanligen hade fullt bestyr utomkring skolans väggar med sina lekar, att samla sig och gå in i skolrummet, hvarefter pastorn också snart själf kom tillstädes. Han gick då genast upp i katedern, gaf genom en klappning i händerna tecken åt barnen att falla på knä hvart och ett på sin bänkplats, samt åt ordningsmannen för veckan att komma fram till sin plats på högra sidan om katedern för att läsa upp morgonbönerna. De därvid alltid begagnade bönerna voro: sv. psalm. 418 samt »Fader vår» och välsignelsen. Sjungandet af någon psalmvers förekom aldrig — af skäl, att pastorn själf icke kunde taga en enda ton.

Sedan morgonbönen sålunda var gjord, företogs s. k. snygghetsmönstring. Därvid tillgick så, att ordningsmannen gick för hvarf fram för hvarje bänk, då barnen i tur måste för honom visa fram sina händer, först avigsidan och sedan framsidan, begge händerna på en gång. Själfva vändningen af händerna måste naturligtvis försiggå efter en viss metod och med en viss »tjangs», hvilken för vederbörande ingalunda var rådligt att uraktlåta eller söka förfuska. Om däremot själfva huden å handen eller näsan på någon parfvel därvid råkade hafva ett något tvetydigt utseende så kinkades just icke så mycket därmed; hufvudsaken var, att vederbörande ägare varit tvättad, innan han på morgonen begaf sig hemifrån. — Någon dagbok fördes aldrig under min skoltid, hvadan något upprop och antecknande af i skolan närvarande eller frånvarande barn icke förekom.

När så snygghetsmönstringen var undanstökad, hvilket ej tog många minuters tid i anspråk, började uppläsningen af hemlexorna från gårdagen. »Första bänken», d. v. s. de barn som redan hunnit igenom hela katekesen, som nu blott repeterade det förut genomgångna och hvilka man därföre möjligen kunde något så när hålla tillsammans, hördes då alltid först af pastorn själf. Under senare hälften af terminen brukade läraren efter barnens ordagranna uppläsning sysselsätta klassenmed s. k. förståndsfrågor. Dessa frågor återkommo utan att referera sig till den särskilda lexan för dagen; år efter år kommo de i samma ordningsföljd och i samma ordalag samt blefvo följaktligen äfven de en utanlexa blott. Omtänksamma och minnesgoda barn skrefvo därför upp dem allesammans för att användas vid förefallande behof och särskildt under den kommande nattvardsberedelsen, där de i oförändrad upplaga ånyo skulle förekomma. Såsom skolpojke ägde jag hela luntan och kunde den utantill från början till slut men nu ha anteckningarne i det närmaste försvunnit ur mitt minne. — Vid uppläsningen af lexan i bibl. historien var det bara att med bokens ord läsa upp hela berättelsen från början till slut. I det ämnet kunde icke någon sammanhållning i läslag förekomma, likasom någon »förståndsfråga» där icke heller ansågs nödig.

När lexan för dagen sålunda var vederbörligen expedierad, erhölls ny sådan till nästa dag: »härifrån och till dit». Någon preparation af den nya lexan märktes aldrig.

Under det första bänken för läraren läste upp sina lexor, fingo de öfriga mindre försigkomna barnen under tystnad se igenom och minna sig på sina egna lexor, hvarefter deras tur kom att bli förhörda.

Det var nu för första bänkens barn att fördela sig, somliga till tabellcirklarne för stafning med de minst försigkomna, somliga till upphörandet af hemlexor med sådana som fått börja med utanläsning men som ännu icke voro så långt komna, att de kunde räknas med till den öfre klassen. Upphöraren gick därvid fram till hvarje

särskild kamrat, som han skulle förhöra, framställande frågan: »Huru brytes mot detta bud?» — »Hvartill bör människan använda sitt förnuft?» — »Huru sker det?» o. d. Genast kom svaret som en brusande fors eller lät det som skulle man hört en kärra småsten stjälpas af. Om därvid ett och annat i hastigheten kom litet bakvändt vär ej så särdeles noga med, men att fastna på något ord eller dröja ett ögonblick för att hemta andan, innan man var vid slutet, det dugde alls inte. Men gick allt som det borde gå, erhöll kamraten genast ny lexa: »härifrån och hit» och upphöraren förfogade sig till närmaste granne för att på samma vis expediera honom, ända tillsalla lexorna för dagen voro förhörda. Medan nu allt detta försiggick bland barnen, satt pastorn på sin bänk eller tog han sig en promenad rundt omkring skolans bänkar.

Sedan allt var klareradt med hemlexorna för dagen, var tiden inne, att räkning skulle förekomma för de barn, som voro så långt komna, att de fingo därmed sysselsätta sig. Pastorn tog då själf fram räknetabellerna ur katedern och hvarje barn fick komma fram och få sin tabell. Förekom då för något barn att ett nytt räknesätt skulle komma före, visade pastorn genom uträknande af ett eller par tal på barnets skiffertafla, huru man borde gå tillväga vid uträkningen, och sedan fick lärjungen gå till sin plats på bänken och sköta sig själf bäst han gitte. Det var då godt att hafva en snäll och hjälpsam kamrat till granne, eljest blef det klent beställdt för långliga tider med räkneöfningarna. För det mesta gick pastorn ut ur skolan, sedan vi fått våra räknetabeller att syssla med, och kom inte åter förrän middagstiden var inne, då vi fingo »säga upp» de »tal», vi under förmiddagens lopp hunnit med och hvilkas facit skrefvos upp på baksidan af räknetaflan. Hvad som då befanns oriktigt måste göras om under nästa räknetimme.

Att icke alla lärjungar gjorde lika stora framsteg i räknekonsten är tydligt. För de flesta stannade det gemenligen med något af de fyra räknesätten med hela tal. Men de som längre och mera ordentligt fingo gå i skolan, medhunno äfven sorter och vanliga bråk (decimalbråk fingo vi aldrig lära), regula de tri och intresse. Med undervisningen i bråks subtraktion vardt det dock ovanligt klent beställdt. Pastorn ansåg näml. detta räknesätt vara så utomordentligt lätt, att han bara sade: »Du skall göra alldeles som vid addition att börja med, men sedan i stället för att lägga ihop talen ta bort det mindre ifrån det större». Och därmed fick man låta sig nöja. »Hufvudräkning» öfvades ej.

Under det räkning förehades af de mera försigkomna barnen fingo de i det lägre kunskapsstadiet varande i tabellcirklarne omkring skolans väggar under tillsyn af monitörer dunka med a, b = ab, b, a = ba, s, t, u, r, s, k, t, = sturskt — och det så det rungade i taket. Stå stilla och raka som upptända ljus,med händerna hopknäppta bakpå ryggen och ögonen stelt häftade på tabellen i timtal — det var ingen afundsvärd lott. Frestade på både humör och svaga ben.

Klockan 12 var middagsrasten inne. Så snart pastorn hunnit ut genom dörren, rusade barnskaran som hungriga vargar öfver sina matsäckskorgar och det blef nu att bulla opp allt hvad huset förmådde. När så magens kraf först blifvit vederbörligen tillfredsställdt, vardt det brådtom med att komma ut för att få sig en smula frisk luft och sköta sina nöjen. Klockan 2 visade sig pastorn åter på sin förstugutrappa, klappande i händerna, och vi måste åter in i skolan.

Eftermiddagens första timme användes för skrifning: i sandbänk för nybörjarne, på skiffertafla för dem, som voro mera försigkomna, och å papper för de duktigaste.

För de barn, hvilka skrefvo på papper eller tafla, framlemnades såsom förskrifter Vexelundervisningssällskapets tabeller med skrifstil — en för hvarje barn om så hann till; eljest fingo två och två se ihop efter samma förskrift. Behöfde pennan spetsas, gick man genast vid skriftimmens början fram till pastorn med densamma för att få detta nödiga förarbete verkställdt.

Bestyret med sandbänksskrifvarne fick alltid någon monitör öfvertaga, och gick det förtroendet i tur bland första bänkens barn. Sedan allting var ordnadt, sanden upphäld och jemnad samt ståndaren med sin å densamma hängande förskrift framsatt, började det. Monitören tager stafven i sin hand, förer densamma förnyade gånger upp och ned, och — smick smack! barnen följa i samma tempo upp och ned med sina händer, slå dem med kraft vid uppslag i bänkkanten och vid nedslag å knäskålarne. Och så säger monitören, pekande på den bokstafsform å

tabellen, som skall skrifvas: »Detta är lilla a». Barnen, alla på en gång, repetera: »Lilla a», hvarpå monitören fortsätter: »Så skrifver man lilla a», därunder ritande före med stafven å tabellen, följande bokstafvens former, samt ytterligare när detta är gjordt: »Skrif lilla a!» Nu är tiden inne för barnen att gripa tag i sina små träpinnar och rita med dem i sanden lilla a i så många upplagor de kunna få rum med, hvarefter samma procedur företages med lilla b och så vidare i ordning.Egentligen skulle väl denna exercis med händerna upp och ned få fortgå allenast tre slag för hvarje bokstaf; men var monitören stingslig eller till humöret en spjufver, kunde den nog få räcka tre gånger tre slag, ja kanhända tio gånger tre, och stackars då den barnbyting, som ej höll takten eller icke slog fingerändarne tillfyllest hårdt i bänken! Då vankades knack af monitörens käpp så det kändes på de stackars små fingrarne. Men, förstås, det var blott när pastorn ej var inne, som dylika okynnigheter från de maktägandes sida kunde fritt passera.

När skriftimmen var slut, skulle skrifböckerna honom förevisas och erhålla de rättelser, som kunde vara af behofvet påkallade.

För omvexlings skull och tillika såsom en sorts undervisning i språket fick »första bänken» stundom skrifva på griffeltaflan efter diktamen. Almqvists rättskrifningslära nyttjades därvid, och en af gossarne uppläste, under det han själf äfven skref, några ord i sender utur den i hans händer befintliga boken.

Följde så ånyo räkning för de äldre, lexpåläsning för de mindre försigkomna samt stafning å tabellerna för de minsta.

Eftermiddagens tredje och sista timme var afsedd för allmänna innanläsningsöfningar under lärarens egen ledning. Därvid nyttjades uteslutande nya testamentet. De barn, hvilka icke ägde något exemplar självfva, fingo använda dem som funnos att tillgå i skolan. Skraltigt och hackigt gick det nog för många, och nog kunde hända, att man ej heller alltid kunde afhålla sig från att i smyg draga litet på smilbandet, därest man fick höra t. ex. orden »kreter och araber» läsas som »kritter och rahbarber» e. d., men vi hade alltför stor vördnad för den heliga boken och för mycken respekt för vår lärare, att sådant skulle kunnat inverka på oss till missaktning af bibelordet. Jag skulle icke nu kunna förmå mig att använda den boken såsom simpel öfningsbok i innanläsning för folkskolans barn.

Dagens arbete i skolan var nu afslutadt. Vi fingo lägga in våra böcker i bänklådorna, pastorn steg upp i katedern och gaf på sedvanligt sätt med klappning i händerna tecken åt samtliga barnen att falla på knä och åt ordningsmannen att komma fram och läsa aftonbönerna, hvarvid först lästes denförsta versen af ps. 331: »Tack, o Jesu, för det ord» etc., sedan hela ps. 444: »Min hvilotimma ljuder» och Luthers aftonbön: »Jag tackar dig Gud» samt till sist »Fader vår» och välsignelsen.

Pastorn lemnade nu skolrummet och vi voro fria för dagen, dock — icke så alldeles ändå; ty ännu återstod städningen.

Städning och eldning i skolan.

De ibland oss som voro i tur, hade att sopa skolans golf. Det var ordningsmannens sak att öfvervaka också det arbetet, hålla reda på sopturerna och se till att dörren blef igenlåst, sedan allt var färdigt. 2:ne flickor skulle sopa och 2:ne gossar blefvo kommenderade att stanna kvar för att flytta undan bänkarne. Arbetet var styft. Man kunde nättupp se hvarandra inne i rummet för det tjocka dammet, hvars enda utloppsväg var genom dörren, därur ock röken stod som en sky. Man bör någorlunda kunna föreställa sig, hurudant skolgolfvet skulle se ut, när någon skurning däraf icke bestods oftare än till hvarje examen. På kortare tid än en halftimma kunde sopningsarbetet näppeligen medhinnas. Kvastar i och för verkställandet af sopningen nödgades enhvar soperska själf medtaga hemifrån. Skolkassan ville för ingen del bestå en tolfskilling om året för en dylik förbrukningsartikel. Det skulle ju dessutom varit en skriande orättvisa som begåtts mot de fäder, som inga barn hade att skicka till skolan. Nej, de som hade barnungar att skicka till skolan för att smutsa ner där, de kunde äfven själfva bestå kvastar.

Med skurningen till examina gick det lika så billigt till, Läraren skickade bud till några af de mera burgna föräldrarne och lät bedja dem vara så innerligt snälla och skicka en piga hvardera med viskor och skurtrasor och

vattenpytsar. Och så var den saken uppgjord.

Eldningen fingo vi barn verkställa, när vi genomfrusna kommo fram till skolan om morgnarna — förutsatt nämligen att vi hade någon pinne att elda med. Ved bestods icke under början af min skoltid. Ville vi ha eld i kakelugnen, fingo vi skaffa oss bränsle själfva: antingen försöka få med oss något vedträ hemifrån, eller ock samla i hop stekpinnar o. d. kringbackarne, om det blef omöjligt att hålla sig varm genom att gnugga fingrarne och »slå valvant». I värsta fall höll man sig hemma tills ljummare vindar läto sig förnimma. Det blef dock bättre inemot slutet af min skoltid. Skolkassan nödsakades till sist bestå en famn ved årligen till vårt behof. Men hugga sönder veden fingo vi göra själfva. — O, hvad vi fröso understundom! Bläcket i våra bläckhorn förvandlades till is. Innanfönster funnos ju icke. Råttorna hade skurit sönder golfvet och dagern lyste in mellan golftiljorna och väggarnes syllstockar. Stora snödrifvor yrde genom öppningarne in frampå skolgolfvet.

Det var en *hård* tid för små gossar och flickor i skolåldern då.

Fristunderna och skolvägen.

Hade vi små skolpiltar och flickor det svårt och tråkigt mången gång, så hade vi ock stunder af välbefinnande och af yrande barnafröjd. Till det senare slaget må då i synnerhet räknas våra två timmar långa middagsraster äfvensom morgonstunden före skolans början samt hemfärden på aftnarne. Mången gång hade mor litet svårt att kunna få frukosten tillagad och matsäcken i ordning så tidigt som vi det önskat. Senast klockan 7 ville man gärna bege sig i väg till skolan, enär det var så mycket där, som borde uträttas, innan undervisningstimmen slagit. Och på hemvägen tog det åtminstone under sommartiden nästan alltid sina runda 2 à 3 timmars tid för att hinna tillryggalägga den en, två eller tre kilometer långa skolvägen.

Några allmänna fristunder om 5 à 10 minuter emellan hvarje lärotimme förekommo icke. Skolarbetet måste oafbrutet fortgå sina bestämda 3 timmar på för- och 3 timmar på eftermiddagen. Blef behofvet någon gång alltför trängande, ägde man dock begära pastorns eller ordningsmannens tillåtelse att få gå ut på ett ögonblick. Men mera än *en* gång för hvarje barn under förmiddagen och *en* gång under eftermiddagen tilläts det icke gärna.

Det förstås, att våra lekar fingo rätta sig efter de olika årstiderna och väderleksskiftena. »Kura bo och gömma» dugde i hvad väder som helst. Slänga räfrumpa — leka hök ochdufva — fria vår skans — springa sista paret ut — kasta trissa — slå käglor — piska slant — slå kronvägg och kasta potta voro under sommartiden mycket gouterade nöjen. Brottningsöfningar förekommo också ofta. Under vintertid var det att åka kälkbacke och anställa snöbollskrig, göra snögubbar samt, när glanskis fanns att tillgå på diken och vattenpölar, att åka skridsko. Under sistnämnda nöje var det dock vanligtvis själfva skosulorna, som i brist på verkliga skridskor fingo agera skridskomedar.

Mest lifvadt var dock, när vi under hemvägen från skolan sommartiden fingo ställa till med ett ordentligt krig — kanske just därföre, att det stundom var verkligt farligt att vara med i drabbningen. Ofta nog förekom detta krigande så godt som midtför pastorns näsa och han kunde inte gärna undgå att märka vårt förehafvande. Men aldrig ett ord sade han till oss om saken. Jag kan än i dag icke fatta, huru det kunde lyckas för oss att komma så helskinnade ifrån dessa våra krigiska bragder som vi gjorde. När bersärkagången föll öfver oss och vi så nödgades draga ut på krigsstråten delade vi oss i två stora partier, den nordvestra socknehalfvans barn å ena och den sydöstra å andra sidan: gossarne i första hand naturligtvis, men en och annan modigare flicka deltog ock i leken, dock mera såsom vapendragare blott. Drabbningen bestod nästan uteslutande i ett mycket hetsigt bombardement med småsten, af hvilka projektiler alltid fanns öfverflödande tillgång på landsvägsrenarne och å de omgifvande åkerfälten. Stenregnet föll tätt och blicken måste därför vara mycket skärpt och rörelserna särdeles snabba, om man ville undgå att få sig ett grundskott. När hufvuddrabbningen var afgjord, förföljdes det vikande partiet ännu länge af segrarne under oupphörliga skärmytslingar. Morgonen därpå, när vi råkades igen, diskuterades stridens gång och bedömdes såväl i sin helhet som i enskilda detaljer, och vi voro åter allesammans de bästa vänner.

Skulle mina egna skolbarn nu vilja fresta på någonting dylikt, blefve det antagligen stryk öfver lag; men icke

förty — jag rår omöjligen därför — när mina tankar någon gång åter komma till de kalabaliker, i hvilka jag under barnaåren varit enverksam deltagare, känner jag mig ånyo såsom ung och jag genombäfvas af en rigtigt pojkaktig fröjd ända in i mitt hjärtas djupaste rötter. Det måste vara svårt för gamla skolmästare att rigtigt kunna få bort »pojken» ur det egna hjärtat — kanske därför att de under hela sitt lif så mycket umgåtts med barn och lärt sig att älska de unga.

Ordning och tukt.

Ordningen inom skolan var långt ifrån hvad man brukar kalla militärisk. Den var alls icke anlagd på vissa tempon, marscher och vändningar. Det enda jag kan säga, som i den vägen förekom, var den redan omtalade arm- och fingergymnastiken för sändbänksskrifvarne. Men emot stillsamheten och tystnaden under skoltimmarne är intet att anmärka. Vår respekt för pastorn var synnerligen stor. Var han inne, sutto vi tysta och stilla som råttan, när han vädrar katten i sin närhet. Vår lärare var dock icke alls sträng af sig. Få äro de gånger jag kan erinra mig att han gaf en lugg eller kindpust åt någon mindre välartad eller lättjefull pojke. I ett något mera ovanligt fall hemköptes en liten rottingstump, men jag kan ej minnas att den någonsin kom till användning.

Straff för lättja voro att stå vid dörren i skamvrå eller att sitta kvar på aftnarne efter det skolan var afslutad intill dess lexan kundes.

Var pastorn ute ur skolan, såsom ofta nog var händelsen, så var det ordningsmannens sak att upprätthålla disciplinen. Och jag får säga, att den sköttes rigtigt con amore och utan det ringaste anseende till person. Stackars den pojke, som ej visste bättre än vrida på hufvudet och se sig tillbaka eller hafva något annat litet »hyfs» för sig! Han blef genast annoterad och sänd till dörren, hvarefter han sedan fick stå och skämmas intill dess pastorn åter inkom, då förhör blef, och snubbor hvar så behöfdes.

Nödvändiga anordningar utom skolrummet.

Enär någon ved för skolans behof icke inköptes, behöfdes heller ingen vedbod. För de pinnar, vi själfva voro i stånd attförskaffa oss och som möjligen icke gingo åt för dagen, fanns godt utrymme bakom förstugudörren i ett prång.

För upphängande af gossarnes mössor funnos på ena sidan i den lilla förstugan å brädväggen uppslagna 2 rader träpinnar. Några ytterplagg var man den tiden icke besvärad af. Den tunna hemväfda rocken under sommartiden eller skinnpelsen om vintern eller flickornas hufvudkläden behöllos på äfven inne i skolan.

Våra matsäckskorgar fingo stå på golfvet inne i skolrummet till höger om dörren. Jag, som icke kunde bära någon korg, fick hänga min kalfskinnsväska därofvan å en spik på väggen. Egentligen skulle matsäckskorgarne ställts ute i förstugan i prånget bak förstugudörren; men då understundom inträffade, att pastorns svin samt utelöpande hundar där gjorde obehöriga påhelsningar, var platsen något riskabel att nyttja som skafferi.

I bykällan, en half kilometers väg från skolhuset, fanns öfverflöd på friskt och godt drickesvatten. Det blef därföre under middagslofvet allmän rusning dit för törstens släckande. Det var då att lägga sig på knä å stenhällarne rundt omkring källan med munnen intill själfva vattenytan eller ock göra på samma sätt som Gideons 300 krigare: använda handen såsom skopa. Som emellertid pastorn för sitt behof brukade köra upp vatten från källan, fingo vi stundom tillåtelse att springa till hans vattenkar för att dricka, då vi dock först nödsakades gå in i hans kök och låna en skopa, ty vi fingo naturligtvis icke slaska med bara händerna i vattenkaret. Att för skolans behof anskaffa en särskild flaska för att med den kunna hemta vatten från källan — därför var tiden ännu icke mogen.

Hemlighus för skolans räkning var ock någonting okändt. Väl fanns där ett ruckel med bara hälften kvar af väggarne och tre fjärdedelar af taket för fattighjonens räkning, som kunde få användas, om man så ville, men vanligtvis såg därstädes så ut, att enhvar af oss skolpiltar föredrog att uträtta sina behof bakom någon större sten, en gärdesgård eller husvägg, ehuru äfven därmed åtskilliga obehag voro förenade, ity att alla socknens vägar korsade hvarandra alldeles i närheten af skolhuset och därföre sällan var fritt från folk så lång stund som behöfdes.(Först den 27 juli 1879 lyckades jag genomdrifva, att beslut fattades om uppförande af ett »Prevet» för

skolbarnens behof).

Huru skolan motsvarade sitt syfte.

Kyrkoherden Collinder yttrade den 20 jan. 1814: »Denna undervisningsanstalt uppfyller fullkomligt församlingens behof — särdeles om vederbörande allt framgent välja skickliga prästmän till lärare, hvilka från denna expectantsyssla, enligt befordringslagarne, utan tvifvel inom få år vinna befordran — och således skolan alltid blifver skött af unga vigilanta karlar». Undervisningens ståndpunkt befanns dock vara bra nog låg. Väl får man uti åtskilliga prostvisitationsprotokoll höra utomordentliga loford uttalas, men i allmänhet var det blott två à tre särskildt uppammade lärdomsljus, dessa loford angingo. Det var ju för öfrigt de ograduerade monitörerna, som egentligen fingo sköta undervisningen. Lärare då för tiden kunde t. ex. inne i skolan sköta sin svarfstol eller röka sin pipa eller ute på åker och äng bestyra med sitt jordbruk.

Man må härvid dock ej döma alltför hårdt. Församlingarnes behof af andlig odling var då icke större, och det är med behofvet alldeles som med snöbollen: det växer först under fortgången. Flertalet måste nog ändå halfvägs *nödgas* att inhemta så pass mycket vetande som det lilla, vilket verkligen förefanns. De motigheter, som då funnos att bekämpa, voro vida flera och större än nu, ja oftast rent af oöfvervinneliga.

Dessutom torde böra bemärkas sättet för lärarelönens utgående här. Uti ett afseende kunde detta aflöningssätt vara mycket bra: läraren slapp det stora obehaget att halfvägs tigga sina sockenbor om hvarenda brödkaka, ett obehag, som på så många andra ställen förbittrat en lärares lif och gjort honom till en af allas gunst och nåd beroende stackare. Men i ett annat hänseende åter är aflöningssättet icke att rekommendera. Läraren måste nämligen genom extra arbete ute på åker och äng söka utfå hvad som ju egentligen är afsedt att utgöra lönen för arbete inne i skolan. Under sådana förhållanden är tydligt att ett af de tu måste komma till korta. Ju driftigare läraren sköter sitt jordbruk, desto större blir brödkakan och dess hulligarehans kor och får och svin. Och ju ifrigare han är i sin skola, desto vackrare blifva undervisningsresultaten men magrare nöten.

Min afgång från skolan, Hvad jag under 6 års skolgång inhemtat.

På vintern 1850 var tiden inne, då min konfirmationsundervisning borde börja. Jag höll dock troget ut i skolan ända till vårterminens slut. Snart därefter eller i midten af juli s. å. fingo vi »stå på gången». Och därmed var vår såväl borgerliga som kristliga uppfostran afslutad och vi ansågos såsom fullmyndiga medlemmar af Guds kyrka och församling.

I ur och skur, under den mest bitande vinterkyla och genom famnshöga snödrifvor hade jag dragit åstad, när skoltimmen var slagen, fast nog var det litet krångligt ibland att komma fram för mig med mina käppar den inemot ett par kilometer långa skolvägen. Men det förstås, hade mina föräldrar ansett mig duga till något annat arbete än läsa, skrifva och räkna, så hade det kanske icke alltid lyckats så bra att få komma i väg till skolan alla dagar, utan hade jag nog då, jag liksom andra bondpojkar, nödgats med godo eller ondo stanna hemma någon dag emellanåt för att biträda med sysslorna i hemmet.

Den valuta, jag hade af min 6-åriga flit och möda i skolan, är i hufvudsak redan omtalad. Att den icke kunde bli större, må man icke undra på. Åtminstone hälften af tiden i skolan gick helt säkert bort för mig med att vara undervisare åt andra barn. Under det gossen måste meddela andra barn de första grunderna, lärer han icke mycket själf i andra ämnen. Skulle jag icke vid min ankomst till skolan varit så långt försigkommen som jag var och hade jag icke under skoltiden användt den järnflit jag verkligen ådagalade, hade resultatet helt säkert blifvit långt klenare ändå.

Hvad jag kunde var temligen flytande läsa innantill och Luthers lilla katekes jemte Lindblomska förklaringen utantill, Åkerbloms lilla bibl. hist. samt en liten kort öfversigt af fäderneslandets dito, Platous geografiska lärobok men utan karta, äfvensom första och en början af andra delen af Jacob Ekelundsallmänna historia. Jag kunde skrifva en någorlunda läslig skolstil, räkna (dock utan särdeles förstånd om grunden för operationen) så långt Junckerska tabellkursen gick. Men huru en enkel sats borde bildas, hade jag intet begrepp om. När punkt eller komma skulle sättas visste jag icke, och ej heller att katten hörer till däggdjurens klass, lika litet som luftens

sammansättning.

Det var således i det stora hela mycket klent beställdt med mina kunskaper. Jag ansågs dock mogen och väl beredd för att genast inträda på lärarebanan. Den 5 augusti samma år blef jag såsom elev inskrifven å folkskoleläraréseminariet i Upsala, där jag snart fick tillfälle undervisa bland de inemot 200 pojkarne i »Prins Gustafs folkskola». Förestående bidrag stammar från år 1890. Folkskolläraren Eric Gustaf Wensell var född 1835 i Uppsala, utgav en räknelära, 2000 ordspråk samt »Himlaprinsen. Samlade berättelser ur framlidne Bonden Jon Swenssons i Norrala lif. Upptecknade af S. H. och E. G. W.» (Gefle 1883; 66 sidor; pris 35 öre). Sistnämnda bok upptager småinteriörer ur en kringvandrande »läsares» liv och trosupplevelser.

SPRIDDA NOTISER.

Läraren *P. Hartzell* i Heden, Bollnäs, som fötts och fostrats i nuv. Skansens Bollnässtuga, har under rubriken »En skoldag i Skansens Bollnässtuga (i mitten av 1800-talet)» skildrat, hurusom »upphörandet av kristendomsläxan stundom gick knaggligt, stundom som rinnande vatten, beroende av minnesförmågan; särskilt minnet av »hur det börjar först i». Timmen går; den ena efter den andra av storgruppen har klarat upp kristendomsläxan, som vanligen är tilltagen i växten, ty katekesen är lång och tiden kort; om 6 veckor skall mäster vara i nästa rote. Så kommer lästimmen för de större barnen. Läsebok är psalmboken; någon gång bibeln; ibland Oldbergs läsebok »Hemskolan», där t. o. m. utdrag ur »Orbis pictus» finnes. Lyckas lärjungen bara läsa närmelsevis rätt, så frågas ingenting efter välläsningen; de, som lyckats klara läxa och läsning oklanderligt, få syssla med skrivning eller räkning å griffeltafla. Mellangruppen sysslar med läskonstens inhämtande från läsetabellerna, som upphängts på »kranssängen» i bortre hörnet av rummet. Abcdarierna hava sin plats i »Lillbänken», som har ryggstöd och bokhylla; de övriga sitta på långbänkar (säten), som sakna nyssnämnda fördelar. Lillbänkens invånare få söka så gott de kunna tyda krumelurerna i den tunna Abc-boken. Före och efter middagsmaten rastas en gång i tio minuter, då något namnam inmundigas. Efter middagsrasten återstå ännu 2 à 3 timmar av skoldagen, vilka dels användas till överläsning av nya läxan, dels tills skrivning och räkning. Vid överläsning regleras takten av de slängande fötterna.

*

Läraren *A. E. Sahlström*, Forsa, har skildrat sin fars privat skolundervisning 1867 o. f., till vilken skildring vi torde återkomma i annat sammanhang, bl. a. följande. Monitörerna, d. v. s. de mest försigkomna pojkarna, togo sina pekpinnar och samlade sina grupper i halvcirklar omkring tabellerna, smällde pinnen på första ordet eller i huvudet på någon ouppmärksam discipel och så började det. I fyra à fem grupper skulle varje barn i tur och ordning bokstavera och sammanlägga ett ord. Det blev ett öronbedövande larm, då varje grupp måste söka göra sig hörd över de andra, ty eljest kom gärna pekpinnen i huvudet. Vid bokstaveringen skulle stavelserna från början släpas med till varje ny stavelse, och inom alla grupper »sjöngos» på *två* toner, fästen i olika höjdläge. Ordet »*and-ungs-jagt-hun-dar-ne*» bokstaverades sålunda: a-n-d = *and*, u-n-g-s = *ungs*, and-ungs, o. s. v. Tonen kan man få en föreställning om genom att sjunga varje bokstav på t. ex. tonen ettstrukna g och den enskilda stavelsens hopläggning på ettstrukna f. Vid repetitionen av stavelserna sjöngo de föregående likaledes på g och den senaste på f med en särskild kläm på ordets sista stavelse. Att med hög röst arbeta sig fram till änden med 6—9 staviga ord var ett kraftprov, en lung- och tunggymnastik som trots någon.

*

J. L. Runebergs systrar Karolina och Mathilda voro lärarinnor vid Helsingfors växelundervisningsskola, vilken 1830—1839 uppstått ur handarbets- och fattigskolan. Om den förra yttras i »Finlands folkskola 50 år» Detta är omslagstiteln. På titelbladet står: »Minnesskrift utgiven till folkskolförordningens 50-årsdag den 11 maj 1916». Jämte »Folkskolorna i Helsingfors» - m. fl. insänd hit av lärarinnan Fröken Jenny Meinander, Helsingfors. s. 68: »Hennes uttal av språket det enda hon kunde, lär väl, då hon kom till Helsingfors, haft en genuin

Jacobstadsklang. Detta uttal ljöd befängt, i synnerhet då man gruppvis i takt, under anförande än av lärarinnan själv eller av en äldre elev, som kallades monitör, stavade på stora tabeller, som voro upphängda här och där i skolrummet. Orden voro ordnade att rimma på varandra, och takten blev vid det alltid 3 gånger upprepade uttalandet eller rättare framsjungandet

av till exempel orden tala och gala: Taal-la' Ga'-lla Taala-la' Galla, Tala-Galla. Samma läsemetod som i sin småskola använde Karolina Runeberg även i växelundervisningsskolan.

*

I den tabellkollektion, som förste läraren I. G. Saxén i Helsingfors inköpte under sin vistelse vid normalskolan i Stockholm 1838, funnos abc-tabeller, stavningstabeller, renläsningstabeller, tabeller för bibliska historien och för quattuor species med hela tal. Vid mönsterskolan i København användes 80 läs-, 100 skriv-, 120 räkne- och 15 geografitabeller, vilka alla skulle genomgås av barnen. Enligt »Folkskolorna i Helsingfors» (Vasa 1920) s. 122.

*

Ur »Finlands folkskola 50 år» s. 74—75: Då det [å 1870-talet] ej fanns vattenledning i skolan, måste eleverna från en brunn på Kasärntorget bära allt dricksvatten. Detta hälldes sedan i stora mörkbruna reservoirer med vidhängande drickstop. Vattenbärandet liksom de i skolan några gånger under terminen återkommande skurdagarna voro för barnen ett stort nöje. Till skurdagarna samlades från högre klasser utsedda skurerskor iförda skurdräkter och bärande de till arbetet nödvändiga tillbehören från hemmet. Och så begynte arbetet till en början under lärarinnornas uppsikt (senare fick vaktmästaren och hans hustru övervaka det), men då det blev alltför mycket betungande, fingo eleverna arbeta mest på egen hand. Lärarinnornas erkännande och beröm skördade de små skurerskor, som lyckats få sina golvplankor vita utan att dränka dem i alltför mycket vatten, ty det var ingen lätt sak att skura det stora omålade salsgolvet bra. När sedan skurningen var undanstökad, sattes den medförda kaffepannan på elden. Kaffet dracks på golvet, där skurerskorna sutto med fötterna i kors glada över, att det tunga arbetet var slut. Efter kaffedrickningen begynte en munter dans i bara fötter, och glädjen stod högt i tak. Men för lärarinnorna voro skurdagarna tunga, ty efter skurningen måste allt åter ordnas, så att varje sak var på sin bestämda plats till följande skoldag, och detta måste de övervaka.

EXAMENS CATALOG

FÖR HÖST-TERMIN ÅR 1825

I GEFLE BARNHUS SKOLA.

Avtryck av goss-serien i den första kompletta av de kataloger (1825—1848) som ingå i den väldiga volym, om vars sorgliga öden mera talas i uppsatsen »Svenska kulturdokument på komposthögarna» (Svenska Dagbladet, huvudstadsuppl. 18 sept. 1919, där även avbildning finnes). Pensa för de 88 flickorna äro i stort sett desamma som för gossarna, men högsta avdelningen (8:de klassens första division) hade som pensum blott »Hela Catechesen med Språk». I slöjdskolan gingo endast nämnda divisions 26 elever.

Förteckning på Ungdomen uti Barnhus och Fri Skolan i Gefle Höst-Termin År 1825.

Num
mer

Barnets Namn

Födelse
år

Fadrens Caractèr

Ankomst
dagen

Seder

Innan
läsning

Utanläsning

Vide-
tur

Skrifning

Vide-
tur

Räkning

Vide-
tur

Frånvarande

Sjuk

Summa
dagar

Kommit
sent
gånger

med

utan

Tillstånd

8:de Classens 1:sta Division

1

Lars Sandström

1811 18/8

Skeppstimmerman

1822 14/1

a

a

Catechesen
med Språk
Bibliska
och Svenska
Historien

a

På Papper.
Dessutom
uppsatt
räkningar och
bref m. m.

Wexel Räkning

11

3

14

I præm. Rd 7: 24

2

Johan Olof Lindström

1811 17/12

Wäfvare

1822 14/1

a

a

a

Agio d:o

7:

6

13

dito 4·

3

Johan Eric Bergqvist

1812 $^{15}/_{5}$

Tegelbr.-arbetare †

1822 $^{14}/_{1}$

a

a

a

dito, dito

12 ½

½

2.

15.

dito 4

4

Per Gustaf Kahlmeter

1812 $^{14}/_{3}$

Extr. Packare

1823 $^{18}/_{1}$

a

a

a

dito, dito

9

½

9 ½

dito 3·

5

Bernh. Willh. Jaederström

1812 $^{18}/_{4}$

Extr. Landtmätare

1823 $^{18}/_{8}$

a

a

a

½.

½.

dito 1: 24

8:de Classens 2:dra Division.

6

Gustaf Adolf Lindstedt

1811 $^{6}/_{8}$

Mältare

1822 $^{14}/_{1}$

a

abs

Hela
Catechesen,
och
därjämte
de
fleste
läst
Språken.

abs

På Papper

Reg. d. 3 i e. Tal

41

17

--

58

2.

7

Johan Gustaf Ahlborg

1813 $^{21}/_{1}$

Ringare †

1822 $^{14}/_{1}$

a

abs

abs

dito, dito

Subtr. i Bråk

20. 47

--

67

--

upphörde i början af September

8

Anders Gust. Forssdahl

1814 $^{4}/_{4}$

Wäfvare

1822 $^{14}/_{1}$

a

a

a

dito

reg de 3 i e Tal

1

13

2

16

--

I præm. 24 sk

9

Johan Oscar Lundegren

1816

Handlande

1824

a

a

a

Eft. dict. enkl. men.

Mult. i e. Tal

--

--

--

--

2

dito N Testam.

10

Claës Tillman

1811 $^{23}/_{12}$

Sockerbr. Dräng

1822 $^{14}/_{1}$

a

a

a

På Papper

Multpl. i Sorter

22.

20

--

42.

3.

11

Carl Gustaf Dahlin

1812 14/2

Brandv. Rotmästare

1822 14/1

a

a

abs

dito

Divis. i e. Tal.

39.

4

14

57.

2.

12

Lars Gustaf Wahlberg

1813 6/11

Packare

1822 28/6

a

a

a

Dito

dito, dito

2.

4

3

9.

3.

Dito 24 sk

13

Johan Axel Carrhelin

1813 29/6

Coopv. Styrman

1822 14/1

a

a

a

dito

dito, dito

9

15

--

24.

18.

Dito 24 sk

14

Anders Wilh. Wahlgren

1815 $^{2}/_{5}$

Sjöman †

1824 $^{3}/_{5}$

a

a

a

dito

dito, dito

--

7.

2.

9.

--

Dito 36

15

Ferdinand Wenlöf

1814 $^{3}/_{10}$

Stadsbetjent †

1824 $^{5}/_{2}$

a

a

a

dito

dito, dito

11.

24.

--

35.

2.

Dito 18

16

Carl Johan Söderholm

1816

Wäfvare

1822 5/11

a

a

a

dito

dito, dito

2.

26

--

28.

3

Dito 18

17

Anders Johan Lönnborg

1813 24/6

Bonde i Sätra

1824 18/8

a

ab

a

dito

dito, dito

1.

16

--

17.

5

Dito PsalmBok

18

Per Wahlman

1814

Packare

1824 16/8

a

a

b

dito

dito, dito

1.

16

--

17.

5

Dito dito

19

Eric Gustaf Sandin

1816 19/1

Inrikes Skeppare

1824 28/6

a

a

a

Eft. dict. 2 st. men.

Multpl. i e. Tal

1.

11

1.

13.

6

Dito 18 sk

20

Per Olof Forssdahl

1816 28/3

Wäfvare

1823 6/5

a

a

a

På Papper

Divis. i e. Tal.

1.

14

--

15.

2.

Dito 18 sk

21

Jonas Gustaf Österlund

1812

Laxnot Dräng

1822 14/1

a

a

ab

dito

Dito, dito

20.

30

--

50.

3.

22

Carl Joh. Westerlund

1816 $^{6}/_{10}$

f. d. Ringare

1824 $^{26}/_{1}$

a

a

a

eft. dict. 2 à 3 st. men.

Subtr. i e. Tal

2.

31.

--

23

17.

Dito 18

23

Lars Eric Söderlund

1814

Tegelbr.-arbetare

1824 19/1

a

a

ab

På Papper

Multpl. i e. Tal

17.

19

--

36.

5

24

Per Gustaf Östberg

1814 24/6

Okänd

1822 14/2

a

a

ab

Eft. dict. mångst. men.

Subtr. i e. Tal

1.

10

--

11.

10.

Dito 18 sk

25

Carl Joh: Häcklin

1814 20/5

Sjöman

1822 29/10

a

a

Hela
Catechesen
med
språk

b

På Papper

Divis. i e. Tal.

5

15

--

20

--

26

Eric Gust. Hemlin

1816 22/11

Åkare

1823 18/1

a

a

a

Eft: dict. 2 a 3 st. men.

Subtr. i dito

4

15.

2.

21.

2.

I Præmium Nya Testam.

27

And. Joh. Westling

1815 $^{30}/_{8}$

Sjöman

1822 $^{21}/_{1}$

ab

a

b

Dito, mångst. men.

Multpl. i dito

36

13

--

11.

2

28

And. Gust. Drugge

1815 $^{17}/_{11}$

Extr. Postillon

1822 $^{7}/_{5}$

a

a

a

Dito, dito

Subtr. i dito

6.

5

--

11.

2

29

And. Gust. Jaederlund

1816 22/7

Hus Timmerman

1822 22/4

a

a

a

dito, dito

Dito, dito

2.

7.

3

12.

2.

I præm. Nya Testam.

30

Joh. Olof Hålldin

1816

Inrikes Skeppare

1822 16/4

a

a

dito, ej spr.

a

dito, dito

dito, dito

1.

9

27

37.

15.

Dito Dito dito

31

Lars Eric Fredin

1816 $^{16}/_{1}$

Sjöman

1822 $^{13}/_{2}$

a

a

börj. med spr.

a

dito 2 a 3 st. men.

dito, dito

3

27

1

31.

2.

32

And. Joh. Westberg

1816 $^{23}/_{5}$

Brandvakt †

1824 $^{9}/_{2}$

a

a

dito

a

dito, mångst. men.

Addit. i e. Tal

6

12.

--

18

2

dito Nya Testam.

33

Gustaf Litén

1814

Profoss

1822 16/1

a

a

dito

a

dito, dito

Multpl. i dito

20

30

--

50

4

34

And. Gust. Holmqvist

1817 $^{2}/_{6}$

Skepps Timmerman

1823 $^{27}/_{1}$

ab

a

dito

b

dito 2 a 3 st. men.

Subtr. i dito

4

14

--

18

10

Dito PsalmBok

35

Johan H. Sundberg

1816

Beväringsk. †

1823 $^{25}/_{2}$

a

a

dito

ab

dito, mångst. men.

Dito, dito

1

7

--

8

2

Dito Dito, dito

36

Anders Gust. Westin

1816

Brandvakt †

1822 22/4

a

a

dito

ab

dito, 2 st. ord

Addit. i e Tal

4

22

--

26

7

Dito PsalmBok

37

Carl Ant. Forssbom

1816 31/4

Canslipost. †

1823 10/6

a

a

dito

a

dito, mångst. men.

Subtr. i d:o

--

11.

--

11.

1.

Dito, dito

38

Carl Fredr. Svedberg

1817 $^{15}/_{10}$

Skräddare

1823 $^{25}/_{8}$

a

a

dito

a

dito, enst. Mening.

Addit. i d:o

1.

30

--

31.

4

Dito Dito

39

Carl Henr. Wendin

1816

Extr. Postillon †

1823 $^{18}/_{1}$

a

a

dito

a

På Papper

Multpl. i d:o

2.

2.

--

4.

1.

Dito Nya Testament.

40

Eric Gust. Fogman

1816

Laxnot Dräng

1824 $^{15}/_{11}$

a

a

dito

b

Eft. dict. enkl. Mening.

Addit. i e. Tal

1.

5

--

6.

1.

Dito, PsalmBok

41

Per Gustaf Satz

1816

Inr. Skeppare

1825 $^{7}/_{3}$

a

a

dito

a

dito 3 st. ord

Dito, dito

--

2

--

2

--

Dito, Nya Testament.

42

Joh: Fredr. Palmgren

1817 $^{17}/_{6}$

Sjöman

1823 $^{2}/_{9}$

a

ab

dito

a

dito, enst. ord

Dito, dito

1

12

7

20.

2.

Dito, Dito, dito

43

Gustaf Östberg

1815 $^{29}/_{8}$

Sjöman

1822 $^{17}/_{5}$

ab

a

dito

a

dito, 2 a 3 st. Men.

Subtr. e Tal

2

2.

--

4

--

Dito, dito dito

44

Carl Lundberg

1817

Murar Lärling

1823 $^{8}/_{9}$

a

a

dito

ab

dito, enst. ord

Siffer Skrifn.

2

8

3

13.

7.

Dito, dito, dito

45

Joh: Willhelm Muhr

1813 $^{22}/_{6}$

Skomakare

1824 $^{16}/_{8}$

a

ab

dito

ab

dito, 2 a 3 st. Mening

Multpl. i e. Tal

2

2.

2.

6.

2

Dito, dito, dito

46

Per Gust. Lindström

1815

Okänd

1822 27/3

a

a

dito

a

dito, Mångst. Men.

Dito, dito

1.

1

--

2.

5

Dito PsalmBok

47

Per Joh. Nordström

1815 23/11

Sjöman †

1823 18/1

a

a

dito

a

dito. Mångst. ord

Addit. i dito

2

10

8

20.

4

dito Nya Testamentet

48

Carl Joh. Österlund

1815

Laxnot Dräng

1825 $^{16}/_{1}$

a

a

dito

a

dito 3 st. ord

Siffer Skrifn.

33

9

--

42.

--

49

Gustaf Flodin

1815

Skepps Timmerman

1823 $^{19}/_{8}$

a

a

dito

a

dito, dito

Addit. på Tabell

1.

24

--

25

1

50

Joh. Olof Löfgren

1815 $^{11}/_{5}$

Sjöman, rymd

1824 $^{15}/_{9}$

a

ab

dito

ab

dito, dito

Addit. i e Tal.

3

24

1.

28

1.

51

Lars Eric Åström

1817 $^{26}/_{11}$

Waktmästare †

1824 $^{18}/_{8}$

a

a

Hela Cateches

a

Eft. dict. 3 st. ord

Siffer Skrifn.

1

12

--

13

6

8:de Classens 3:dje Division.

52

Per Willh. Wahlman

1813 15/9

Sjöman †

1822 6/5

a

a

Läsit 4
Hufvudst. börj.
det 5:te

a

Eft. dict. mångst. Men.

Multpl. i e Tal

6

15

--

21.

6

I Præmium. PsalmBok

53

Per Math. Hallgren

1815

Sjöman

1824 $^{19}/_{1}$

a

ab

ab

dito, 2 st. ord

Siffer Skrifn.

--

1

--

1.

1.

54

Johan Olof Hillborg

1816

Murar Lärl.

1822 $^{17}/_{1}$

a

a

a

dito, 2 a 3 st. Men.

Multp. i e. Tal

8

14

1

23

8

8:de Classens 4:de Division.

55

Carl Oscar Roos

1819 $^{1}/_{10}$

Okänd

1824 $^{16}/_{8}$

a

a

Läsit 3
Hufvudst.
börjat
det 4:de

a

dito, 2 st: ord

Addit. på Tab.

--

2.

4

6

9.

56

Carl Johan Östlund

1816

Gatuläggare

1824 19/8

a

a

ab

dito, Mångst. Men.

Subtr. i e. Tal

33

9

--

42.

--

57

Lars Petter Lindström

1815 19/10

Wäfvare

1822 19/8

ab

a

ab

dito, mångst. ord

Addit. i e. Tal

3

17.

--

20.

18

58

Joh: Eric Jerrström

1816

Sjöman

1823 19/8

a

a

ab

dito, 3 st. ord

Dito, dito

4

12.

--

16

1.

8:de Classens 5:te Division.

59

Eric Gust. Lundholm

1813

Hofslag. Gesäll

1823 22/5

a

ab

Läsit 2
Hufvudsty.
började
det 3:dje

b

dito 2 a 3 st. Men.

Multpl. i e. Tal

2

15

3

20

15

60

Carl August Strålberg

1816 $^{1}/_{10}$

Sjöman; rymd

1822 $^{3}/_{6}$

a

ab

bc

dito, dito

dito, dito

11

4

--

15.

11.

61

Joh. Fredr. Bonnivier

1816 $^{11}/_{6}$

Skomakare

1824 $^{23}/_{4}$

a

a

b

dito, 2 st. ord

Addit. i e. Tal

1

11

--

11.

1.

62

Anders Gustaf Hallberg

1815 $^{14}/_{2}$

Sjöman †

1822 $^{20}/_{5}$

a

a

ab

dito, enkl. Men.

Subtr. i dito

4

33

--

37.

4

63

Carl Gustaf Boquist

1816 $^{12}/_{12}$

Skepps Timmerm.

1825 $^{24}/_{1}$

a

a

ab

dito, enst. ord

Sifferskrifning

1.

--

--

1.

1

8:de Classens 6:te Division.

64

Lars Eric Sjöberg

1816

Ringare

1823 18/1

a

abs

Läsit 1
Artikeln,
börjat med
2:dra och 3:dje

abs

dito, 3 st. ord

Addit. i e Tal

23

44

--

67.

1.

Varit borta största delen af Termin

65

Joh: Willhelm Cornelius

1816

Sjöman

1824 $^{23}/_{1}$

a

a

a

dito, enst. ord

Sifferskrifn.

1.

8

4

13

7.

66

Carl Oscar Lundin

1817 $^{11}/_{6}$

Svarfvare †

1823 $^{27}/_{5}$

a

a

ab

dito, enkl. Men.

Subtr. i e. Tal.

5.

3

--

8.

11.

67

Joh: Fredric Åberg

1817.

Båtsman †

1822 20/8

a

a

a

dito, enst. ord

Sifferskrifn.

½

1.

--

1 ½

11.

68

Anders Strömberg

1815

Extr. Tornväktare

1822 13/5

a

ab

1 Art.

b

dito, Mångst. ord

Addit. i e. Tal.

7

13

--

20

2.

8:de Classens 7:de Division.

69

Johan Eric Dahlin

1817

Brandv. Rotmäst.

1822 16/8

a

a

Läsit 1:sta
Hufvud
stycket,
begynt
1:sta
Artikeln

b

dito, dito

Subtr. i dito

2

12

--

14.

5

70

Per Johan Sjöstrand

1816

Sjöman †

1824 20/1

ab

a

b

dito, 3. st. dito

Addit. i dito

2

20

--

22

11.

71

Joh. Petter Johansson

1819

Sjöman

1824 28/6

a

ab

b

dito, enst. d:o

SifferSkrifn.

1.

8

--

9

8

72

Per Nordlinder

1811

Fiskare †

1824 $^{23}/_{11}$

a

ab

bc

dito, mångst. ord

Subtr. i e Tal

2

25

--

27.

2

73

Lars Gustaf Linde

1817 $^{7}/_{9}$

Skepps Timmerm.

1824 $^{23}/_{8}$

a

a

a

På Tafla a, b, c

SifferSkrifn.

3

12

--

15

--

74

Per Johan Åström

1817

Styrman †

1824 17/8

a

a

ab

Eft. dict. enst. ord

Dito, dito

2

21

--

23.

7.

8:de Classens 8:de Division

75

Adolf Ulr. Alakim

1817

Tobaksarbet.

1823 13/9

a

b

Läsit
mer och
mindre
i 1:sta
Hufvud
stycket

b

Eft. dict. Mångst. ord

Addit. i e. Tal

2

6

--

8

3

76

Per Sam. Östberg

1814 4/8

Sjöman

1822 18/2

bc

b

bc

Dito, enkl. Men.

Multpl. d:o

4

11

--

15.

1.

77

Eric Gustaf Björklund

1816

Wäfvare

1822 12/2

a

b

b

dito, Mångst. ord

Addit. i d:o

18

25

--

43

4.

78

Per Eric Lindgren

1817 $^{1}/_{12}$

Brandvakt

1824 $^{23}/_{10}$

a

a

a

dito, enst. ord

Sifferskrifn

2

5.

--

7.

4.

79

Fredric Gustaf Åberg

1818 $^{1}/_{11}$

Okänd

1824 $^{23}/_{10}$

a

a

ab

dito, enkl. Men.

Addit i e. Tal

2

½

1

3 ½

--

I præm. Catechès

80

Anders Gust. Sörbom

1816

Sjöman

1822 19/4

a

ab

bc

dito, 3 st. ord

Dito, dito

12

24

--

36.

7.

81

Anders Gustaf Lindblad

1818 25/8

Hus Timmerm.

1824 12/10

a

ab

ab

dito enst. ord

Sandbänk

--

18

--

18

--

82

Carl Willh. Palmgren

1819 30/5

Sjöman

1824 6/10

ab

ab

b

På Tafla a, b, c

Sifferskrifn.

1.

12

5.

18.

3.

8:de Classens 9:de Division

83

Johan Olof Westerlund

1816 /$_{9}$

Sjöman †

1822 $^{8}/_{2}$

a

ab

Läsit
mer och
mindre
i Lilla
Catechesen

b

Eft. dict. Mångst. ord

Addit i e. Tal

2

16.

--

18

14.

84

Johan Weckroth

1819

Sjöman

1824 $^{24}/_{5}$

a

a

ab

På Tafla; a, b, c.

Sifferskrifn

3

16

--

19.

26.

85

Lars Stenlund

1819

Okänd

1824 $^{6}/_{9}$

a

a

b

Dito, dito

dito, dito

3

7

--

10

7.

86

Gustaf Sundström

1817

dito

1823 $^{25}/_{9}$

a

a

b

dito,

dito, d:o

--

25

--

25

19

87

Carl Eric Österberg

1817

dito

1824 $^{16}/_{8}$

a

a

c

Eft. dict. Mångst. ord

Addit. på Tabell

--

5

--

5.

8

88

Carl Eric Lindgren

1817 $^{5}/_{8}$

Sjöman

1823 $^{28}/_{8}$

a

b

c

D:o, enst. Ord

Dito, dito

--

1

4

5

25

7:de Classen.

89

Carl Emanuel Söderholm

1818 $^{1}/_{6}$

Coopv. Kapten

1825 $^{19}/_{4}$

a

a

Hafva läsit
rent innan
på Tabeller
och i Kron
prinsens A. B. C. Bok.

På Tafla, a, b, c

Sifferskrifn

8

5

1.

14.

--

I præmium Catechès

90

Jacob Sehlberg

1815

Tunnbindare

1825 $^{10}/_{10}$

aa

a

Dito, d:o

Dito, dito

--

½

8

8 ½

2

91

Eric Gust. Wahlbom

1815

Sjöman †

1824 $^{3}/_{2}$

a

a

Eft. dict. 2 st. ord

Addit i e. Tal

4

8

--

12

4

Dito, dito

92

Johan Hållinder

1819 $^{11}/_{2}$

Sjökapten f.d.

1825 $^{22}/_{8}$

a

ab

På Tafla, a, b, c

Sandbänk

--

12

7.

19

10.

Dito, dito

93

Carl Oscar Hillström

1817

Styrman

1822 $^{22}/_{4}$

a

a

Eft. dict. enst. ord

Sifferskrifn

2.

15

12.

29.

12.

6:te Classen.

94

Eduard Bergqvist

1819 18/3

Tull Inspector

1825 20/1

a

a

Hafva läsit på Tabeller
innan och dessutom
börjat i Kron
prinsens abc bok

Eft. dict. enst. ord.

Sifferskrifn.

1

3

26

30.

24.

I præm. Catechès

95

Carl Johan Wahlman

1817 10/4

Sjöman †

1824 7/9

a

ab

Dito, dito

Dito, dito

2

18

20.

9

Dito, Dito.

96

Per Olof Forsslund

1815 $^{29}/_{10}$

Mätare †

1825 $^{30}/_{8}$

a

ab

På tafla, ab, c

dito, dito

4.

34.

--

38

8

97

Lars Gustaf Forsslund

1817 $^{11}/_{10}$

dito †

dito

a

ab

Sandb.

Sandb.

4

30

2

36.

9

5:te Classen.

98

Anders Gustaf Eklund

1819 10/8

Sk. Timmerm †

1823 21/9

ab

ab

Börjat läsa rent

På Tafla, ab, c

Sifferskrifn

1.

6

--

7.

18.

99

Per Olof Berggren

1819 23/1

Stenhuggare

1824 18/8

ab

b

Börjat läsa rent

På Tafla, a, c, c

Sifferskrifn

--

10

--

10

3.

100

Lars Olof Björklund

1817

Wäfvare

1823 19/8

a

ab

innan

Dito, dito

Dito, dito

3

40.

--

43.

6

4:de Classen

101

Per Olof Iggstén

1819

Okänd

1824 24/5

ab

c

Stafvar mångstafviga ord

Sandb

Sandb

3

15

--

18.

38.

3:dje Classen, ingen

2:dra Classen

102

Carl Gustaf Ahlgren

1816 28/10

Sjöman

1825 31/10

a

b

Stafva alla
enstafviga
ord.

Sandbänk

Sandbänk

1.

6

--

7.

11.

103

Carl Johan Nordström

1819

Okänd

1825 24/8

a

b

På tafla a, b, c

Sifferskrifn

1.

12.

--

13.

--

104

Willhelm Hannberg

Skomakare

1825 30/5

a

b

Sandbänk

Sandbänk

1.

18.

14

33.

3

105

Johan Gustaf Högberg

1818 $^{29}/_{4}$

Ringare

1825 $^{24}/_{8}$

a

b

D:o

Dito

dito

--

2.

10.

12.

8.

106

Per Johan Malmberg

1819 $/_{12}$

Tobaksarbetare

1825 $^{12}/_{9}$

a

c

Dito

Dito

dito.

3.

6

--

9.

18.

Till KUNGL. MAJ:T frambäres härmed ett underdånigt tack från Föreningen för ekonomiskt understöd åt denna årgång av Årsböcker. Till Centralstyrelsen för Sverges allmänna folkskollärareförening ett hjärtligt tack från redaktören för ekonomiskt bidrag till utgivande av denna volym och för tillåtelsen att ösa ur dess arkiv.